بهمن و اسفند ۱۳۶۷ صایی : ۵- ۷۱

وارلیق

ده ساله
مجله فرهنگی فارسی و ترکی
سال دهم

اون یاشیندا
تورکجه و فارسجا فرهنگی مجموعه
اونو نجوایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸
صاحب امتیاز: دکتر جواد هیئت

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH JOURNAL

10t Year No. 71-5

1989 Feb, March

Add.: Vali-Asr. Ave. Bidi Str. No. 17 Tehran-Iran

آدرس : تهران خیابان ولیعصر
کوچه بیدی پلاك ۱۷
قیمت ۳۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحیم

ایچینده کیلر

(فهرست)

۱ــ «وارلیق» ین اون بیرینجی ایلی ۳
۲ــ رسم الخط ترکی : دکتر حمید نطقی ۶
۳ــ ترکی خراسانی : دکتر جواد هیئت ۱۸
۴ــ نظامی‌دن صونرا آذربایجان ادبیاتیندا «خسرو وشرین» ـ کوثری و نظامی عنعنه‌سی : پرفسور غ ـ بیگدلی ۴۱
۵ــ دگیشدی مین ایللیك الیفبامیزی : دوقتور عباسعلی جوادی ۴۹
۶ــ نهج البلاغه اوخویاق : اسماعیل هادی ۵۳
۷ــ عشق ماهنیسی یازیرام : دوقتور حمید نطقی (آیتان) ۵۷
۸ــ قوجالیق : عزیز دولت‌آبادی (درویش) . ۵۸
۹ــ ائل‌مشعلی سؤندی : حمید نقوی (حامد) . ۵۹
۱۰ــ ائلیمیزین چراغی سؤندی : آراس اوغلو (آنکارا) ۶۱
۱۱ــ بایاتیلار : ح. م. ساوالان. ۶۲
۱۲ــ اورمو دریاچه‌سی : م. م. ناظر شرفخانه‌ای ۶۴
۱۳ــ مگر آفریقالی انسان دگیل‌می ؟ : محمدرضا روحانی (زنجان) ۶۸
۱۴ــ آنادیلیمه : حسین محمدخانی (گونئیلی) ۷۰
۱۵ــ تورکجه حافظانه‌لر : نزهت تبریزی ۷۲
۱۶ــ نغمه‌لر : اسماعیل جمیلی ۷۳
۱۷ــ تاپماجام‌وار : سؤنمز ۷۴
۱۸ــ بهار مژده‌سی : سخاوت عزتی «عندلیب» اهر ۷۵
۱۹ــ آغاپاباغ بیرگؤورچین. ۷۶
۲۰ــ درسوك دکتر فیروز فیوضات : دکتر ه. خاقانی (واشنگتن) ۷۷
۲۱ــ مرحوم سروان حسن بختیاری‌نین وفاتی مناسبتیله : غ. بیگدلی ۷۹
۲۲ــ عزیز یالقیزدان بیرگله : آزرم تبریزی ۸۰
۲۳ــ دیوانه شکلینده : دوقتور یوسف معماری ۸۱
۲۴ــ دینله‌منی، دینله‌منی : عزیز محسنی ۸۲

ایچنیده کیلر

۲۵ـ عاشق‌قشم : حسن راشدی (کرج) ۸۳
۲۶ـ هر کیمسه اولاخادم علم و هنراؤلمز ۸۷
۲۷ـ آتالار سؤزو : منظوری خامنه‌ای ۹۰
۲۸ـ خبر ۹۱
۲۹ـ بیرکتاب ۹۲
۳۰ـ کومه دیلر. ۹۳
۳۱ـ بخشعلی‌خان یکانی : صمد سرداری‌نیا ۹۴
۳۲ـ «وارلیق» ین‌اون بیریاشیناآلقیش : د. ا. قارتان. ۱۰۰

قارا خبر

مجله میز چاپ آلتیندا ایکن تحریریه هیئتیمیزدن آقای تیمور پیرهاشمی‌نین سکته‌ایله اؤلوم خبرینی آلدیق، بوآجی‌خبری، بایرام قاباغی، عزیزاوخوجو لاریمیزا وئرمکله بؤیوك تأثر دویوب، تانریدان اومرحومون روحونا رحمت، عائله‌سینه و وارلیق یازیچی و اوخوجولارینا صبیر و باش‌صاغلیغی دیله‌ییریك. گله‌جك صایی‌میزدااومرحومون ترجمهٔ حالینی یازاجاغیق.

بیلدیری

۱ـ مجله‌یه گلن‌هریازی‌وشعرلری‌تصحیح، حذف‌وخلاصه ائتمگه‌مجله‌نین‌اختیاری‌واردیر.
۲ـ بیزه گؤندریلن یازیلار هیچ بیرصورتده قایتاریلماز.
۳ـ مجله میزده چاپ اولان شعر و مقاله‌لرده کی‌فکرلر اونلاری امضالایان شخصلره عائددیر و قاعده اولاراق مجله‌نین فکری‌کیمی صاییلمامالی‌دیر. وارلیق

اطلاعیه

از مشترکین محترم مجله وارلیق خواهشمنداست‌مبلغ (۲۰۰۰) ریال حق‌آبونمان ۱۳۶۸ را به‌آدرس بانك‌ملی ایران شعبه داریوش خیابان بهار حساب شماره (۲۱۶۳) دکتر جواد هیئت واریز و فتوکپی قبض‌آنرا به‌آدرس مجله ارسال نمایند تادر ارسال مجله وقفه‌ای حاصل نشود. **وارلیق**

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی

آیلیق تورکجه وفارسجا فرهنگی نشریه

اونونجو ایل ـ بهمن و اسفند ۱۳۶۷ شمسی

وارلیق ـ ین اون بیرینجی ایلی

" وارلیق "، اون بیرینجی ایلینده ،اسلام دونیاسی نین و بخصوص اسلام انقیلابی نین تعالی سی یولوندا موفقیت آرزوسو ایله مملکتیمیز ایرانین و هامی ایرانلی قارداش ، باجیلاریمیزین باش اوجالیغی اومیدی ایله ، و سئوگیلی ایران تورکلری نین ده آغیز شیرین لیگی تمنی سی ایله ، بؤیوک وطنیمیز ایران و آنا یوردوموز آذربایجانین اردهم و فرهنگینه خدمتینه ،آللّها توکل له ادامه وئرمه‌گه بئل باغلامیشدیر .

بؤرادا قلمداشلاریمیزین دوا ملی مساعی لرینه ، بیلگی وچالیشما ـ لاری ایله "وارلیق"ـ ین سویّه‌سی نی اوُجالتماق اوّچون صرف ائتدیکلری امه‌گه قارشی شکرانلاریمیزی، عرض ائتمه‌گی بیر وظیفه بیلیریک .

گئچن ایلین فرهنگی حادثه‌لرینی گؤزدن گئچیریرکن بؤیوک شاعیر ـ یمیز "شهریار"ین آجی ایتگی سینی خاطیرله مه‌مک اوّلماز .بوُقارا خبر ائلیمیزی ماتمه غرق ائتدی .بوّتون ایران، آذربایجانین بوُ دگرلی اوّغلونو صمیمی گؤز یاشلاری ایله تشیع ائله‌دی ."وارلیق " بو آغیر مصیبتین اوُزون زامان یاسیندا قالاجادیر . آخی "شهریار"ائله اوّل گوندن بری " وارلیق "عائله‌سی نین ان صمیمی عضوی ایدی.او ،اؤزدرگی سی نین دایما قایغوُسوُندا ایدی ."وارلیق "ین مندرجاتی حقیقنده فیکیرلرینی تحریریه هیئتینه یئتیشدیریر ،گله‌جک یازی و محتویات اوّچون سفارشلر ائده‌ر ،ملاقاتلاردا تشویقلری ایله چتینلیکلردن واهمه ائتمه‌مه‌لرینی ،بیر ـ بیری نین قیمت و قدرینی بیلمه‌لرینی اوُنلارا

دؤنه ـ دؤنه تاپشيرا ردی .بو سؤزلر هئچ بيرزا مان تعا رف قبيليندن دگيلدی .شهريا رين شخصيتی بئله سطحی منا سبتلرين چوخ ا وستونده ايذی مثلاً بؤيوک شاعير اؤزون زا مان بحث ائديب فيکيرلشديکدن صونرا وا رليق ين سئچديگی " تورکجه ادبی يا زی ديلی "ـ نی قبول ائتدی، لاکين همين بؤ ديلده ممکن اولدوغو قده ر سا ده يا زی ـ يا زماغی و بو صورتده يا زيلارين دا ها گئنيش اؤلچوده اؤخونا بيلمه سی نی تا مين ائله مه گی تکرا رلاردی .

شاعيريميزين بؤ عزيز خا طيره لرينی تا زه لر کن اؤنون تاپشيريق لارينی عئينی صدا قتله يئرينه گتيره جگيمزه آللها دان کؤمک ايسته ييريک گئچن اؤن ايل عرضينده يؤزلرجه اؤخوجوموزدا ن چوخ صا يدا مکتوب آلديق .بؤرا دا بوبا ره ده بيرنئچه سؤز دئمه گيميز يئرينده اؤلار :

بيزه يا زيلار و شعرلرينی گؤنده رمک لطفونده اولانلارين نئجه دئيه رلر خجالتی اؤلما ماق اؤچون بؤ نقطه لره دقت بؤيورما لارينی خواهش ائليريک :

۱ ـ چوخ مشکلاتلا چيخا ن "وا رليق "گؤنلوک يا دا هفته ليک بير مجموعه دگيل .صحيفه لری ده صا ييلی و محدوددور .بؤنا گؤره بيزه گلن يا زی و شعرلرين آنجا ق بير آزينی درج ائده بيليريک .چوخ قيسا يا زما ق و شعرلری نيزدن ا ن سئچگين لرينی گؤنده رمه گينيز بيزه بؤيوک بير کؤمک اولار .

۲ ـ بير پا را يا زی و شعرلر بئله سبب لره گؤره چا پ اؤلونمور : يا خط اوخونا قلی دگيل ، يا کا غذين هر ايکی اؤزونده يا زيبلار . يا موضوعلاری چوخ خصوصی دير ،يا اؤلجه چا پ اؤلوبلار ، يا گؤندرنلری بللی دگيل، يا دا چوخ اؤزوندورلار .

۳ ـ "ضعيف" شعرلری قبول ائتمه مک له بزا بر ،"قا بل اصلاح"اولانلاری ايندييه کيمی "رتوش" ائله ييب نمونه لر وئريردي.ک .بو"اصلاح " ايشی بيزه چوخ آغير گلير .اولا اؤزگه سی نين شعرينه ال آپا رما ق(درس وئرمک مقوله سی بيريا نا کی اودا بيزيم ايشيميزدگيلدير) انسا نی را حا تسيز ائليير .اکثر زما نلار شعر گؤنده رنلر اؤزلری بؤنو خواهش ائديرلر . بؤنونلا بئله گينه بؤنا آغير بير نکليف دئمک لازيمدير .زيرا بؤرا دا ايکی حا ل تصوّر ائديله بيلر :

يا قا رشيميزدا کی ا ثر کلمه نين حقيقی معنا سيندا بيرشعردير ، بؤ

حالدا بیر اؤزگه‌سی نین اؤنا ال آپارماسی نئجه تصویب ائدیله‌بیلر؟ یا داکی گؤنده‌ریلن فارسجا دادئییلدیگی کیمی" طبع آزمائی " قبیلیندن بیر منظومه‌دیر. بو صورتده (دیلیمیزین اوزون زمان تضییق لرآلتین ـ دا قالمیش اولدوغونو و ادبی یازی دیلیمیزی و اونون بدیعی یارادیجیلیق اصوللارینی اؤگره‌دن هله هئچ بیر یئر اؤلمادیغینی نظره آلینجا) مجله‌میز بیرده بویولدا بیر"یان وظیفه "یؤکلنمیش اولور.

بوسائق لنه گلن منظومه‌لرین چوخ گؤزه ووران ضعیف طرفلرینی ایسته‌مه‌یه ـ ایسته‌مه‌یه "دؤزه‌لتمه‌گه" مجبور اؤلوروق و گینه عئینی شرطلری نظره آلاراق بعضاً منظومه‌دن بیرپارچا ،بعضا ده بؤتون منظومه نی صحیفه‌لریمیزه کؤچورؤروک . بؤ ایشه اؤن ایل دوام ائتدیک زامان گئچدیگه "اصلاح ممکن " اولان منظومه‌لری یازانلارین ایستکلرینه‌دن آسیلی اولمایاراق)چاپا مناسیب‌بیر سویه‌یه گتیرمک قصدی ایله امکان دایره‌سینده "اصلاح " ائتدیک .بؤنلاری یازانلارین بیرچوخوندان سس‌چیخمادی و آرالارینداان اکثریسی ده تازه ـ تازه منظومه‌لر گؤنده‌ر ـ دیلر. بیرقسمی ده تشکرلرینی بیلدیردیلر. اما بعضی لری ده‌بونون یئرینه ناراضی اؤلدولار.و گیلئیلندیلر. بو راضی قالمایانلار"زوراکی اصلاحی " رد ائتمکده انصافاً حقلی صاییلمالی دیرلار. نئجه دئیه‌رلر ایسته‌یه‌نین " ضعیف‌شعر دئمک " اختیاری البته اولمالیدیر.اما بونا مقابیل " وارلیق "ین دا " ضعیف منظومه چاپ ائله‌مه‌ک " اختیاری (حتی وظیفه‌سی) ده واردیر .

بؤنا گؤره بیز اؤن بیرینجی ایلده گلن منظومه‌لردن ضعیف‌لرینی اصلاح ائدیب چاپ ائتمک کیمی آغیر و "نانکؤر" ایشه‌گیرمکدن الیمیزدن گلدیگی قده‌ر اؤزوموزو اؤزاق توتاجاغیق .

۴ ـ گلن مقاله‌لر باره‌سینده اؤلدن اولدوغو کیمی و"ژورنالیزم" ده قبول ائدیلمیش اصول داخیلینده. زداقتورؤموز (فارسجا :ویراستا ـ ریمیز) هر جور حک ، اصلاح و رد و یا قیسسالتماق حقیندن فایدالانار گؤنده‌ریلن یازیلار مطلقا قایتاریلماز و یازیلاردان اؤنلاری امضا ـ لایانلار مسئول توُتولور.

بؤتون بؤنلارا مقابل‌بوایل‌ده هرایلده‌اؤلدوغوکیمی ان‌بؤیوک دایا ـ غیمیز عزیز اؤخوُجولاریمیزدیر .لطفلری نین دوامینی رجا ائدیروها می ـ یاگؤزه‌ل گؤنلر آرزولاییریق . (وارلیق)

دکتر حمید نطقی

* رسم الخط ترکی *

پیش از این قواعد شیوهٔ خط و اصول املای ترکی آذری (به‌نحوی‌که بتواند به‌نیازهای اهل این زبان پاسخ دهد و بخصوص با مصوتات نه گانهٔ آن چنان مقابله‌کندکه هریک از اصوات درکتابت بطور مشخص نشانهٔ ویژه و مناسب داشته‌باشد)در دفتری ترتیب یافت و زیر نام " یازی قایدالاری ـ املاء قلاووزو " در" وارلیق " (دیماه ۱۳۶۵)منتشر شد. اقبال لطف‌آمیز دانشپروران ترکی دان و شعرا و نویسندگان محترم آذربایجان از این رساله ما را برآن داشت‌که‌به‌تقاضاهای آن گروه از خوانندگان که‌برای مراجعات فوری خواهان ترجمه‌خلاصه‌ای ازآن بودند جواب مثبت دهیم .اینک بخش مربوط به‌رسم‌الخط ترکی (با اندکی توضیح بیشتر درباب‌فتحه و کسره) از متن سابق الذکر ترجمه‌وتقدیم می گردد ،لکن برای جواب‌سئوالات مربوط به اصول ، قواعد املاء باید به خود آن نوشته مراجعه شود.

مصوت‌ها

درترکی آذری نه مصوت (vowel واکه) ساده وجوددارد (به‌ترتیب مخارج اصوات) :

۱ ـ " یٖ " : صوتی است پیشین (۱) Front (اینجه) ، بسته narrow- (دار) و گسترده (۲) unrounded(دوّز، دوّداقلا ـ نمایان)، که در الفبای ما به‌صورت"ی " نشان داده می شود و تلفظ آن مانند"ی " درکلمهٔ فارسی "پیر" است .در الفبای لاتینی با علامت " i " می نویسند .دراول کلمه به‌صورت "ایٖ "،در وسط بصورت "ـیٖـ " یا " یٖ " درآخر بصورت "یٖ " نوشته می شود .مثال : بیٖر(یک)، ایٖـران، ایٖریٖ (درشت)، ایٖکیٖ (دو)، ایٖپ (طناب)،(۳).

۲ ـ ئٖ :

صوت پیشین (اینجه)، نسبت به فتحه بسته‌تر (دار) و نسبت به "یٖ گشاده‌تر (wide. گشنیش) وگسترده (دوّز) که درالفبای ما صورت "ئٖ " نشان داده می شود ،تلفظ آن مانند کسرهٔ فارسی است . در

الفبای لاتین آنرا با علامت " É " می توان نشان داد .در اول کلمه بصورت "ائ"، دروسط بصورت "ـیـ " یا " ئ" ودرآخر بصورت "یٔ " نوشته می شود . مثال : ائرکن (زود ،پگاه)، ائل (ایل)، یئر (زمین) ،دیٔ (بگـــو). (این صدا دربرخی ازکلمات دخیل ـ جز عربی وفارسی ـ بصورت "ۀ "نیز نوشته می شود .برای توضیح بیشتر به بخش توضیحات مراجعه فرمائید).

۳ ـ ه :

صوتی است پیشین (اینجه)، گشاده (گئنیش) و گسترده (دوّز) کـه در الفبای ما با "ه" نشان داده می شود، تلفظ آن مانندفتحهٔ فارسی است درالفبای لاتینی آنرا باعلامت " E " نشان می دهند ،خصوصیات آن اندکی بعد توضیح داده خواهدشد .

۴ ـ وّ :

صوتی است پیشین (اینجه)،بسته (دار)، گرد Rounded (۴) (یوُوار ـ لاق ،دوداقلانان) که درالفبای ما بصورت "وّ" نشان داده می شـود و تلفظ آن مانند" ü " درآلمانی و " U " درفرانسه است .درالفبای لاتینی آنرا بصورت " ü " می نویسند .دراول کلمه بصورت "اوّ" و درآخر "وّ"نوشته می شود. مثال : اوّزوّم (انگور)، سوّروّ (رمه ، گلّه)،اوّچ (۳ ، سه)، اوّره‌ک (قلب)، بوّلبوّل (بلبل)، دوّنیا (دنیا)،یوّنگول(سبک) وغیره

۵ ـ وُ :

صوتی است پیشین (اینجه)، گشاده (گئنیش)، گرد (یوُوارلاق) ،که در الفبای ما بصورت "وٗ" نشان داده می شود و تلفظ آن مانند" ö "در آلمانی و" eu " درفرانسه است .درالفبای لاتینی آنرا بصورت " ö " مـی نویسند .دراول کلمه بصورت "اؤ"و درآخر"ـؤ "نوشته می شود. مثال : اؤکوّز(گاو)، سؤز (سخن)،دؤنمک (برگشتن)،شؤعله (شعله) و غیره ...

۶ ـ یٔ :

صوتی است پسین (ن) back (قالین)،بسته (دار) و گسترده (دوّز) .که درالفبای ما بصورت " یٔ " نشان داده می شود. وتلفـــظ آن مانند" e " از آخرین هجای مثلا Leben درزبان آلمانی است ،درالفبای لاتینی آنرا بصورت " i " (بدون نقطه) می نویسند .دراول کلمه بصـورت " ائ " ،در وسط بصورت "ـیـ "یا "یـ "و درآخر بصورت "ـی " نوشـــته می شود. مثال : آریٔ (زنبور)، قیـز (دختر)، قیـرغیٔ (شاهیـــن)، ساغلیق (صحت)، میـخ (میخ)،سیـنیـخماق (لاغر شدن ،ضعیف شدن)و...

۷ – وُ :

صوتی است پسین (قالین)، بسته (دار) و گرد (یوُوارلاق) که در الفبای ما بصورت " وُ " نشان داده می شود .تلفظ آن مانند تلفظ " و " درکلمهٔ فارسی "گوشت" است ، در الفبای لاتینی آنرا بصورت " U" می نویسند .در اول کلمه بصورت "اُو"، درآخر بصورت "ـُو "نوشته می شود . مثال : اُون (آرد)،بوُلوُد (ابر)،اُوحا (بلند)،اُوزوُن(دراز)

۸ – وْ :

صوتی است پسین (قالیْن)، گشاده (گئنیش) و گرد (یوُوارلاق) ، که درالفبای مابصورت " وْ" نشان داده می شود و تلفظ آن مانند ضمّه درفارسی است ،درالفبای لاتینی آنرا بصورت " O" می نویسند . دراول کلمه بصورت " اوْ "و در آخر بصورت "ـوْ " نوشته می شود. مثال : اوْن (۱۰)، اوْرتا (میانه)، اوْد (آتش)، اوْخ (تیر)،سوْیوق (سرد)، دوْلو (پر، مملو)،یوْل (راه)،اوْتوْبان ، بوْران ...

۹ – ا :

صوتی است پسین (قالیْن)، گشاده (گئنیش) و گسترده (دوْز)،که در الفبای ما بصورت " ا " نشان داده می شود و تلفظ آن مانند"ا"در کلمهٔ "تهران " ویا " آسان " است . درالفبای لاتینی آنرا بصورت" A" می نویسند .در اول کلمه بصورت " A" و در آخر بصورت "ـا " نوشته می شود. امثال : آنا (مادر)، آتا (پدر)، آی (ماه)، آز (کم) باهار (بهار)، آنالار (مادران)، سئانس و غیره ....

صامت ها :

صامت های ترکی از این قرار است :

۱ـ "پ" مانند: پاپاق (نوعی کلاه) ، آرپا (جو).
۲ـ "ب" مانند : بابا ، قاب (ظرف).
۳ – "ت" و " ط " مانند: تبریز ، آتا (پدر) ، خطاط
۴ – "د " مانند : دده (پدر)، قاناد (پروبال).
۵ – "م" مانند : سامان (کاه)، آدام (آدم).
۶ – " ن " مانند : نار (انار)، سن (تو).
۷ – " ل " مانند : دیْل (زبان)، گوْزهل .
۸ – " ر" مانند ساری (زرد)، بیر (یک).
۹ – " ک" (مانند تلفظ "ک" در کلمات فارسی "می کرد"و " کی ") مانند کوْل (خاکستر)، کوْل (بوته).

۱۰ ـ " گ " (مانند تلفظ "گ " درکلمات فارسی " گردیدن"و"گیلان") مانند گوّل (گل) ، گلین (عروس).
۱۱ ـ " ق " (قاف با علامت مدّ بجای نقطه‌ها نوشته می شود .تلفظ آن مانند تلفظ " ک " درکلمات فارسی "کار" و " کجا " است) ، مانند : قُوْمیته ، قافه (کافه) ، اقوْلوژی (اکولژی).
۱۲ ـ " ق " (مانند تلفظ " گ " درکلمات فارسی " گناه" و گربه") مانند قارداش (برادر)، قاناد (پرو بال).
۱۳ ـ " ف" مانند : فایدا (فایده)، صفا .
۱۴ ـ " وَ" (واو با مدّ نوشته می شود و مانند "و" در "وارد"تلفظ می شود). مانند : اوْوَ (شکار)، وَوُرغوُن (شیفته).
۱۵ ـ " س" و " ث" و " ص" مانند سلام، ایستی (گرم)، ثانیه ،اثر، خاص ، صون (آخر).
۱۶ ـ "ز " و "ذ" و "ض" و " ظ " مانند : آز (کم)، قیز(دختر)، ذات ، لذّت ، ضرر ، رضا ، عرض ...
۱۷ ـ " ش" مانند : قاشیْق (قاشق) ، شال .
۱۸ ـ " ژ " مانند : ژاپُن ، ماساژ .
۱۹ ـ "ج " مانند : جان ، گئجه (شب).
۲۰ ـ " چ " مانند : چای (چایی) ، گئچی (بز).
۲۱ ـ " خ " مانند : یوْخ (نه ، نیست) ، قالخ (برخیز).
۲۲ ـ " غ " مانند : داغ (کوه)، یاغ (روغن).
۲۳ ـ "هَ" و " ح" مانند : شئه (شبنم)، روح (توضیح اینکه برای نشان دادن "های ملفوظ " علامت مدّ حتماً باید بکار رود تا از علامت فتحه‌که های بدون علامت مد و همیشه مدور است متمایزشود.
۲۴ ـ " یَ " : دراینجانیز یاء با مدّ نوشته می شود تا مشخص گردد که باید مانند " ی " درکلمهٔ "یوسف" تلفظ شود .مانند : چیییّ (خام)، پییّ (پیه)، نییّه (چرا) .
۲۵ ـ " ع " و " ء ،همزه" مانند : عالم (دنیا و عالم)، رئیس .

*** چند راهنمائی دربارهٔ شیوهٔ خط ترکی ***

۱ ـ " یَ "

الف ـ درکلمات دخیل صداهای *ia* ، *ie* ، *ié* ، *io* ، *iə* ، *iu* ، و *iii* فقط با یک " ی " نوشته می شود .

ـ ریا ، کیمیا ، سیاه ، پیانو ، دیامه‌تر .
ـ تصفیه ، هدیه ، مرثیه .
ـ شؤوّالیهُ ، قارتیهُ .
ـ رادیوْ ، بیوْلوژی ، ناسیوْنال
ـ موْسیوْ ، آدیوْ
ـ رادیوْم ، ماریوُس .

ب ـ صداهای /ی/ درکلمات دخیل با یک "یّ" نوشته می شود .مانند : حیله ، قیمت ، سیرت . لکن همواره کلمات ترکی را بصورتی که تلفظ می شود می نویسیم : چیّیَ (خام)، پیّیَ (پیه).

۲ ـ کسره

الف ـ کسره درکلمات ترکی و ترکی شده در ابتدای کلمه بصورت " ائ" و در وسط بصورت "ـئـ " یا "ئ " و درآخر درحال اتصال بصورت " ـئ "و منفردا بصورت " ئُ " نوشته می شود.

ب ـ درکلمات دخیل "فرنگی" باکسره چون فتحه رفتار می شود (جز در دو مورد استثنائی که بعدا توضیح داده خواهدشد). منتهی بجای " ه " یا " ـه " که خاص فتحه است ،برای نمایش کسره برآن علامت همزه‌ای می افزائیم و" هٔ "یا "ـهٔ " را چون علایم خاص کسره مشخص می کنیم.

(مادرباره‌ٔ این نوع کلمات دخیل تعبیر "فرنگی" را مانندگذشتگان در مورد آنچه که اغلب منشاء فرانسوی و احیانا انگلیسی ، روسی، ایتالیائی ، یونانی و لاتین و امثال آن دارند بکار می بریم).

بدینگونه :

اولا ـ اگر کسره در ابتدای کلمه باشد آنرا با "ا" نشان می دهیم. مانند : الدوْرادوْ ، اتیوْپیا ، امیّل و غیره

ثانیا ـ اگر کسره درکلمه چندهجائی در ابتدای هجای دوم یا سوم و غیره قرار گیرد با " ئ " نشان داده می شود .مانند :پوئما / پوئم (منظومه)، رافائل و غیره .

ثالثا ـ درسایر موارد باید به‌شکل هجای مکسور توجه شود و نسبت به آن که هجا " باز" یا "بسته" باشد عمل گردد .

ب ـ هجای باز :

قاعده ۱ ـ اگر کلمه مکسور تک هجائی باز باشد ،کسره‌را با "هٔ" نشان می دهند ، همچنین درکلمات چند هجائی که کسره‌ٔ هجای بازرا با "هٔ" می

نویسند: مه (ماه پنجم میلادی ، البته توجه دارید که کلمه "مه" فارسی به معنی بزرگتر در رسم‌الخط ما چنین است : مئه ، زیرا در رسم الخط ترکی تنها های مد دار ملفوظ است)، قُومیّتهٔ و غیره .

قاعده ۲ ـ درکلمات چند هجائی کسره هجای باز واقع در اول کلمه نوشته نمی شود وکسرهٔ واقع در هجاهای باز بعدی بصورت "هٔ" نوشته می شود. مثال برای حالت اول : متوّد (متد ، روش)، مل وّیل (جزیرهٔ درکانادا) .

یادآوری ۱ ـ اگر هجای باز اول کلمه با دوصامت شروع شود کسره با "هٔ" نوشته می شود ،مانند : پرهٔ زیدان (پرزیدان) ،فرهٔ فانس وغیره

یادآوری ۲ ـ اگر هجای بعداز کسره با مصوت شروع شده باشد کسره با "یٔ" نشان داده می شود .مثال : تئولوژیٔ (الٰهیات)، متئورّولوژی (هواشناسی).

مثال برای حالت دوم :دموده ، پاتهٔ ،دقّوراژه ،فدهٔرهٔ ...

ب ۲ ـ هجای بسته :

قاعدهٔ ۱ ـ درکلمات تک هجائی (بسته) دخیل فرنگی علامت کسره نوشته نمی شود. مانند: متر، ترم ،

یادآوری ـ این نوع کلمات اگر با دوصامت شروع شده باشدکسره با "ه" نوشته می شود .مانند : ترهٔن (قطار)،قرهٔم (کرم)،پرهٔس (پرس) پیهٔر و غیره

قاعده ۲ ـ درکلمات دخیل فرنگی چند هجائی اولا کسرهٔ هجای بسته اول نوشته نمی شود .مانند : ترمینولوژی ،پرسوّنهٔل ،سندایّ (شهرژاپن)

یادآوری : اگر هجا با دوصامت شروع شده باشدکسره "هٔ" نوشته میشود مانند : پرهٔستون (شهر بریتانیا) ، قلهٔ پتوّمانیّ .

ثانیا ـ در هجاهای بستهٔ بعدی کلمات دخیل فرنگی برای گریزاز هرنوع اشکال ویا اشتباه در تلفظ کسره‌ها بصورت "هُ" آورده می شود .مانند : مونتهٔ سکیو ، دالانبهٔ ر، روبهٔ سپیهٔر ...

۳ ـ فتحه :

فتحه همانگونه‌که گفته‌شده‌است دراول کلمه با "ا" ودرسایرجاها با "ه" یا "ـه" نوشته می شود.

حرف "ه" که چون علامت فتحه اتخاذ شده‌است هرگز نبایدبه حروف بعدی متصل نوشته‌شود .همچنین است حرف "هٔ" که درکلمات دخیل فرنگی

بجای کسره بکار می رود. اما دربارهٔ فتحه‌که باید نخست درهجای محتوی فتحه دقت‌کرد و معین ساخت‌که آیا هجای مزبور هجای باز است ویا بسته :

الف ـ هجای باز

قاعده ۱ ـ : اگر کلمه‌مفتوح تک‌هجائی (باهجای باز) باشد،فتحه را با "ه" نشان می دهند. مانند: نه ، ده (هم)...(جز حرف ربط" و" که فتحه آن حذف می شود)

قاعده ۲ ـ از کلمات چند هجائی، فتحه هجای باز واقع‌دراول‌کلمه نوشته‌نمی شود. فتحه‌ها در هجاهای بعدی باز با "ه" نوشته می شود. مانند دئیشله‌مه ، نمه‌نه ، گله‌جه‌گی (آینده‌او) ...

یادآوری ـ علامت جمع "لر" همیشه بصورت متصل نوشته می شودحتی اگر با آمدن پسوندی تجزیه‌شود و هجای اول بصورت‌هجای باز درآید : د ـ ره‌ـ لر، با اضافهٔ پسوند "ـ ی "می شود: د ـ ره‌ـ له‌ـ ری ،که باید" دره‌لری " نوشت .

ب ـ هجای بسته

قاعده ۱ ـ درکلمات تک‌هجائی بسته علامت‌فتحه عموما نوشته نمی شود. مانند: من ، تک ، برک (سخت)، تخت و غیره

قاعده ۲ ـ درکلمات چند هجائی، اولا اگر هجای اول مفتوح وبسته باشد فتحه‌نوشته‌نمی شود. مانند: چرچی (دستفروش)،چکمه ، بسله‌مک .. ثانیا درهجاهای بستهٔ دیگر بشرطی که احتمال اشکال درخواندن ویا اشتباه درتلفظ درمیان نباشد می توان علامت‌فتحه‌را حذف‌کردوالا فتحه را باید بصورت "ه" نوشت .مثلا نوشتن کلمهٔ "کوره‌ک "بصورت " گورک" بهیچوجه درست‌نیست .

یادآوری :درپسوندهای تصریفی (Suffixe flexionnel) درهجای بسته فتحه نوشته نمی شود. مانند: " ـ دن " و" ـ جک " و امثال آن . بیاددداریم که‌بطور استثنا پسوند"لر" خصوصیتی دارد که‌حتی اگربعلت الحاقاتی بخشی ازآن مبدل به‌هجای باز می شود همچنان فتحهٔ آن نوشته نمی شود. مانند: اثرلرین (در اثره‌رین)، اما می نویسیم :گله‌جه‌گی

۴ ـ مصوت‌ها در کنارهم :

گاهی درکلمات دخیل فرنگی، مصوتها درکنارهم قرار می گیرد. املای برخی از آنها ازاین قرار است :

ـ قاقاوْ (کاکائو)،قاوْلیّن (کائولین)، تاوْیّست (تا او ایست از منسوبین رسم تا او)
ـ نئوْن (به این صورت قبلا دربحث کسره اشاره شده بود).
ـ قوْوْپه رُاتیّف (تعاونی ،کواوپراتیف)، قوْوْردیناسیّون (هم آهنگی)
ـ بوْا (بوآ ، نوعی مار)، قوالیّسیّوْن ...
ـ اقوْیّست (اگوایست)، قوْللوْیّد ...
ـ مثال از ترکی : قاان (قاآن)، واا سا (شهری درفنلاند)،
ـ آئروْپلان (به این صورت قبلا دربحث کسره اشاره شده است).
ـ آوْستا (شهری است درایتالیا نزدیک تورین)، ساوْتوْمهٔ (جزیره‌ای در افریقا)
ـ قاوْچوْ (کائوچو).
ـ ایّدئال (به این صورت قبلا دربحث کسره اشاره شده بود).

۵ ـ یکی دو قاعده از راهنمای املاء دربارهٔ کلمات دخیل

دراین رسم الخط اصول آوانگاری حتی الامکان درکلمات ترکی وکلمات ترکی شده رعایت می شود .یعنی سعی می شودهمهٔ صداهای تلفظ شده در نوشته منعکس شود .وچیزی زاید برتلفظ نوشته نشود .لکن درکلمات دخیل از عربی وفارسی درمرحلهٔ نخست از برخی اصول آوانگاری چشم پوشی می شود ،تا بعلت عادت خوانندگان متوسط امروزی به املای آن کلمات در زبانهای اصلی شان شناخت آنها آسان شود .ازاینجاست قبول چند استثنا درقاعده ازاین قبیل :

الف ـ درکلمات دخیل ازعربی و فارسی املای هجای نخستین تابع تلفظ نمی شودوبصورت اصلی باقی می ماند .مثلا : نوشته می شود"مستعمل" واز ثبت هجای اول آن بصورت ملفوظ، یعنی " موْستعمل "صرف نظر می گردد . مثال دیگر: "مباریزه" به‌جای موُباریزه "،" مستنطیق "بجای" موستنطیق" نوشته می شود .جز درمواردیکه کلمات دخیل جزء واژگان عامه ترکی زبانان شده باشد .مانند : دوْنیا ، عوْمور و غیره ...

ب ـ درمورد صامتها شکل املای اصلی کلمات دخیل عربی حفظ می شود . مثال : "اثر"،" اتصال "،"ظلمت" و امثال آن با وجودآنکه درترکی مخارج "ث"،"ص"،"و" ظ " و امثال آن موجودنیست بشرحی که دربالا گذشت دراین نوع کلمات املای اصلی حفظ می گردد .

ج ـ کلمات دخیل مشدد مانند آنچه که دراصل بوده است نوشته می شود .

مانند: "اتّصال"، "قوّت" و "مستبدّ".

۵ ـ در موردفتحه، اگر هجای کلمهٔ دخیل بعلت افزوده‌شدن پسونداز هجای بسته به‌هجای باز مبدل شود، فتحه‌آن همچنان به‌نوشته‌درنمی آید. مانند: "عسکر" که اگرهم با اضافه‌شدن پسوند "ـ ه" هجای آن ازصورت بسته به صورت باز درآید (عس ـ کر، عس ـ که ـ ره) املای نخستین کلمات دخیل حفظ می شود، یعنی همچنان "عسکره" نوشته می شودنه "عسکه‌ره" وحال آن که قواعد رسم‌الخط آوردن فتحه‌را ایجاب می کند. ازاین قبیل است: مرکز ـ مرکزه (نه‌اینکه: مرکه‌زه) و غیره.

هـ ـ درکلمات دخیل (عربی) درجائی که دومصوت "گشاده" (گشنیش)در دو هجای پیاپی قرار گیرد. اگر مصوت موجود درهجای اول فتحه‌باشد نوشته‌نمی شود. مانند: مرتبه (که شکل اصلی راحفظ می کند و "مرته‌به" نوشته‌نمی شود). همچنین است: متکامیل (نه: متهکامیل)، تبعه (نه: تبه‌عه).

و ـ کلمات دخیل که‌دارای تنوین یا مد درداخل کلمه‌باشد بصورت اصلی نوشته‌می شود. مانند: اتفاقاً (نه: اتفاقن) و "الآن".

ز ـ کلمات دخیل که‌دارای همزه‌باشد بصورت اصلی نوشته‌می شود. مانند: رئیس، مسئول، تأثیر، مأخذ ...

ح ـ تعابیر دخیل عربی بصورت اصلی نوشته‌می شود. مانند: بسم‌الله الی ماشاءالله، مشارٌالیه، ان شاءالله، الی الابد، نعوذبالله، علی الاطلاق، علیه‌الرّحمه و امثال آن.

ط ـ اسامی اشخاص و اسامی جغرافیائی عربی و فارسی بصورت اصلی نوشته‌می شود مگر اسامی ترکی و ترکی شده که تابع قوانین املائی و رسم‌الخط ترکی است. مانند: محمد، جواد، حسین، اما توُفارقان، وَرجی، آراز و امثال آن بصورتی که‌نامیده‌می شوندبه‌کتابت درمی آیند.

۶ ـ تذکر

چون دراین مختصر ورود دربحثهای مختلف رسم‌الخط و قواعد املاء امکان ندارد، اجمالا یادآوری می شودکه بکار گرفتن علائم مشخصه و ممیزهٔ حروف بسیار لازم‌است‌آنچنانکه اگر روزی ماشینهای تحریروچاپ ما به‌تمام این علائم مجهز و بدینگونه برای نوشتن ترکی قادرباشند دیگر نیازی بکاربرد تدابیر قدیمی (از قبیل استخدام صاد وطا و امثال آن بجای "س" و "ت" بعنوان صامتهای خاص‌هجاهای محتوی

اصوات "پسین" ـ قالین ـ) نخواهد ماند ،درثانی همانگونه‌که حتما تجربه‌کرده‌اید گاهی بدون یاری جستن از اینگونه‌علایم کار ارسال و بخصوص دریافت پیامها سخت متعذّر می گردد ،یعنی کاربرد این علایم اگر تعبیر جایزباشد می توان گفت درهمهٔ موارد مستحسن ودر برخی موارد واجب و فرض است .چراکه با استفاده ازخصوصیتهای شگفت‌آورزبان ترکی با خواندن صحیح یک مصوت با اصطلاح "کلید" مصوتهای دیگررا طبق قانون هم آهنگی اصوات "می توان بدرستی حدس زد .بدینگونه‌حتی می توان درنگارش بخصوص دستی ویا برای احتراز از "شلوغی" فقط به مراعات علائم "مصوتات کلید" اکتفاکرد .درست مانند اعراب که‌ازاِعراب خط خود ، هنگامی که بیم خطا نباشداستفاده نمی کنند .لکن همانگونه که بهمین علت نمی توان منکر لزوم اِعراب درخط عربی شد درخط ما هم نمی توان به ضرورت علائمی که دراین مختصر شناسانده‌شدمعتقد نگشت .

والسلام .

حواشی :

۱ ـ کوروش صفوی ،"واژه‌نامهٔ زبانشناسی "،تهران ۱۳۶۱، ص ۱۴۴

۲ ـ همان اثر ص ۹۶

۳ ـ درپیشنهاد نخست علامت مشخصهٔ این مصوت "پ" بودکه بعلت اشتباه آن با نقطه‌های یاء (بخصوص دردست نوشته‌ها) ،نشانهٔ "۷" که‌درجای خود صدای "و" راهم تغییرمیدهد و مشخص می سازدکه مصوت موردنظر "پیشین" (اینجه) است .انتخاب و بهمین منظور بکار گرفته شد وعلامت "ێ" تثبیت گردید .

۴ ـ کوروش صفوی، همان اثر ، ص ۱۰۸ ،

۵ ـ همان اثر ، ص ۱۶۵ ،

اینک مجموعهٔ علامات الفبائی را از وارلیق (شماره دی ۶۵ صص ۳۷ و ۳۸) برای مراجعه نقل می کنیم ، لطفاً اصلاح مذکور دربند (۳) حواشی حاضررانظر گرفته شود .

الیفبا میٛز

حرفلریمیز				سلری	مثاللار
تکلیکدٛ	باشدا	آرادا	صوٛندا		
ا	آ	ا ، ا	ا ، ا	A	آنا ـ بابا ـ آرابا
ب	بـ	ـبـ	ـب	B	بابا ـ بیٖر ـ قاب
پ	پـ	ـپـ	ـپ	P	پاپاق ـ اپٖپک ـ ساپ
ت	تـ	ـتـ	ـت	T	تبریٖز ـ آتا ـ بیٖتگی ـ آت
ث	ثـ	ـثـ	ـث	S	ثانیّه ـ اثر ـ میٖراث ـ مثلّث
ج	جـ	ـجـ	ـج	C	جان ـ گئجه ـ اوْوَوُج
چ	چـ	ـچـ	ـچ	Ç	چای ـ گئچیٖ ـ آج ـ هئج
ح	حـ	ـحـ	ـح	H	حاجیٖ ـ محلّه ـ فلّاح ـ مسلّح
خ	خـ	ـخـ	ـخ	X	خالا ـ میٛخلاماق ـ یوْخ ـ قالخ
د	د	ـد ، د	ـد	D	درمان ـ دده ـ اپٖگیٖد ـ قاناد
ذ	ذ	ـذ ، ذ	ـذ	Z	ذات ـ لذّت ـ ذیٖروه ـ کاغیٛذ
ر	ر	ـر ، ر	ـر	R	رحیٖم ـ پریٖ ـ ساریٛ ـ بیٖر
ز	ز	ـز ، ز	ـز	Z	آز ـ عزیٖز ـ قیٛز
ژ	ژ	ـژ ، ژ	ـژ	J	ژاپوْن ـ لئژیوْن ـ ماساژ
س	سـ	ـسـ	ـس	S	سلام ـ ایٖستیٖ ـ اساس
ش	شـ	ـشـ	ـش	Ş	شال ـ قاشیٛق ـ عشق ـ آش
ص	صـ	ـصـ	ـص	S	صوْن ـ عصر ـ خاص ـ مخصوُص
ض	ضـ	ـضـ	ـض	Z	ضرر ـ رضا ـ مضموُن ـ عرض
ط	طـ	ـطـ	ـط	T	طاقجا ـ اوْطاق ـ نطق ـ خطّاط
ظ	ظـ	ـظـ	ـظ	Z	ظالیٖم ـ عظمت ـ غلیٖظ ـ واعیٖظ
ع	عـ	ـعـ	ـع	و	عالیٖم ـ معلوم ـ طالیٖع

املاء قایدالاری جدولی، دوقتور حمیدنطقی . وارلیق .صایی ۹ـ ۱۰ ـ ۱۳۶۵

حرفلر یمیز				سسلری	مثـــــــالـلار
تکلیکدُ	باشدا	آرادا	صوْندا		
غ	ـغـ	ـغ	غ	Ğ	غالیب ـ مغلوب ـ باغ ـ مبلغ
ف	ـفـ	ـف	ف	F	فـایدا ـ صفـا ـ حرف ـ کلف
ق	ـقـ	ـق	ق	G	قارپیشز ـ حقیقـی ـ قاچـاق ـ خلق
قَ	ـقَـ	ـقَ	قَ	K	قـافـهٔ ـ قـانـادا ـ مقانیک
ک	ـکـ	ـک	ک	K	کلمه ـ کوّل ـ مکان ـ چیچک
گ	ـگـ	ـگ	گ	G	گوّل ـ یاّدیگار ـ رنگ ـ نهنگ
گ		ـگ	گ	Ğ,Y	..... ایگیرمی ـ ایگید ـ بگ ـ
ل	ـلـ	ـل	ل	L	لاله ـ بیلیجی ـ گوْزل ـ دیل
م	ـمـ	ـم	م	M	ماهَنـیٔ ـ سامان ـ آدام ـ کیلیم
ن	ـنـ	ـن	ن	N	نـار ـ گئنیش ـ سن ـ جان
وْ	اوْ	وْ، وْ	وْ	O	اوْرتا ـ صوْن ـ دوْن ـ پیّانوْ
وٗ	اوٗ	وٗ، وٗ	وٗ	Ö	اوٗکوّز ـ گوٗبّچک ـ سوٗز ـ آدیّوٗ
وُ	اوُ	وُ، وُ	وُ	U	اوُن ـ بوُلوُد ـ دوُیغوُ ـ بوْروُ
وٖ	اوٖ	وٖ، وٖ	وٖ	Ü	اوٖزوٖم ـ دوٖزگوّن ـ گوّزگوّ ـ سوٖروٖ
وَ	وَ	وَ، وَ	وَ	V	وَئرگی ـ وَوُرغوُن ـ اوْوَوُج ـ اوْوَ
ه	ا	ه، ه	ه	E	اریک ـ گلهجک ـ منگهنه ـ اره
هَ	هَ	هَ	هَ	H	هَاوَا ـ باهَار ـ مئـهَ ـ شئهَ
ی	یِ	یِ	یِ	İ	ایران ـ چیـیَ ـ ایری ـ سئوّگی
یٔ	یٔ	یٔ	یٔ	I	ایلان/ائیلان ـ آریٔ ـ آغیٔ
یئ	ائ	ئ	یئ	É	ائرکن ـ ائل ـ یئشـرـدئ ـ یئی
یَ	یَ	یَ	یَ	Y	یوْغوُرد ـ آیئی ـ پییَ ـ وَحیَ ـ نهَیَ

املاء قایدالاری جدولی، دوقتور حمید نطقی ـ وارلیق ـ صایی ۹ ـ ۱۰ ـ ۱۳۶۵

دکتر جواد هیئت
==========

بنام خدا

* ترکی خراسانی *

ترکی خراسانی زبان مادری یک ملیون و نیم ایرانی است که درشمال خراسان سکونت دارند. بعلاوه تعداد زیادی از مردم ترکمنستان شوروی با این لهجه صحبت می کنند. درگذشته درمنابع خارجی [1] این منطقه را ترکمنی بحساب آورده اند. درمنابع ایرانی نیز ترکی خراسانی را لهجه و یا گویشی از ترکی آذری برشمرده اند. [2] با تحقیقاتیکه دربیست سال اخیر از طرف گروه ترک شناسی (تورکولوژی) دانشگاه گوتینگن آلمان به سرپرستی پرفسور گرهارد دورفر بعمل آمده ترکی خراسانی بعنوان یک زبان ویا لهجهٔ مستقل از گروه ترکی اوغوز پذیرفته شده است. گروه دورفر یکبار در ۱۹۶۸ و یکبار در ۱۹۷۳ هربار بمدت تقریبا یکماه از نقاط مختلف ترک نشین خراسان بازدید نموده واز گویشهای مختلف نمونه ها ومواد لازم را جمع آوری و درمراجعت به آلمان آنها را تحت بررسی قرار داده و نتایج آنرا درمقالاتی منتشر نموده اند. [3]

نویسنده این مقاله بعدازیک مسافرت کوتاه به خراسان و استفاده از تحقیقات پژوهشگران ایرانی مانند آقایان علی میرنیا، اسماعیل نعمتی - پایدار ومحمد توحیدی ومطالعهٔ بررسی های پرفسور دورفر و همکارانش وسایر منابع ومقایسه آنها بایکدیگر این مقاله را تهیه نموده است. امیدوارم تحقیقات بعدی نواقص آنرا تکمیل نماید. ترک زبانان خراسان

---

* این مقاله راکه درترجمه یکی از منابع مهم آن از آلمانی به فارسی ازدوست عزیز و پاک نهاد وراست اندیشم مرحوم دکتر فیروز فیوضات در شبهای قبل از مرگ ناگهانی ونابهنگام ایشان یاری جسته ام به روان پاک ایشان تقدیم میدارم.

۱) **Philologiae Turcicae Fundamenta. Wiesbaden. 1959**

۲) فرهنگ جغرافیائی ایران زمین ، ستاد آرتش ،رزم آرا .تاریخ زبان و لهجه های ترکی ، دکتر جواد هیئت ، ۱۳۶۵

۳) گروه دورفر درشمال خراسان از گفتگوهای ۵۰ مرکز نمونه هائی در ۴۰ نوار ضبط نموده و مورد بررسی قرار داده است.

درشمال خراسان درمنطقه‌ای تقریبا بالای خط آهن تهران ـ مشهد درشهر ـ ها ، قصبات و دهات خراسان سکونت دارند و اغلب با برادران فارس و گردا یرانی دریک منطقه زندگی می کنند .درشمال خراسان ۵۰ ـ ۷۰ درصد مردم ترک زبانند (دورفر)

مهمترین مناطق ترک نشین خراسان عبارتنداز : بجنورد ،شیروان ،ـ قوچان،درگز و کلات ،اطراف اسفراین(با موصفی آباد) ،شمال نیشابور (سر ولایت ،چگنه) ،شمال و غرب سبزوار (جوین ،جُغتای)و قصبات وروستاهای اطراف آنها (شمای ۱) .

ترک زبانان خراسان را پرفسور دورفر ازنسل ترکان سلجوقی می داند .اگرچه قبل ازسلجوقیان گروهی دیگر ازترکان اوُغوُزدرزمان سلطان محمودغزنوی به‌خراسان کوچ کردند و عده‌ای ازآنها درآنجا اوُتوُراق نمودند ولی انبوه ترکان اوغوز با فرزندان سلجوق(طُغرل و چاغری)به خراسان آمدند وازآنجا به‌دیگر قسمتهای ایران (آذربایجان و اراک.) و آسیای صغیر راه‌یافتندواپراطوری سلجوقی‌را پایه‌گذاری کردند .طغرل بیک درسال ۳۵۷ هـ(۱۰۳۸ میلادی) نیشابوررا گرفت و آنجارا مرکز حکومت‌خود قرار داد .

پرفسور گ . دورفر معتقداست‌که‌ترکان خراسان از اولادبازماندگان سلجوقیان می باشندکه‌بعداز انقراض دولت‌سلجوقی نیز درخراسان ماندند .بعدها باآمدن ترکان اوُیغوُر همراه مغولها همچنین بعدازقرن ۱۶ میلادی دراثر استیلای ترکمنان باآنان کم‌وبیش مخلوط شدند . از

این رو زبان آنها نیز کم و بیش تحت تاثیر ترکی شرقی و ترکمنی قرار گرفته ولهجهٔ بخصوصی را درگروه ترکی اوغوز بوجودآورده است . دورفر ترکی اوغوزی را به چهار لهجهٔ مستقل ویا زبان ترکی تقسیم می نماید (شمای ۲) :

۱-ترکی عثمانی

۲-ترکی سلجوقی غربی:

۳-ترکی آذری

۱-ترکی سلجوقی:

ترکی اوغوز:

۲-ترکی سلجوقی شرقی؛ ۳-ترکی خراسانی

۴-ترکمنی

ترکی اوغوز بشکل زیرنیزتقسیم میشود :

۱- ترکی اوغوز غربی که شامل ترکی عثمانی و آذری است .

۲- ترکی اوغوز شرقی شامل ترکی ترکمنی و خراسانی است

بعلاوه لهجهٔ اوغوز اوزبکستان که اوغوز اوزبکی نامیده میشود . پروفسور دورفر ترکی خراسانی را بمنزلهٔ پلی میان آذری و ترکمنی میداند .خزینهٔ لغات ترکی خراسانی و مورفولوژی آن (اشکال تصریفی و گرامری) به آذری نزدیکتر از ترکمنی است

درمیان ترکان خراسان عدهٔ زیادی به ترکی آذری صحبت می کنند . اینها فرزندان مهاجرین آذربایجانی هستندکه دردوران های اخیر به آن دیار مهاجرت نموده اند .

ترکی خراسانی درمنطقهٔ مرزی ترکمنستان شوروی نیز رایج است . لهجهٔ (خیوه - اورگنج و هزار اسب بسیار به ترکی خراسانی نزدیک است (دورفر).

پرفسور دورفر زبان اشعار مولوی را نیز ترکی خراسانی می داندو معتقداست که در قرن ۱۳ میلادی زبان بلخ هم قبل از استیلای ترکمنان (در قرن دهم هجری) ترکی خراسانی بوده است .

ترکی خراسانی بعلت مجاورت و همزیستی، کم وبیش تحت تاثیر زبان فارسی وتا حدودی هم زبان کردی قرارگرفته .تاثیرزبان فارسی درمناطق جنوب بیشتر و بارزتراست .باآنکه نخستین شعرای ادبیات کلاسیک آذربایجان (پورحسن) اسفراینی و ترکیه (خواجه دهّانی) خراسانی بودند معهذا امروزه ترکی خراسانی دارای ادبیات کتبی وزبان ادبی

مخصوص نبوده و درمناطق مختلف گویشهای متفاوت دارد. از این لحاظ دورفر ترکی خراسانی را به سه لهجه ویا گروه گویشی تقسیم می نماید:

۱ـ لهجه غربی یا شمال غربی شامل بجنورد و اطراف آن.

۲ـ لهجهٔ شمالی، شرقی: شامل شیروان، قوچان، درگز، کلات (جُونک) و اطراف آنها و همچنین نوار مرزی ترکمنستان شوروی (آنانوُ، خاساز، توُخوُر، قیراچ و قارا قالپاخ ۲)

۳ ـ لهجهٔ جنوبی شامل: منطقهٔ اطراف نیشابور، سبزوار، جوین و جُغتای).

درتقسیم بندی آقای اسماعیل نعمتی پایدار لهجه جوین و جُغتای جزو گروه اول یعنی لهجهٔ غربی منظورشده است که بنظر ما نیز مناسبتر است.

با وجود این ترکی خراسانی دارای ویژگیهای مشترکی است که آنرا از سایر لهجه‌های اوُغوز (ترکمنی، آذری و عثمانی) نیز متمایز می سازد. مهمترین این ویژگیها عبارتند:

۱ ـ مصوّتهای بلند مانند ترکی قدیم و ترکمنی باقیمانده است ولی تحت تاثیر فارسی رو به کاهش است (در درگز که کمتر تحت تاثیر فارسی بوده باقی مانده است): بوّت (ران)، یآغ (روغن)، کآن (خون)، بآش (سر)، یوّل (راه) (۲). دراین ویژگی ترکی خراسانی شبیه ترکمنی است.

۲ ـ ک آخر کلمات به "ی" تبدیل شده: (بجز درقوچان، قصبه دوُغائی و جُغتای) مانند چؤره‌یّ (۱) و چئره‌یّ به‌جای چؤره‌ک (نان)، اوُره‌ی ایره‌ی به‌جای اوُره‌ک (دل)، اله‌ی به‌جای الک (الک)، کوُره‌ی و کیره‌ی به‌جای کوُره‌ک (پارو).

اغلب اوقات "غ" به "ق" وگاهی "د" به "ذ" تبدیل شده است

ـ "ق" درآخر کلمات تک هجائی "خ" می شود: توُخ (سیر)، چوُخ (زیاد)، درکلمات چندهجائی درشمال "خ" ودرجنوب "ق" تلفظ میشود: آیاخ و آیاق (پا).

ـ بجای "لا"، "له" (با) نن بکار میرود.

هم‌آهنگی مصوت‌ها درمناطق غربی وجنوبی تحت تاثیرفارسی بیشتر ازبین رفته (دورفر)

درمنطقه غربی و قسمتی ازمنطقهٔ جنوبی (جُغتای، حکم‌آباد، خروعلیا وچارم)،

---

۱) یّ = ی ، ئی = کسره خوانده میشود

۲) علامت ـ ، ـ بالای حروف بلندی و کشیدگی صدا را نشان میدهد.

ـ اؤ ö به کسره و اوْ ü به ایی i تبدیل شده است : چئل بجای چـؤل (بیابان)، چئـره‌ک بجای چؤره‌ک (نان) و دیز بجای دوْز (راسـت) این ویژگی درترکان ابیوردی ایالت فارس و لهجهٔ جنوبی خلج هم‌دیده میشود.

ـ ن غنّه بدرجات مختلف باقی مانده است .(درغرب بیشتر و درجنـوب کمتر) درشرق تقریباً ازبین رفته است . قارانگی بجای (تاریـک) ، یوْنگ بجای یوْن (پشم) اوْنینگ دیلی بجای اوْنوْن دیلی (زبان او)، اوْتوُردینگ بجای اوْتوُردوُن (نشستی) .

ـ علامت مصدر همیشه ماخ و درجنوب ماق میباشد. گئتماخ بجای گئتمـک (رفتن) آلماخ بجای آلماق (گرفتن)(مانند گویش تبریز)

۳ ـ معمولا اوُ (u) در هجاهای بعدازنخست تبدیل به (ا) میشودمانند اوْدیْن بجای اوْدوُن (هیزم)، بعضاً درهجای اول نیز شبیه ایْی (ı) میشود مانند یئمیْرتا بجای یوُموُرتا (تخم مرغ).

دربسیاری از کلمات دوهجائی هجای دوم حذف و کلمه به تک هجائـی تبدیل میشود: بوْین بجای بوْیوْن (گردن)، آغز بجای آغیز (دهان)، قارن بجای قارین (شکم).

ـ در آخر بعضی کلمات بجای ایی (i) مانند ترکی قدیم کسره موجود است (درمنطقهٔ غرب و قوچان و شیروان) مانند دررئ بجای دری(پوست

ـ در اول بعضی کلمات "ب" باقی مانده مانند بئر بجای وئر (بده)، بار وبا بجای وار (هست)، بوْل (بمعنی انجام، تمام شدن)

ـ بعضاً ب تبدیل به " ف" میشود مانند تاف بجای تاپ (پیداکن).

درصرف افعال پسوندهای جاق و حک برای آینده و همچنین میـش ، موْش برای ماضی نقلی و بعید تشکیل نیافته است .درسوم شخص جمع پسوند های لار و لر به لان و لن تبدیل شده است .

اینک به‌بررسی سیستماتیک ترکی خراسانی ازلحاظ فونه‌تیـک (صداها)، مورفولوژی (پسوندها و اشکال تصریفی) ولغات آن مـی پردازیم .

۱ـ صداها : در ترکی خراسانی نُه مصوت ترکی آذری موجود است (بغیراز لهجه و گویشهای غربی و جُفتای که در آنها اوُ (ö)واوْ(ü) تبدیل به‌کسره وایی شده است).بعلاوه صداهای درازهم کم وبیش دیـده میشود.مصوت اوْ (o) در بعضی کلمات تک هجائی و دو هجائی تبـدیل

به اُو (u) میشود مانند توُز بجای توْز (گرد) ،قوُل بجای قوْل ـ (بازو) ،توُرپاق بجای توْرپاق (خاک) ، غوُنشی بجای قوْنشی (همسایه) ، دوُداق بجای دوْداق (لب) .

اوْ (o) و اوُ (u) دربرابر "ز" کوتاه میشود مانند توُز (گرد) غوُز (گردو) برعکس دربرابر ی (y) بلند تلفظ میشود توْی (عروسی) قوْی (گوسفند) . همچنین درهجاهای باز مانند اوْیاخ (بیدار) ، توْخی (بباف) .

اوّ (ü) دربعضی جاها بلند ودربرخی کوتاه تلفظ میشود .درلهجه ایکه اوّ به ایی تبدیل شده کشیدگی ازبین رفته است .

در افعال مصوتها اغلب کوتاه اند .بنظرمیرسد درگویشهای جنوب غربی مصوتها تقریبا همیشه کوتاه اند .

در بعضی گویشها (شیروان) اوْ در برابر،ی به اؤ " ö " تبدیل میشود . تؤی ، اؤینا .

در بعضی گویشها ایْی (ī) بعداز "غ"و"ق" تبدیل به اوُ (u) شده است مانند آغوُز بجای آغیز (دهان) غوُراق بجای قیراق (کنار)بعضاً هم اوُ (u) تبدیل به ایی (ī) شده مانندییمیرتا بجای یوُمورتا (تخم مرغ) . اوُ در هجای دوم مانند ترکمنی تبدیل به ı و i میشود مانند اوْدین بجای اوْدوُن (هیزم) (در بجنورد ،شیروان ،درگز وکلات و جُغتای) .

اوّ (ü) در گویشهای غربی (بجنورد) وجُغتای وخروعلیا ،اسدلی وچارُم تبدیل به ایی (i) شده است مانند سیت (sït) بجای سوّت (شیر) گین بجای گوّن (روز) ، کیل بجای کوّل (خاکستر) ، دربعضی جاها ایی (i) قبل از ز به اوّ تبدیل شده : دوّس بجای دیز (زانو) (قوچان ،قره باغ) .

صامتها مانند آذری است (۲۳) بعلاوه "ن"غنه نیزبیش وکم باقیمانده است .

صامتها دربعضی موارد با آذری متفاوتند مثلا :
دربعضی جاها "د" تبدیل به "ت" شده مانند توْلی بجای دوْلی (تگرگ) توْنی بجای دوّنن (دیروز) درقوچان ،درگز ،لطف آباد . . .

بعضی جاها "ت" تبدیل به "د" شده مانند دزّک بجای تهزک (پِهِن) درمورد ب ، پ ،و : اغلب اوقات "ب" اول کلمات باقیمانده مانند بار بجای وار (هست) ،بئر بجای وئر (بده) و بوْل بجای اوْل (تمام شدن) ب در برابر نُغنه تبدیل به م شده است مانند مینگ (هزار) .

"هـ" در اول کلمات مانند آذری بطور نادر باقیمانده است مانند هؤرماخ (بافتن)، هاچّی بجای آجی (تلخ)، هئل (تر).

"ک" دراغلب گویشها درآخر کلمه تبدیل به "ی" میشود مانند کیره‌ی بجای کوّره‌ک (پارو). اله‌ی بجای الک ، فقط درقوچان و جُغتای و دوغائی "ک" تلفظ میشود .

"ق" درآخر کلمات تک هجائی به "خ" تبدیل میشود (مانند آذری) درکلمات چندهجائی در گویشهای شمالی به "خ" تبدیل میشود مانند آیاخ (پا) غوُلاخ (گوش) و در جنوب "ق" تلفظ میشود : آیاق،غوُلاق. ق دروسط کلمات مانندآذری به "خ" تبدیل شده است :یوخاری،یاخون ـ یاخین توخی .

"غ" درآخر کلمات یک هجائی حفظ شده مانند داغ (کوه)،یاغ (روغن) دربعضی جاها به "ق" ویا به "خ" تبدیل شده است (خروعلیا،سلطان آباد = ق)

"ز" دربعضی گویشها به "س" تبدیل شده مخصوصاً درکلمات چندهجائی مانند سکّیس بجای سککیز (هشت)، همچنین است برای علامت نفی و جمع؛ در درگز و لطف‌آباد باقی مانده است .

"چ" درقوچان و خروعلیا ،سلطان آباد و لنگر به "ش" تبدیل شده مثلاً : آش بجای آچ (بازکن).

"ن" غُنّه در گویشهای غربی بیشتر و درگویشهای جنوب بطورخفیف حفظ شده است .مثلا: یانگی بجای یئنی (تازه)،یونگ بجای یوّن (پشم) اوْنینگ بجای اوْنوْن (مال او).

"د" دربعضی جاها تبدیل به "ر" یا "ذ" یا "ی" شده مانند : اوْذون ، اوْذین ،اوّیین ،اوْذین، هوّزین و اوْین (هیزم).

"گ" درلهجه‌های اوْغوُز بعدازصامت حذف میشود .درلهجه خراسانی مانند ترکمنی دربعضی کلمات "گ" مانده است مانند : قیصگا بجای قیصا (کوتاه)، بوّرگه بجای بیره (کک)، گ درپسوندها نیز بعضاً باقی‌مانده است (احتمالا تحت تاثیر ترکی شرقی).

"گ" بعدازمصوت‌ها دربعضی گویشها حفظ شده : دگیرمان (آسیاب) ایگنه (سوزن) ودربعضی گویشها به "ی" تبدیل شده : دییرمان،ایینه (سوزن)

* مورفولوژی *

پسوندها : تمام پسوندهای سازنده وقسمت عمدهٔ پسوندهای تصریفی شبیه اوغوزی است (آذری ، عثمانی) بعضی ازپسوندهای تصریفی باآذری

ـ عثمانی متفاوت اند .در اینجا به پسوندهائیکه با مقایسه ترکی آذری اختلاف
نشان میدهند اشاره خواهدشد :

پسوند جمع "لار" و "لر" درچهار منطقه بشرح زیر متفاوت است :

۱ ـ لار و لر مانند آذری ،اوْلار (آنها) و کیشی لر (مردها) : در درگز ، شوْرَک ، خروعلیا و لنگر .

۲ ـ برای اسم لار و لر و برای ضمیر لا : کیشی لر ،اوْلا (درقصبه بزرگ دوُغائی ،روستای چارم روح آباد ،اسدلی)

۳ ـ لا با یک "ر" خفیف درشیروان و زیارت .

۴ ـ لا دربجنورد .

پسوندهای حالات مختلف اسم عبارتند :

۱ ـ برای حالت اضافی **Genitif** :

الف ـ اینگ و نینگ (بعداز مصوت) مانند کیشی نینگ (در بجنوردو سلطان آباد).

ب ـ این و نین (در درگز ،لطف آباد ، چارم ،خروعلیا ،قارا باغ)

ج ـ ایی ،نی (درجُغتای ،قصبهٔ دوغائی وروستاهای قوْچکی ،لنگر ، پیر کوماچ ، حکم آباد) دراینجا ایی قدری ازبینی تلفظ میشود .

۲ ـ برای حالت عطفی **Datif** نکات زیر قابل توجه است .

الف ـ آ و یه مانند اوْنا ، قوُلیقییه بجای قولوقونا (درخدمت) در درگز .

ب ـ نا بعداز صدادار : کیشینه .

ج ـ گا و گه بعداز صدادار مانند ترکمنی : یوُخیگا (بخواب) ، کیشیگه (در چارم) . درترکمنی بعداز صامت‌ها هم گا و گه بکار میرود مانند بیزگه (بما).

۳ ـ برای مفعول صریح **Accusatif** مانند آذری و ترکمنی ایی (i) و بعدازصدادارها نی (*ni*) بکار میرود .

۴ ـ پسوند مفعولٌ عنه **Ablatif** معمولاً دان و دن میباشد دربعضی موارد د تبدیل به ن میشود : نن بجای دن .

۵ ـ برای پسوندوسیله (**Instrumental**) پسوندهای زیربکارمیرود : اغلب نن (*nän*) بکارمیرود : (آذری = ایله ،له ، لن)

دربعضی جاها بیله ویا بیلن و حتی لن بکار میرود . درخروعلیا و روستای اسدلی اینن بکارمیرود .

۶ ـ برای پسوند تشابه (Equatif) دربجنورد ،قوچان ،درگزوکلات کیمین و جاهای دیگر له یین،دک ،دیّ ، داگ بکارمیرود .

برای ضمایر پسوند به (Genitif) اضافه میشودمانند (in ، i) .

۷ ـ برای پسوندهای ملکی اشکال زیر دیده میشود :

برای اول شخص مفرد ایم ، اوم و بعدازصدادار م بکارمیرود .درشیروان اوْم و درجُغتای،قارا باغ و چارم اوُم بکار میرود .

برای دوم شخص مفرد اشکال مختلف دیده میشود :

اینگ و نگ در بجنورد و روستای شیخ تیمور .

اینگ و ین مانند الینگ (دستت) و آناین (پدرت)درسلطان آباد.

این و ن مانند الین (دستت) و آتان (پدرت) در درگز ، قارا باغ .

ایی و ن مانند الی ، آتان درشیروان .

ایی ، ی درقوچان ،کلات ، خروعلیا و لنگر .

برای سوم شخص مفرد ، سوُ ، زوُ ، اوُ ، ایي ، سی بکار میرود .

برای اول شخص جمع اغلب جاها (بام وصفی آباد) بجای "ز" س بکارمی رود مانند الیمیس (دست ما) ولی جلو صدا دارها س تبدیل به " ز " میشود الیمیزه (بدست ما) . بعضی جاها بیس ، ایبیس و ایمیس بکارمی رود . برای دوم شخص جمع نگیس ، اینگیس (در بجنورد و سلطان آباد) iis و ایّس و یيّس (در درگز ،قوچان ، پیرکوماج ، قارا باغ) .

برای سوم شخص جمع معمولا (لارو) بکار میرود .

ضمایر شخصی تقریبا مانند آذری است بعضی جا برای اول شخص مین بجای من و بیس و بوّس (شیروان) بجای بیز (ما) و سیس بجای سیز (شما) بکار میرود .

ضمایر اشاره‌ای : برای نزدیک بوُ ، بوْ (دربجنورد) و بی ، بئی دربعضی جاها موُ ، مونی بکار میرود .

برای صفت تفضیلی راک و راق (شیروان ، دوُغائی و روستاهای قوْچکی ، روح آباد و اسدلی) وتر بکار میرود .

اینک ویژگیهای هرکدام ازشیوه‌های سه‌گانه را بطوراختصار شرح میدهیم :

۱ ـ ویژگیهای شیوهٔ غربی (بجنورد) :

ـ تعداد مصوت‌های معمولی ۷ عدداست .

ـ مصوت‌های دراز کم و بیش باقیمانده : اَئو . اوْی (خانه)
ـ اؤ Ö به کسره و اوْ Ü به ایی İ تبدیل شده : گئز (گؤز) ، کین (گوْن) ، کیل (خاکستر) .
ـ ک آخر کلمات به "ی" تبدیل شده مانند: چئره‌ی (چؤره‌ک)، ایرره‌ی (اوْره‌ک)، کِره‌ی (کوْره‌ک). در جُغتای "ک" باقی مانده‌است .
ـ ق در آخر کلمات "خ" تلفظ میشود: توخ ، چوخ، آیاخ .
ـ ن غُنّه بطور آشکار باقیمانده‌است : قارانگی (تاریک)، اوْنینگ دیلی (زبان او).
ـ در اول بعضی کلمات "ب" ترکی قدیم باقیمانده‌است : با (وار) ، بئر (وئر) ، بوْل (اوْل = انجام شدن).
ـ اوْ درهجای دوم تبدیل به ا ، میشود: اوْدیْن (هیزم)
ـ در آخر بعضی کلمات İ مانند ترکی قدیم بشکل کسره تلفظ میشود : دررئ (پوست) därré
ـ علامت جمع لا می باشد .
ـ د اول بعضی کلمات مانند ترکی شرقی ت تلفظ می شود: توْلی (تگرگ)، توْغوُزماخ (زائیدن)
ـ گ در وسط کلمات بندرت باقیمانده : بیرگه (بیره = کک)قیصگا ، قیصغا ، قیصخا (کوتاه).
ـ پسوند اول شخص زمان حال iyām اییه‌م میباشد.گلییه‌م (میایم) گلیه‌یَ geliyäy (میآئیم).

۲ ـ ویژگیهای شیوهٔ شرقی یا شمال شرقی (درگز ،قوچان،شیروان..)
این شیوه درمجموع بیشتراز سایر شیوه‌ها به آذری شبیه‌است . تعداد مصوت‌های معمولی مانند آذری ۹ عدد است و مصوتهای درازهم بیش از دیگر شیوه‌ها باقیمانده‌است .
ـ ک در آخر کلمات در قوچان و دوغائی حفظ شده : چؤره‌ک ، اوْره‌ک ، ولی در شیروان ، درگز ، لطف‌آباد ک تبدیل به ی شده‌است : چؤره‌ی اوره‌ی .
ـ د ، در بعضی کلمات به " ذ " تبدیل شده .
ـ علامت جمع همه جا " لار و لر " میباشد.
ـ ن غُنّه درحال از بین رفتن میباشد.
ـ در آخر کلمات "ق" اغلب اوقات به" خ " تبدیل شده : آیاخ ،توْخ.

ـ غ در آخر کلمات تک هجائی باقیمانده : داغ ، یاغ .
ـ گ در وسط کلمات بندرت باقی مانده
ـ پسوند اول شخص زمان حال *mān* من ، میز میباشد : گله‌من (میآیم) گله‌میز (میآییم) (شبیه اوزبکی).

۳ ـ ویژگیهای شیوهٔ جنوبی :

ـ ک در آخر کلمات تبدیل به " ی " شده
ـ ق در آخر کلمات چند هجائی باقیمانده وبه خ تبدیل نشده : آیاق
ـ غ نیز بیشتر اوقات تبدیل به ق شده‌است .
ـ ن غُنهٔ کمتر ازشیوه بجنورد ولی بطور خفیف باقیمانده‌است .
ـ علامت مصدر همیشه ماق میباشد .
ـ درمنطقهٔ جنوب غربی مصوتهای کوتاه خالص دیده میشود .
ـ ی در اول بسیاری ازکلمات باقیمانده : چگنه: ، ییلان (مار)،یوّچ (سه)، یوّزوم (انگور)، ییت (سگ)،ییل (سال)،ییلیک (مغز استخوان .
ـ ب نیز در اول بسیاری ازکلمات حفظ شده وبه و تبدیل نشده‌است : بئر (بده)، بار (هست).
ـ پسوند اول شخص زمانحال *irām* = ایرم *ak, āk* = اک ، ایک میباشد : گلیرم (میآیم)، گلیرک (میآییم) شبیه آذری)

البته ویژگیهای بالا درهمهٔ گویشهای شیوه‌های سه‌گانه یکسان‌نیست درنقاط مختلف‌کم وبیش ویژگیهای محلی نیز دیده‌میشود .

با درنظر گرفتن ویژگیهای فوق بنظر میرسد شیوه جنوبی در مرز بین شیوه‌های شرقی و غربی قرار دارد .

صرف افعال : ازنظر صرف افعال لهجه و گویشهای خراسانی به‌دو گروه تقسیم میشود(دورفر):

۱ ـ گروه شبیه آذری (بیشتربه‌قشقائی و آینالو شبیه‌است)
۲ ـ گروه شبیه ترکمنی ویا اوُغوز ـ اوزبکی ویا اوُزبکی است .

گروه یک مخصوص لهجه‌های غربی و اغلب لهجه‌های جنوبی است (بجنورد ، جُغتای و اغلب گویشهای جنوبی) .

گروه دوم مخصوص گویشهای شرقی میباشد (قوچان،شیروان ،درگز ، کلات ، دوغائی و روستای لنگر). با اینهمه لهجه‌های شرقی در مجموع بیش از

لهجه‌غربی (بجنورد) به آذری شبیه است .

نویسنده‌ء مقاله‌ء حاضر بعنوان یک‌آذربایجانی درتوجیه این تقسیم‌بندی افعال جز درنظر گرفتن پسوندهای اول شخص عامل دیگری را نمی بینم .

درجدول زیر پسوندهای زمان حال هستن (مسندی) را در گروه‌های مختلف‌با مقایسه با آذری،اوزبکی و ترکمنی نقل نموده‌ایم :

	خراسانی(۱) آذری	خراسانی (۲) اوزبکی	ترکمنی
اول شخص مفرد	ام	مان، من مان	دیرام ـ این
دوم " "	آنگ انگ سان	سان، سن سان	دیرا ینگ ـ سینگ
سوم " "	دی	دی ـ دو دی دی(ر)	دیر
اول "جمع	اک	وُک میس ـ بیس میز	دیرایس ، ایک
دوم " "	انگیز	سیزه سی نیز سیز سیز (لار)	دیرا ینگیزسینگیز
سوم " "	دیلن دیلر	دیلار،دولار دیلر دیلر	دیرلر

باتوجه به جدول بالا تفاوت‌خراسانی با ترکمنی بخوبی آشکار می شود.برای نمونه فعل گلمک (آمدن) را درلهجه‌های مختلف‌صرف می نمائیم .بطوریکه مي دانیم درآذری پسوندحال و مضارع باهم متفاوت ولی در خراسانی مانند فارسی یکی است .در آذری گلیرم (دارم‌می آیم) و گله‌رم (میآیم، معمولا میآیم).

	خراسانی گروه (یک)			خراسانی گروه (۲)
حال	بجنورد	اسفراین وصفی آباد و بام	جُغتای (سبزوار)	درگز
ـــ	گلییه‌م	گلیرم	گلیرم	گله‌من
میایم	گلییه‌نگ	گلیرنگ	gelirey گلیریَ	گله‌سن
	گلییه	گلیسیَ geliy	geliré گلیرئ	گله‌دی
	گلییه‌ی	گلیر ک	گلیریک	گله‌میز
	گلییه‌نگز	گلیرنگیس	گلیریس	گله‌سیز
	گلییه‌للن	گلیلن	گلیللن	گله‌دی لر یا گله‌للن

	بجنورد	اسفراین	جُغتای	درگز
ماضی مطلق	گلدیُم ،گلدوم	گلدیم	گلدوُم	گلدیم
آمدم	گلدیُنگ	گلدینگ	گلدی	گلدینگ ،ین
	گلدیُ gelde	گلدیِ	گلدیُ	گلدیُ
	( )	( )		
	گلدئبّی geldey	گلدیک	گلدیک	گلدییهیّ
	گلدئنگز	گلدینگیس	گلدیُس	گلدییز
	گلدئلن	گلدیلن	گلدئلن	گلدیلن

ماضی نقلی	گلیُددیُرم	گلیبدیرم	گلیب دیرم	گلیب من
آمده ام	گلئددیُرنگ	گلیبدیرنگ	گلیبدیری	گلیبسن
	گلِدّیُ gelídde	گلیبدی	گلیبدئی	گلیبدی
	گلیُددِریّ	گلیبدرک	گلیب دریک	گلیب بیز
	گلیُددِرنگز	گلیبدرنگیس	گلیب ترس	گلیب سیز
	گلئددیُلن	گلیبدیلن	گلیب(درس) دیلن	گلیبدیلن

	گلئردئم	گلیردیم	گلئردیم	گلئردیم
ماضی استمراری	گلئردئنگ	گلیردینگ	گلئردی	گلئردی
می آمدم	گلئردیُ gelírde	گلیردی	گلئردیُ	گلئردیُ
	گلیُردئیّ gelírdey	گلیردیک	گلئردیک	گلئردیُیّ
	گلِردیُنگیز	گلردینگس	گلئردیس	گلردیز
	گلیُردئلن	گلیردیلن	گلئردئلن	گلئردیلن

	گله رم	گله رم	گللم،گله رم	گلرمن
آینده :	گله رنگ	گله رنگ	گل له ی	گلرسن
	گله ر	گله ر	گله یّ	گله و
	گله ره یّ	گله رک	گلیّک	گلرمیز
	گله رنگز	گله رینگس	گلیّس	گلرسئز
	گلر لن	گلر لن	گلئل لن	گلرلن

	گلوُدیُم ـ گلدوودئم	گلیب دیردیم	گلیب دبردیم	گلوُودوم
ماضی بعید :	گلودئنگ	گلیب دیردنگ	گلیب دیردی	گلوودی
آمده بودم	گلودئ	گلیبدیردی	گلیب دیردئ	گلوودئ
	گلودئی،گلودیمیز	گلیب دیردیک	گلیب دیردیک	گلودئ
	گلودئنگز	گلیب دیردیگیس	〃 دیردیس،	گلوودییز
	گلودیُلن	گلیب دیردیلن	〃 دیردئلن	گلوودیلن
			〃 تئر دیُلن	

بطور نادر (درخروعلیا و چارم) ماضی نقلی و بعید مانند آذری با میش ساخته میشود (میش ای میش توم و میش اردیم)

پسوند شکل optatif (آرزوو تمنا) و امر شبیه هماندو عبارتنداز

شکل آرزو : ام ، انگ ـ آسان و ا ،ـه . جمع: اک آک (بندرت آمیس (amis) ، آنیز ـ آسیزو آلار و بندرت گایلار مثال گلم ، گلنگ ، گله ، گلهک یا گلهمیس ، گلهنیز یا گلهسیز و گلهلر .

شکل امر : برای اول شخص مفرد ایم ، ای و بندرت آییم .دوم شخص پسوند ندارد ، برای سوم شخص مفرد سین ، برای اول شخص جمع ایک ، آییل و بندرت آلیم (مانند ترکیه) ، برای دوم شخص جمع اینگ وبندرت اینگیز ، برای سوم شخص جمع سینلار و سینلر .

کلمات : خزینهٔ لغوی درلهجههای ترکی خراسانی متفاوت است ولی اغلب لغات ترکی اوغوزی است .معهذا از ترکی شرقی، فارسی وعربی نیز کم وبیش بمرورزمان لغاتی درآن داخل شده است . برای نمونه لغات زیررا که با ترکی آذری مشترک است نقل می کنیم :

نهنه (مادر) ، آتا (پدر) ، کیشی (مرد) ، گوُن ، گین (روز ، آفتاب) گئجه (شب) ،قان (خون) ،ال (دست) ،آیاخ (پا) ، آغوُز ، آغیز (دهان) ، گوُز ، گئز (چشم) ، قوُلاغ (گوش) ، دیل (زبان) ،بوُیین ،بوُین (گردن) ، آغاج (درخت) ، داش (سنگ) ، آج (گرسنه) ، آروُخ (لاغر) ،ایراخ (دور) یوُووُخ (نزدیک) ،آت (اسب) ، اوُت (علف) ، چوُخ (زیاد) ، آچوُخ (باز) ، تیک (بدوز) ، تؤک (بریز) ، سس (صدا) ، چؤرهک ـ چئیرهک (نان) ، گل (بیا) ، گئت (برو) ، قوُنشی (همسایه) ،تؤک ـ تیک (مو) آغیر ـ آغوُر (سنگین) ،یوُنگول (سبک) ،قوُرت (کرگ) ، ات (گوشت) .

اینک نمونههائی ازلغات لهجه وگویشهای مختلف خراسانی را بامقایسه ترکی آذری و یکدیگر نقل می کنیم :

فارسی	ترکی آذری	بجنورد	جُغتای	درگز	قوچان وشیروان	سلطان آباد	خروعلیا	چارُم
بزرگ	بؤیۆک	بئهئی	کاتا	بؤهؤی	کاتا	کاتا	کاتا	کاتا
زیاد	چۆخ	چۆخ	چۆخ	چۆخ	دربعضی گویشها کوُپ و کوُف : (کلات و لنگر)			
زن	آروات ،قادین	خاتون	خاتون	خاتون	خاتون	خاتون	خاتون	خاتون
قلب	اۆرەک	ایرەیّ	ایرەک	اۆرەیّ	اۆرەک	ایرەیّ	اۆرەیّ	ایرەیّ،قلب ایرەیّ
انگشت	بارماخ	بئرماق	بئرماق	بئرماق	بارماق	بئرماق	بیرماق	بئرماق
دور	اوُزاخ	ایراخ	آچه ،ایزاق	ائراخ	ایراخ	ایراق	آچا	توْغا	توغا
	ایراق	ایزآق	ایراق	اوُزاخ	ایراخ	اوُزاق		
در	قاپی	ایشی	قاپی،قاپیغ،قاپی	ایشیک	ایشیُ	ائشیک	ائشیک	ائشیک
مُشت	یوُموروق	غومبیس	فومّیس ائشیک	یوُموردوخ	قومّیس	ییمباری	قومّیس	مشت	مشت
صورت	اۆز	ایز	ایز	اۆز	اۆز	اۆز	اۆز	ایز	ایز
شکم	قاریْن	قارن	قارن	قاریْن	قارن	قارن	قارین	قارین	
گردن	بۆیوُن	بۆین	بوین	بۆین	بۆین	بۆیوُن	بۆین	بۆین	بۆین
سینه	کؤکس	گینگس	گئنگس	گؤنس	گؤنگس	گؤنس	کؤنگس	کئنگس	
سه	اۆچ	ایچ	ایچیٔ	اۆچ	اۆچ	اۆچ	یۆج		
لب	دۆداق	دۆوداخ	دیداخ	دۆداخ	دۆداخ	دوُداخ	دوُواق	دوداق	
نان	چؤرەک	چئرەی	چئرەک	چؤرەیّ	نان	چورەیّ	چؤرەیّ	چئرەریّ	نان
پوست	دری	دررئ،پوست	دررئ	دری	دررئ،پوست	دررئ	دری	دررئ،پوست	یوست
حرف	سؤز	سئز	سئز	سؤز	سؤز	سؤز	سؤز	سئز	سئز
مادر	آنا ـ نەنە	نەنە	نەنە	نەنە	نەنە	آنە	انیّ	نەنە	نەنە
بد	پیس	پیس	پئس	گندە	گندە	پیس	پیس	ناوی ـ ناویر	

فارسی (پیداکردن)، ترکی آذری (تاپماخ)، جغتائی (تاپماق)، درگز (تاپماخ)، قوچان (تاپماخ)، شیروان (تاپماخ)،سلطان آباد (بوُلماق) خروعلیا (بوُلماق).

اینک نمونه‌هائی ازلغات لهجه و گویشهای مختلف نقل میشود :

۱ ـ کلماتی از لهجه غربی یا بجنورد :

۱ ـ کلمات ویژه : چئل (بیابان)،گئر (ببین)،تیک و قیل(مو) آغوُز (دهان)، آچوُق (باز)،بئرن (بینی)،با (هست ، برو)،بئی(بده) کئرپی (مژه)،قئزرئ (گرم)،هیس (بو)، هئل (تر)، ییغلاماق (گریه کردن)،ایله‌ی (جلو)، کوْلته (کلاه)، گئی (علف ، سبزه)، شوُ (این)، بوْلماخ (انجام شدن و تمام شدن)، ایدیش (ظرف)، دوُوار (گوسفند)، دوه (شتر)، توُرماخ (ایستادن)، ایز (صد)،توْغوزماخ (زائیدن). سانه (دانه).

۲ـ کلمات مشترک با آذری : دیش (دندان)،دوْداق (لب)، قاش (ابرو)، ساچ (موی سر)، باش (سر)،دیل (زبان)،بوْغاز (گلو)،ال (دست) بئل (کمر)،دیز (زانو)، قار (برف)،یئل (باد)، توْرپاق (خاک)،سوُ (آب)، داغ (کوه)،داش (سنگ).....

۳ ـ کلماتی از جُغتا : درآخر کلمات ایی (i)،کسره (ئی) تلفظ میشود.(ترکی قدیم)، اوْیاق (بیدار)، آقاچ (جوب)، آج (گرسنه) دوْخ (سیر)، آرروُخ (لاغر)، ایاق (پا)،اینجه (نازک)،ائلئی (مرده)، دیرئ (زنده) ائت (بکن)، اوْتئی (بنشین)، اوْت (علف)،آت (اسب و پرت‌کن)، آز(کم)، چوْخ (زیاد)، آیران (دوغ)، ائرت (ببر)، کس (ببر)، ایزاق (دور)، یوْوُخ (نزدیک)،آچوُق (باز)، باقلئی (بسته)، ایشئق (روشن)، قارانئی (تاریک)، ایلنگ (جلو)،دالئی (عقب)، اوْنده (آنجا)، موُنده و شونده (اینجا) بئی (بده)،یئی (بخور)، تاپ (پیداکن)،یئرت (پاره‌کن)،تئک (بریز)، سوُ (آب)، چئره‌ک (نان)،دار (تنگ)، سوْووُق (سرد)، قئزرئ (گرم)، قوز (گردو) قوُیروق (دنبه)، سئندرماق (شکستن)، دوْیماق (سیرشدن)،تیکماق (دوختن)،قوررئ (خشک)، هئل (تر)،قئرخ (بتراش)،قوْرخ (بترس)، گئله (گوساله)، اوْقلاق (بزغاله)،قوُزئ (بره)،پئس (بد)، یاقشئ (خوب)، ووُر (بزن)، آچه = ایزاق (دور) ....

۲ ـ کلماتی ازلهجهٔ شرقی ،درگز و قوچان : اغلب کلمات شبیه

آذری است و اختلاف بیشتر در تلفظ آنهاست .در اینجا نمونه‌هائی از کلمات متفاوت می آوریم : آست (پائین)، بوْینیج (گهواره)،چاپقوُن (کولاک شدید)، دوْلاق (نوعی شلوار زنانه)، قاتیق (ماست)، گؤله (گوساله)، بیرَمْکی (اول)، ائتماق ، آپارماق (بردن)،قله (ده)، چاغا (بچه)، ده‌دئی (خواهر)، ده‌دوْو (برادر)، چیمچیغ (گنجشک) شوُ (این)، توره (رسم).

۳ ـ کلماتی از لهجه و گویشهای جنوبی :

در اینجا نیز نمونه‌هائی از لغات متفاوت با آذری را نقل می کنیم :

از خروعلیا : ناوی (بد)، کاتا (بزرگ)، جلو(جلو)،بوُل(پیدا کن)، گئچه‌ک ، کئچیّ (نمد)، توْغا (دور)، ایشیک (در)،غومّیس (مُشت)،مگس (مگس)، کرم (کرم)،گئره (پشت)....

از سلطان آباد : کاتا (بزرگ)، ایله‌ی (جلو)، داش (خارج)، بوُل (پیداکن)، قوُش (گنجشک)، گتوگ (ناف)، قوُخ (کرم)،

از چگنه (مرکز سرولایت تابع نیشابور): در این گویش اغلب کلماتی که در آذری با اوْ، ایی و ایئ شروع میشوند"ی" قدیم در اول کلمه مانده‌است .همچنین "ب" قدیم اول کلمه گاهی مانده‌است .:

کاتا (بزرگ)، بوُوا (پدر)، کاتا بوُوا (جد)،ائشیک (در)،ارتماق (بردن) کئچک (نمد)،داش (خارج)، چئمچئق (گنجشک)،سئرچک (قصه)، سوُخاکوْ (سیب زمینی)، گیندیک (ناف)،قوْلاما (دستبند)، دیز (راست)، دالباش (شانه)،بوْغوُن (مفصل)،توْبیوق (قوزک پا)،آغ باغیر (ریه)، قارا باغیر (جگر سیاه)،مئیین (مغز)، یئلیک (مغز استخوان)کاکا (برادر)،دوْن (لباس ـ کُت)، کئلته (کلاه)، توقّا (نوکر)، بوّیو (عمّه)، انه (مادر)، یوّچ (سه)،یوّز (صورت)، ییل (سال)، ییلان (مار)،ییت (سگ)، یوّزوم (انگور)، بار(هست)، بئر (بده).

با توجه به‌ویژگیهائیکه دربالا بطور اختصار شرح داده‌شدپرفسور دورفر گویشهای زیررا درلهجه‌های خراسانی مشخص میسازد :

درلهجهٔ شمالی ـ شرقی :

۱ ـ گویش شیروان ، قوچان و اطراف آنها .

۲ـ گویش درگز و لطف‌آباد

۳ ـ گویش کلات نادری ، گوچکی .

۴ ـ گویش دهکده لنگر ،دوگویش اخیرتا حدودی شبیه اوزبکی است (دورفر).

درلهجهٔ جنوبی :

۱ ــ گویش روستای چارم .

۲ ــ گویش خروعلیا (قصبهٔ بزرگ) و روح آباد .

۳ ــ گویش سلطان آباد ، جُغتای و روستای حکم آباد .

بعضی ازخصوصیات دو گروه اخیر بهعثمانی شبیه است (دورفر) .

بهنظر اینجانب گویش جُغتای به بجنورد نزدیکتر است .

اینک نمونههائی از ضرب المثلها و گفتارهای لهجههای مختلف خراسانی نقل می کنیم :

۱ ــ ضرب المثل ها :

کیراکن دن اوُغوُل اوُلمس ، کیل دن تپه (داماد پسر نمی شود و از خاکستر تپه) ، گین باتدی، گیروانلی یاتدی (آفتاب غروب کردگیروانی (کُرد) خوابید) ، آتوُنگ آتاسوُ . یگیدینگ انهسی (پدر اسب و مادر مرد قهرمان) (نامی پرسند) . ، قارا کئچهک آغارماس (نمد سیاه سفید نمی شود) ، کنارونا باخ بئزینی آل ، انهسینه باخ قزّینی آل (کنارش را ببین پارچهرا بخر ،مادرش را ببین دخترش را بگیر) .

گوزگی یه باخان اوزگی یه باخماس (کسیکه به آینه نگاه کند به دیگری نگاه نمی کند) ، الینگ ایشلهسین ، آغزوُنگ دیشلهسین (دستت کارکند تا دهانت بکار افتد) .آختاران تاپار (جوینده یابنده است) .

تانمانسوز دوّزو یپرتقه گولئی (بی تومان بهکسیکه زانویش پارهاست می خندد) ، گونو مینگ گئچمقلقنّن انه مینگ اوُیناشوُنا بوآدئرم (برای گذرانم به فاسق مادرم پدر میگویم) انه مینگ کی اری با مننن نه خبری با (مادرم که شوهر دارد از من چهخبر دارد) ، داغداکو ،گلیبدی باغداکونی غوّوِیُنّی (از کوه آمده میخواهد اهل باغ را بیرون کند) ، تیلکی دلیگینه سیغمز قوُرّوُغوُنا بیر قاووُق باغلییار (روباه تو سوراخش نمی رفت جاروئی هم بهدمش بست) ، چاقی یه بوُیور آردوُندان یوّگور (به بچه دستور بده از پشت سرش هم برو) ، قازانلنگ قاراسوُ گئدر ناموسینگ قاراسوُ گئدمس (سیاهی دیگ پاک می شود ولی سیاهی ناموس پاک نمی شود) ،یاروُم چوُرهک چاشت اوُلماس (نیمه نانی ناشتائی نمیشود) ، آت مینن آتاسوُنوُ تانوُماس (سواره پدرش را هم نمی شناسد) ،آچ باشوُم دینج قوُلاغوُم (سرم (شکمم) گرسنه ولی گوشم (خیالم) راحت) ،قوُرددان چوُبان اوُلماس (ازگرگ چوبان درنمیاید) .

قورخان گؤزه چؤب دؤشر (به‌چشم ترسو خار فرو می رود)،
اینک نمونه‌هائی از متن گفتار بالهجه‌های غربی،شرقی(درگزی)وجنوبی نقل میشود :

نمونه‌ای از متن لهجهٔ غربی:

(ایکّی باجی)

عرض ائدئیم حضورونگوزا چاغالار کی ایکّی ساتی باجی ییدیلار بیر قاررئ آنالاری واریدی .بعداً بو ایکّی ساتی باجی بیری کیچییئدئ ، بیری یئهئی ایدی .یئهئی خیلی تمبل ایدی ولی کیچییی کآری ییدی. خیلی ائولرینینگ ایشینه یه‌تیشردئ .آناسینا یه‌تیشردئ .بعداً چون آدمهای فقیر ادبآر ایدیلر کیچییی قیز آناسینا دئدئ کی: انیجان من گئدییه‌م ایشلییه‌م و بیر ایلدن صؤرا قاییتییام سنینگ یانینگا . خلاصه‌ی چیخدئ یؤ یؤلا دیشدئ بیابانلارینگ ایچینده صحرالاردا دشت لرده ایسته گئددئ گئددئ گئددئ تا یه‌تیشدئ بی دیواره .وختی دیوا ـ ره یه‌تیشدئ دیوآر دئدئ کی : چاغا جان منینگ ایستیمده ایاق قؤیمه حتماً اگر ایاق قویانگ من خراب اؤلورام . بؤ دئدئ : چشم فقط سن منه دئ کی اؤ قاررئ خاتینی کی کلفت ایستییه‌ر هاردادیر .بؤ دئدئ چشم و دئدئ مونا بؤ دئدئ یؤلا دیش بیر آقاشلیقدادیر .خلاصه بؤیؤلا دیشدئ گئددئ گئددئ گئددئ تآیه‌تیشدئ بی درخته ..... درخت مونا دئدئ کی قیزیم جان گل شؤ منینگ پیچک لری منینگ دؤوربندیمدن آچ من راحات اؤلیم .بو دئدئ چشم گئددئ یؤ مونینگ پیچکلرنی آشدئ. آنوقت سؤروشدئ کی اؤ قاررئ خاتینین اؤیی‌هآردادیر ، من ایستییه‌م گئدهم ایشلیه‌م . (۱)

ترجمه :

(دو خواهر)

عرض‌کنم بحضور شما بچه‌ها که‌دو (عدد) خواهر بودند ویک مادر پیر داشتند. بعداً این دو (عدد) خواهر یکی کوچک بود ویکی بزرگ بود. بزرگ خیلی تنبل بود و کوچک کاری بود و خیلی بکار منزلشان می رسید .به‌مادرش می رسید .بعداً چون آدمهای فقیر بدبخت بودند دختر

---

۱) از کتاب " تورک لهجه‌لری اوُرنک لری " جلد دوم . تالیف پرفسور سعادت جغتای . آنکارا ۱۹۷۲

گوچک به مادرش گفت که : مادرجان من میروم کارکنم ویکسال بعد برمی گردم نزدتو .خلاصه بیرون آمدوبراه افتاد دربیابانها ،صحراها ودشت ها رفت رفت رفت تا به یک دیوار رسید .وقتی به دیوار رسید .دیوار گفت بچه جان پا روی من مگذار حتما اگریا (روی من) بگذاری من خراب می شوم این گفت چشم . تو بمن بگو که آن پیرزن که کلفت میخواهد کجاست .این گفت چشم . گفت به این .این گفت براه بیفت دریک فرسخی است .خلاصه این براه افتاد رفت رفت رفت تا به یک رخت رسید ..... درخت به این گفت که دخترجان بیا این پیچکهای مرا از دور و برمن بازکن، من راحت بشوم . این گفت چشم ، رفت و پیچکهای اورا (این را) بازکرد . آنوقت پرسید که منزل آن پیر زن کجاست . من می خواهم بروم کارکنم .

اینک نمونه‌ای از متن درگزی از زبان آقای میرنیا :

درگزلی لری لهجه‌لری :

سنی قوللوقییه عرض ائدیم . قدیم درگزده هر ائولی نی ی چؤلده اکینی داغده دؤواری. باغده میوه‌سی،قلعه‌ده ائوی وارایدی .شؤلاری در آمدی نن الی آغزینه یئتیشردی .قاپوسینده توْقّری، مینماقه مالی ، یئماقا چؤره‌یی واریدی .خلق بیر ـ بیره حرمت قوییییدی و عزت ائدئیدیلر و قوللوق بیتیرئیدیلر .اگر بیری ـ بیرینه پول قرض وئرسئیدی تا اؤزی گتیریب وئرمه‌سئیدی قاپوسینه گئدیب یا کوچه‌ده اؤنگینی توْتیپ ایسته‌مزدی ای ی ی؟ ایندی بیرزمان اوْلوُبدی کی اگر بیری اللی تومن بیرینه قرض وئرسه کوچه‌ده یا بازارده یخه‌سینی توْتیب بوْینینی قانقرتیب آلادی و آبرینی آیاره‌دی .حالی سن ؟ نیمه دئیمن ، گؤره‌سن نئجه زمانه اوْلوُبدیُ .ارحم ترحم قالمه‌پدیُ. دئیمن قدیم ائولرده ،کوچه‌لرده محلس‌لرده جاییل لر قاری لره حرمت قویئی ـ دیلر ،عزت ائدئیدیلر و اوّلارین سؤزینه باخئیدیلر .بؤهؤیلره‌م جاییل لره آلقیش ائدئیدیلر و دئیدیلر گئت بالام تاری یاری اوْلسین اوْزی آق اوْلسین چؤره‌ی یاقلی اوْلسین .ای ی ی ایندی بیر زمان اوْلوُبدی کی هیچ کس هیچ کسه حرمت قویمئیدی تمام بیر ـ بیرینن قهرلری گله‌دی و بؤهؤیلر کیچییلره قارقیْش ائدیب دئیدیلر گئت بالام چؤره‌ی آتلی اوْلسین سن ده پیاده .جانیم سنه دئسین درگزده غیر از کوردلر و تورکلر (آذری لر) تمام خلق بوُدیله دانیشه‌دیلر .

ترجمه :

لـهجهٔ درگزی ها

عرض کنم بخدمت شما (تو) درقدیم دردرگز هرخانوار دزبیرون کشت و در کوه گوسفند و درباغ میوه و درده خانه‌ای داشت .بادرآمد این هـا دستش بدهانش میرسید .درخانه‌اش خدمتگذار، مرکبی برای سوارشدن ونانی برای خوردن داشت مردم بیکدیگر احترام می گذاشتند و عزت می نمو- دند وخدمت می کردند .اگر کسی به کسی قرض می داد تاخودش نمیـآوردو نمیداد کسی به‌در خانهٔ او نمیرفت ودرکوچه حلو اورانمی گرفـت . ای ی ی ؟ حالا زمانه‌ای شده‌که‌اگر کسی ۵۰ تومان به‌کسی قرض بدهد در کوچه وبازار یقه‌اش را می گیرد وگردنش را می فشاردومی گیردوآبرویش را می برد .می فهمی ؟ چه‌می گویم، می بینی چه‌زمانه‌ای شده .ارحم‌ترحم نمانده‌است .میگویم درقدیم درخانه‌ها ،کوچه‌ها و مجالس جوانها بـه پیرها احترام می گذاشتند ،عزت می نمودند و به‌حرف آنها گوش میدادند بزرگان هم جوانان را دعا می کردند ومی گفتندبرو فرزندم خدا یـار تو باشد ،روسفیدباش ،نانت‌تو روغن باشد .ای ی ی حالا زمانه‌ای شـده که هیچکس بهیچ کس احترام نمی کند .همه‌ازهم بدشان می آید وبزرگـان به کوچکترها نفرین می کنندومی گویندبرو فرزندم نان سواره باشـد تو‌پیاده‌خدمت‌شما بگویم‌که در درگز غیرازکردها و ترکان (آذری ها) همه‌مردم با این زبان (لـهجه) صحبت می کنند .

متن از آقای محمد توحیدی که درشمارهٔ یکم مجله‌قلم اوجو ۱۳۶۰ چاپ‌شده‌است .(۱)

مُقام (آهنگ)

مُقاموُ گره‌ک مُقام چالاننان سوْروُشانگ‌کی، مُقام نمه‌دی.

خُراسانینگ مُقام چالانلارونگ اوُستاسوُ، اُستاد محمد حسین یگانه‌دی بوُ سوْروُشماغوُ سوْروُشماغوُنا یئتیشدیک اوُستادینگ قوُللوغوُنا ،باشـدا اوُستاددان ایسته‌دیک تمام زاددان اؤنگده اؤزلرنی توْرک خلقـه تانیشدوُرسوُلان و صوْرا شوْ نشریه‌نینگ هر نمره‌سینده بیر مُقاموُ سـیز عزیزلره تعریف‌ائدسیلن .اوُستاد باشلاروُننان گئچنلرینی بئلـه بوُیوُدولان :

منگ‌آدوُم محمدحسین فامیلیم یگانه ،یاشوُم آلدمیش‌ایکی وایشیم مقام چالماق و اؤگرتماق ، باش‌قیرخماق و آز و چوخ حکیملیقـدی و قوچاندا مشهد بازارونگ باشوندا دوکانیم با .

۱-آقای‌توحیدی از بام و صفی آباد و استاد یگانه اهل قوچان‌میباشد .

من قوچاندا دونیایه گلدیم و اؤ زمان اؤن ایل عرب درسی اؤخودوم اون بئش یاشدان مُقام چالماغونگ اؤگرنماقؤنو باشلادوُم‌و اؤ زماندا کؤ اؤستادلاروُنگ آدلاروُ عوض محمد کؤینه‌شهرلی (قوچانگ کئچینه شهری)، خان محمد قیتاقو قیتاقلی ده کی ایکی سی‌ام اؤز بیردیللری میسدن توّرک دیلن .ایگیرمی یاشوُندا منی سربازلوُقا ائرتدیلن .من سربازلوقا گئدنده تاریمی ام اؤزومنن ائرتدیم سربازلیقدا یؤلداش‌لاروُم بله منگنن اُنس توُتوُبدوُردولان کی سربازلوُقو بؤلانان سؤرا بؤتون دوُردولان بیقیلماغا سربازلیقدان اؤنگده درسیم بؤلانان سؤراباش قیرخماق دوکان آچبدوردوُم ولی سربازلیقدان کی گلدیم دوکانومو الدن بردیم. مجبور اولدوم چوه‌ک چوخارماغونا گئدم .بیر قله‌ده ایشیمه باشلیه‌م. گئددیم قوچانگ یانوُندا بیر قله‌کی آدوُ تیتکانلیدی اؤندا من باش قیرخیدیم اوچاتا یاتوُردوم و قارشوُسوُندا اؤ قله‌نینگ خلقی منه بار (یازدا بوقدی، آرپا) بئریدیلن .بو قله‌ده کُردو سؤیله‌ماقیم اؤگرندیم .

ترجمه : آهنگ را باید از نوازنده‌ٔ آهنگ بپرسی که آهنگ چیست . استاد نوازندگان خراسان استاد محمدحسین یگانه‌است .برای پرسش این سئوال (آهنگ) بخدمت استاد رسیدیم .ابتدا از استاد خواستیم که قبل از همه‌چیز خودشانرا به‌مردم ترک معرفی کنند و بعددرهرشماره این نشریه یک آهنگ برای شما عزیزان تعریف نمایند. استاد سرگذشت خودشانرا اینگونه بیان فرمودند :

من نامم محمدحسین فامیلم‌یگانه ،سنم ۶۲ و کارم نواختن آهنگ (نوازندگی) و تعلیم و سرتراشی (سلمانی) و کم وبیش پزشکی است ودر سربازار مشهدِ قوچان مغازه‌دارم.

من درقوچان به‌دنیا آمدم و آنوقت ده‌سال درس عربی خواندم از ۱۵ سالگی شروع به‌یادگرفتن نوازندگی نمودم .نام استادان آن زمان من عوض محمد کؤینه‌شهری (کؤینه شهر قوچان)، خان محمدقیتاقو یِ قیتاقی بودندکه‌هردو همزبان ما، ترک بودند .در ۲۰ سالگی مرا به سربازی بردند .من وقتی به‌خدمت سربازی رفتم تارم راهم باخودم بردم درسربازی دوستانم آنچنان‌بامن انس گرفته‌بودندکه‌بعداز خاتمه‌ٔ سربازی هم دورمن جمع شدند .قبل ازسربازی بعدازدرس دکان سلمانی باز کرده بودم ولی بعداز آنکه ازسربازی فارغ شدم دکانم راازدست دادم .مجبور

شدم بروم دنبال نان درآوردن ودر دهی به‌کارم شروع نمایم. رفتم به دهی نزدیک قوچان که‌نامش تیتکانلی بود. درآنجا من سر می تراشیدم و بچه ختنه می کردم و درمقابل مردم آن ده به‌من غله می دادند. دراین ، کُردی یادگرفتم .

* راهنمای الفبا *

اول کلمه		وسط کلمه	آخرکلمه	اول کلمه		وسط کلمه	آخرکلمه
آ	A		ا	اوٚ	Ü		وٚ
ا	Ä		ـه (فتحه)	اؤ	Ö		ؤ
ائ	É	ـئـ	ئ (کسره)	ایـ	İ	ـیـ	یی
اوْ	O		وْ (ضمه)	ایٛ	I	ـیٛـ	یٛی
اوُ	U		وُ				

Bibliographie :

منابع :

- Türk lehceleri Örnekleri. II. yaşayan ağız ve lehceler. Profesör Saadet Çağatay. Ankara Üniversitesi Basımevi. 1972. Ankara
- Das Chorasantürkische. Gerhard Doerfer. TDAY Belleten 1977. S. 127-205. Ankara
- İran'daki Türk Dilleri. Gerhard Doerfer. TDAY Belleten 1969. Ankara
- Horasan Günlüğü. Mehmet Fuat Bozkurt.
- İslâm Ansiklopedisi. Fasikül 133. Horasan Türkçesi. İstanbul 1987.
- Philologia Turcica Fundamentae. Le Turkmène par Louis Bazin. Wiesbaden. 1959.
- Ebiverdi : İran'da bir Türk Diyalekti. Osman Nedim Tuna.

۱ ـ کتاب سیری درتاریخ زبان و لهجه‌های ترکی . دکتر جواد هیئت . نشرنو ـ تهران ۱۳۶۵ .

۲ ـ قلم اوجو، بیرینجی و ایکینجی صایی ـ محمد توحیدی ۱۳۶۰

دوقتور غلامحسین بیگدلی ـ پرفسور

نظامی دن صونرا آذربایجان ادبیاتیندا "خسرو و شیرین" موضوعسو

* کوثری و نظامی عنعنه‌سی *

(۲)

کوثری نین فرهادی خاقان نسلیندن دیر .او ، مکمل تعلیم فرهادین تربیه گؤرموشدور .معمارلیق وداش یونما ایشینه بؤیوک هوس صورتی گؤسته‌ریر .عشق سئوداسینا گرفتار اولدوقدان صونرا تکجه اؤز موقع و امکانلاریندان دگیل ، شخصی باجاریق‌وهنربندن ده استفاده ائتمک‌له سئوگیلیسینه چاتماق و اونون وصالینا قووشماق اوچون شرقدن ـ غربه یولا دوشور ، اؤزونو بیر سئوداگر کیمی قلمه وئریرسه‌ده ، چوخ چکمه‌دن خاقان نسلیندن اولدوغو بللی اولوب آشکارا چیخیر .لیکن یئنی دن طالع و شرایط اونو آدسیز یاشاماغا مجبورائدیر شیرینی اؤزونه وورغون و مفتون ائده بیلسه‌ده بو خوشبخت گونلرین عمرو اوزون اولمور ،داها قدرتلی و گوجلو بیررقیب اورتایا چیخیر . فرهادین بوتون آرزولارینی پوچ ائدیر .زوراکیلیق یولیله شیرینی گؤتوروب مدائنه آپاریر .فرهاد الدن چیخمیش سئویملی معشوقه‌سی نین آردینجا گؤلگه کیمی سؤرونور .گئدیب ایرانین پایتختینه ،مدائن شهرینه یئتیشیر :

دلی پر باغم و منزل به منزل روان گردید از دنبال محمل

هله مدائنه گئدیب چاتمامیشدان اول کوثری فرهادی بیرباشا بیستون داغینا گئدیر .او ،بو سئحرلی داغین هربیرداشیندا هرقایا ـ سیندا گویا بیرناکام ایزینی تاپیر ، هر آددیمدا بیر سئوداشهیدی ـ نین مزارینی گؤرور .حئیرتله اؤز ـ اؤزونه بئله سئوال وئریر :

که آیا این مقام حسرت افزا کدامین خسته‌را جایست و مأوا

صانکی بیستونون هرداشی هرقایاسی ناکام بیر محبتین دیلی ایله فرهادا بئله جواب وئریر :

محبت بانک زدکاین راه عشق است بهرگامی شهادتگاه عشق است

غریب و گؤمک سیز فرهادین ، عیاش خسروون الیندن معشوقه‌سی

شیرینی چیخارتماق البته کی بیر خیالدان باشقا بیرشئی اولا بیلمزدی آنجاق فرهاد بو حقده برک دؤشونور ،مانع لردن چکینمیر ،هئچ بیر تهلکه‌دن قؤرخمور ، اؤ بوتون مادی و معنوی قدرت وباجاریغینی اؤز هدفینه نایل اولماق اوغروندا قربان وئرمگه آماده اؤلور و بؤتون وارلیغینی صاف عشقی اؤغروندا فدا ائتمگه قادیردیر . کوثری اؤز فرهادینی بئله تصویر و ترنم ائدیر :

زهر چیزی که در خوبی نشان بود * زسرتا پای آن رعنا جوان بود
بفهم و دانش و ادراک عالی * شده ضرب المثل درهر مثالی
بمردی و شجاعت همچو رستم * به‌احسان و مروت همچو حاتم...
ببازوی توانا شرزه شیری * بمردی و شجاعت بی نظیری

دیگر طرفدن ،فرهادچوخ ساده دیل و صاف اؤره‌کلی دیر .محض فرهادین بونجا ساده‌لوحلوقدان ونجیب وانسانجا خصوصیتلریندن اؤز مقصدینه اویغون استفاده ائدن خسرو اونو داغ چاپماغا ،بیستونویارماغا سوق ائدیر .بیستونو یاریب ،چاپیب یول آچماقدان صونرا هئچ شیرینین وصالینی دا وعد ائتمیر .خسرووون بیستونو یارماق شاق تکلیفینی هئچ بیر قیدسیز و شرط سیز قبول ائدن فرهاد آنجاق محکم بیربالتا اؤنا وئرمه‌گی رجا ائدیرو آلیر :

گرفت آن تیشه را فرهاد دردست کمر بربیستون کندن میان بست

کوثری فرهادی دا ، بیستون داغیندا ایلک نوبه‌ده شیرینین گؤزه‌ل بیر هیکلینی یؤنؤر ،هر سحر- آخشام اؤنون قارشیسیندا دیز چؤکوب سجده‌ائدیر .او دا نظامی فرهادی کیمی داغلا، داشلا دانیشیر ، گؤیلره سس سالیر ، هارای قوپاریر عظمتلی قارت داشلاری ازیب توزا چئویره - جگینه آند ایچیر .کوثری فرهادی دا شیرینی آتی ایله بیرلیگده بؤینونا قالدیریب بیستوندان قصر شیرینه قده‌ر آپاریر .بوتون نظامی مکتبی نین ایزله‌یجی لرین اثرلرینده اولان فرهادلار کیمی، کوثری فرهادی دا ، شیرینین خاطرینه هرجور چتینلیک لره سینه‌گریر وقاتلا - شیر و دؤرور .

کوثری نین یاراتدیغی صحنه‌لردن بیریسی ده فرهادین خسرولا یوخ اؤنون وزیری بزرگ امیدایله مناظره‌سی دیر .کوثری بوصحنه‌نی گئنیش تصویر ائدیر .دانیشیقلار اؤرژینالا نسبت بیر قده‌ر مفصلدیر .فرهاداؤز آتشین عشقی باره‌ده اؤره‌ک آغریسی ایله دانیشیر .بزرگ امید اؤنؤ بوُ

محبتدن واز گئچمه‌گه چالیشسادا ،فرهاد اونون نصیحت‌لرینه‌اعتناسیز-
دیر .بو صاف‌عشق اوْغروندا اوْلوموندن قورخمادیغینی سؤیلویور .خسرون
هده - قورخوسونا اعتناسیزدیر .شیرینی الده ائده‌جگینه امین اوْلدو-
قونو بیلدیریر و بوُ نیتینه چاتاجاغینا اینانیر و تردد ائتمیر .

فرهادین اوْلوم ماجراسی صحنه‌سی ده تخمیناً نظامی ده اوْلدوغو
کیمی تصویر اوْلونور .بوُرادا بوُ اوْلوم طرحینی یئنه وزیر بزرگ امید
تؤکور ، ساختا قارا خبر لاپ‌دا اینانديريجی صورتده فرهاد اچاتدیر-
یلیر .صاف اوْره‌کلی فرهاد بوُ یالانا اینانیر ،درحال اوز شیرین
جانینا قصد ائدیر .بو احوالات اساساً آنا خط اولان نظامی داستانی
اساسیندا نظمه چکیلیر ،فقط خیردا - خیردا حصه‌لر دگیشیلیر ،تخمیناً
نظامی صحنه‌لری تکرار اولونور .

فرهادین کوثری اثرین ده صحنه‌یه تئز گلیب ،گئج چیخماسی اساس
فرقدیر .هم ده کوثری فرهادینی شیرین ده اوْره‌کدن سئویر .حالبوکی
نظامی شیرینی نظامی فرهادینی اساساً بیر بؤیوک صنعتکار کیمی
قیمت‌لندیریر و خسروو عاشیق دیر .

شیرین صورتی

کوثری شیرینی ده مهین بانونون قارداشی قیزی دیر .کوثری شیرینی ده مجلس‌لر قوُرماغی ،شنلیک ایلنجه‌لری یاراتماغی ، آت مینیب سئیره چیخماغی، یا یلاق قیشلاق ائتمه‌گی ، ندیمه‌لری ایله بیرگه خوشگذران گئچیرمه‌گی سئویر و خوشلایير و قهرمان بیر شرق قادینی کیمی آت بئلینه‌دن دوْشمور .

شیرینین ایپک پارچا اوْزه‌رینده شکلینی حاضرلادیب چین شاهزاده-
سی فرهادا هدیه وئرن تاجرین دیلینه‌دن شاعر شیرینین گؤزه‌للیگینی
بئله ترنم ائدیر :

چه‌دختر ، فخر خوبان جهان است که‌حسنش زینت‌صد دودمان است
چنان عالی است درحسن آن سمنبر که‌گویا ماه کنعان است درخور
بود حسنش زبس شیرین و دلکش به‌شیرین گشت مشهور آن‌پریوش

کوثری اثر بؤیوُ اوز شیرینینین ، گؤزه‌للیگینه‌دن ،سرو قامتینه‌دن
شهلا گؤزلرینه‌دن ،کامان قاشلارینه‌دان ، قوللاج ساچلارینه‌دان سؤز آچیر
و اونون وجاهتیله اؤیونور .

شیرینین اوزو ده گؤزه‌للیک وُورغونو ، سئوگی و سعادت‌خریداری -

دیر. تکجه خسروون شکلینی گؤرمک له اۆره‌کدن اۆنا ووُرولوروا عترا ف ائدیب سؤیله‌ییر :

که من سر درره عشقش نهادم صلاح خود به‌دست عشق دادم

گؤرونور کوثری شیرینی ده نظامی شیرینی سجیه‌سینده اولوب عشقه محبته اختیارسیز ووُرغون اۆلموشلار. آنجاق کوثری شیرینینین شیدا اۆره‌گی فقط فرهادا مفتون اولوب و اونا کؤنول وئرمیشدیر. نظامی شیرینی ایسه خسرووو سئومیش و اوره‌گینی ابدی اولاراق اونا وئرمیش دیر. دایه و شاپور بو محبت صاحبلری نین وصالا یئتیشمک آرزولارینی تامین ائتمک مقصدینی داشی سالارودا آنجاق موفق اولا بیلمه‌ییب، حادثه‌لر باشقا جور جریان تاپیر و تاریخ بؤیو دب اولدوغو کیمی گۆجلو گوجسوزه غالب گلیر.

هله‌لیک شیرین ایله فرهادین ایلک گؤروش صحنه‌سینی کوثری بئله ترنم ائدیر :

چو چشم آرزومندی شیرین ازآن گلزار عارض گشت گلچین
حواسش آن چنان بیدست وپا شد که حیرت، راز دار مدعا شد
دلش، دست و گریبان بودبا درد نگه می گشت و لذت جمع می کرد

شیرین بو ایلک گؤروشده ائله فرهادا ووُرولور کی، آرتیق طاقتی الدن گئدیر، بی اختیار گؤز یاشلاری آخیدیر. هرلحظه اۆنو یادائده‌رک بیتابلیق ائدیر :

گریزان طاقتش از آرمیدن زبی آرامشی دل در طپیدن
به‌اشک ازچشم میگون خواب شسته زدل آرام و ازجان تاب شسته
درونش آن چنان ازعشق مدهوش که کرده او وجود خود فراموش

هله‌لیک فرهادین منشاء و کؤکو، کیم اولوب نه‌کاره اولماسی بللی دگیلدیر. بو مسئله شیرینی چوخ دۆشوندورور و ماراقلاندیریر و اۆنون شخصیتینی اؤگره‌نیب بیلمک ایسته‌ییر. تجربه‌لی و عقیللی دایه شراب مجلسینده فرهادی سیناماق و کیم اۆلدوغونو اؤگره‌نمه‌گی مصلحت بیلیر.

شیرین قوُردوغو بیر شنلیک مجلسینده فرهادا حدیندن آرتیق شراب ایچدیریر و سرخوش فرهاددان صوروشور :

بگو با من نژاد و گوهرت را نشانم ده‌گرامی کشورت را

کوثری شیرینی بیر قدر شهرت پرست دیر. ائله‌کی، فرهادین چین خاقانی نسلیندن اولدوغونو اؤگره‌نیر، فرهادا اولان محبتی داهادا آرتیر

اؤزونو تام خوشبخت حساب ائدیر :

چو دانستند کو خاقان نژاداست شکوه او زبازرگان نزاداست ...
نسیمی از محبت جلوه‌گر شد گل امید شیرین تازه‌تر شد

کوثری شیرینی ده نظامی شیرینی کیمی اؤز عصمت و عفتینی هر شئیدن اؤستون توتور .کوثری ده نظامی کیمی اؤز شیرینی نی وفا و صداقت رمزی کیمی ترنم ائدیب ، اونون حدیندن آرتیق گؤزه‌ل اؤلدو ـ غونو نظمه چکیر و گؤزه‌للیک له وفانی و عصمتی بیریشره‌توپلاییر و یازیر :

خریدار متاعش صد عزیز است هزاران چون زلیخا یش کنیزاست .
همه جایش زبس شیرین فتاده پدر نام خوشش شیرین نهاده

صون بیتی نظامی بئله سؤیله‌میشدیر :

رخش نسرین و بویش نیز نسرین لبش شیرین و نامش نیز شیرین

گؤرورسونوز کوثری نئجه بؤیوک نظامینی ایزله‌ییب ،اونداان اؤرنک گؤتورموشدور .

کوثری شیرینی اؤزون مدت خسروا بیگانه قالیر .حتی اؤنون آدینی ائشیتمک ایسته‌میر .شیرین زورلا ایرانا آپاریلیر . اؤزون مدت ایراندا قالدیغی زامانلار فرهادین عشقی و یادی ایله یاشاییر ...فرهادگلیب ایران پایتختینه چاتیر .بیر تهر شیرین له گؤروشوب ، عهدو پیمان ـ لارینی تجدید ائدیرلر .لیکن شیرین اضطراری اولاراق اؤز ایلقارینا صادق قالا بیلمیر . فرهادین اؤلوم فاجعه‌سیندن صونرا اونون اراده و مقاومت زنجیرلری قیریلیر ، خسرولا ائولنمک مجبوریتینده اولورکوثری بو ائولنمه صحنه‌سی و شیرینین خسروا تسلیم اؤلما احوالاتینی بئله ترنم ائتمیشدیر :

بفرمودش نگار ماه طلعت که مکتوبی نویسند از محبت
همه اظهار کام و دلربائی سراسر حرف مهر و آشنائی

آرتیق اؤز مقاومت و اراده عظمتینی الدن وئرمیش شیرین واختیله خسروون اؤزونو گؤرمک ایسته‌مه‌ین شیرین تضییق و گوّج نتیجه‌سینده ناچار تسلیم اولوب خسروون جوابیندا یازیر :

که باشد از تو بهتر همسر من ؟ که دست آرد در آغوش و بر من ؟
کنم آشفته چون زلف گره‌گیر که را در گردن اندازم چوزنجیر
لبم کآب حیاتش هست مزدور بجز تو در دل که افکند شور؟
بغیراز تو که هستی عاشق مست که بگذارد بسیب غبغبم دست ؟

گؤرورسونوز نظامی شیرینی ایله کوثری شیرینی آراسیندا یئر ایله گؤی قدهر فرق واردیر. هئچ بیر حادثه و تضییق نظامی شیرینین اراده عظمینی قیرا بیلمیر و اونو خسروا تسلیم ائتمگه مجبورائده بیلمیر. اراده‌سی داغلاردان عظمتلی و فولاددان محکم دیر.

کوثری ده اؤز شیرینی نی فردوسی شیرینی کیمی بیر نوع جنایته یووارلاندیریر. فردوسی شیرینی رقیبی مریمی زهرله‌ییب، اؤلدوردوگو کیمی، کوثری شیرینی دایه‌سی واسطه‌سیله اصفهانلی شکری زهرلـه‌ییب اؤلدورور.

نظامی شیرینی نی کوثری شیرینی ایله مقایسه ائدنده، بیرداها نظامی شیرینینین نه قدهر پاک، عظمتلی، محکم اراده‌لی و مثبت بیر انسان اولدوقو آشکارا چیخیر. نظامی شیرینی بؤتون حیاتی بؤیوبیرجه خسروا اؤره‌ک وئرمیش و عمرونون صونونا قدهر بو عشقه، بوایلقارا صادق قالمیش دیر. هئچ بیر خطا و جنایته یووارلانمامیش دیر. عشقین اؤزو قدر عظمتلی و مقدس اولموشدور. بؤیوک نظامی عشقی بوسایاق قیمت‌لندیریب، جلوه لندیرمیشدیر.

خسرو صورتی

منظومه‌نین اوللرینده کوثری هله‌لیک خسرودان هئچ آد آپارمیر، اوخوجو بوتون احوالاتین چین ده و ارمن زمین ده باش وئردیگینی دوشونور. کوثری نین خسروو فرهادلا شیرین بیر- بیرلرینه وورولوب، عاشیق ومعشوق اولدوقلاریندان صونرا میدانا چیخیر. خسرو بورادا دا همان ساسانی سلاله‌سیندن اولان عیاش و بوالهوس ایران پادشاهی دیر. اوشیرینین تعریفینی ائشیدیب وزیری بزرگ امیدین مصلحتی ایله ارمن زمیه‌قوشون یئریدیر. نئجه اولارسا اولسون شیرینی الده ائتمک و اونا صاحب دور- ماق ایسته‌ییر. دئمه‌لی کوثری خسروو دا نظامی خسروو کیمی تاریخی شخصیتدیر. اونون شیرینه اولان مناسبتی بیرعاشق و معشوقه مناسبتی کیمی یوخ، چوخ گُبوددور، اعتناسیزدیر، اونو اول سؤز ایله الله گتیرمک ایسته‌ییر، عکس‌تقدیرده گوج ایله اؤز اختیارینه گؤتورمک عزمینده دیر و نهایت بئله‌ده ائدیر.

مهین بانودا محتشم ایران شاهنشاهی برابرینده هئچ بیراظهار وجودائیلمه‌گه قادر دگیلدیر. بودورکی، خسروشیرینی طلب ائدنده مهین بانو هئچ بیرمقاومت گؤسته‌رمه‌دن، حتی شیرینین اؤز راینی اؤگرنمه‌دن

عاجزانه تسلیم وضعیتده قزینی کجاوه‌یه میندیریب خسروون ایلچی لری نین قاباغینا سالیر. بیرباش مداینه گؤندره‌ریر. شیرینی مداینه‌گتیر- دیکدن صونرا دا خسرو شیرین له عادی و صمیمی رفتار ائتمیر و اونا گره‌ک اولان لازیمی دقتی یئرینه تئتیرمیر، ایلک نوبه‌ده اونا بیر کنیز، بیر جاریه‌کیمی باخیر و داورانیر. اونا حدیندن آرتیق سوْیوق یاناشیر. شیرینی‌مجبوریت قارشیسیندا اؤزونه تسلیم ائتمک سیاستی یورودور و فرهاد گلیب مداینه چیخاندان صونرا بیرقدر وضعیت دگیشیر.

اگر نظامی اثرینده شیرین مداینه گلدیکده خسرو اوْنا لازمی قایغی بسلییه بیلمیرسه، سبب مریمین اولماسی ایدی. آنجاق کوثری خسروونون قارشیسیندا، اوزامان هئچ بیرمانع یوخ ایدی و بونجا قایغی سیزلیق خسروون اؤز شخصی سجیه‌سینده‌ده تؤره‌نیب میدانا چیخمیش ایدی اوسئوگی و محبتی اویونجاق و اگلنجه واسطه‌سی حساب ائدیردی و اونا قیمت وثره بیلمیردی.

بودورکی کوثری صداقتلی و قدر بیلن و حقیقی بیر عاشقین معشوقه سی قارشیسیندا داورانیش واضطرابلارینی چوخ گؤزه‌ل و معنالی بیر طرزده ترنم ائدیر ویازیر:

نه هرکس میکشد از سینه آهی — بود بر سوز عشق او گواهی
نه هرکس تیشهٔ سازد زفولاد، — توان بروی نهادن نام فرهاد
نه هرکس روکند دردشت و هامون — تواند کرد همراهی به مجنون
نه هر کو شد زجام عشق سرخوش — چوپروانه زند خودرا به آتش..

عیاش و لاابالی خسروون نوبتی وظیفه‌سی گؤزه‌ل و مظلوم شیرینه دن کام آلماقدیر. بو مقصده نایل اولماق اوچون اساس مانع فرهادی‌آرادان قالدیرماقدیر. بودورکی یئنه‌ده حیله و مکر یوْلو ایشه سالینیر و بو دفعه قاری یئرینه خسروون وزیری بزرگ امید قارا خبری فرهادا چاتدیریر. داغ چاپان اینانیب، اؤز شیرین جانینا قصد ائدیرورقیبی نه امکان و شرایط یارادیر.

بیرسؤزله کوثرین اثرینده خسرو صورتی داها جلیز، اوره‌ک سیز و بدخواه، عیاش و نفس پرست گؤستریلیر او شیرینه محبت له یوخ زورلا صاحب دورور و حقیقی عشقین صافائدیجی و الهی تاثیرینه دن محروم دور.

کوثری اثرینده مریمین هئچ آدی چکیلمیر. بزرگ امید نقشی ده منفی دیر. اودورکی خسروا زوراکیلیق لا شیرینی الده ائتمک، فرهادی اؤلدورمک وسایر جنایتلر یولونو گؤستریر.

مهین بانو صورتی چوخ نالایق، ارادهسیز و ضعیف بیر قادین صورتی دیر.

او، اؤز شخصیت و منلیگینه قیمت وئره بیلمهین بیر آنا نقشینده تصویر اولونور. شیرینیالدن وئریر و آخره قدرده زاواللی قیزین طالعیندن خبرسیز قالیر و اونو گؤرمور. بورادا نظامی مهین بانوسونون هئچ بیر ایزی ده یوخدور. یئنهده نظامی یارادان صورتی خلفلری نین هئچ بیریسی یارادا بیلمهمیشدی.

شکر احوالاتی دا تمامیله نظامی ده اولدوغو کیمی تکرار اولونور شیرینین اونا قارشی سوء قصد ائتمهسی احوالاتی ناحق کوثری طرفیندن اثره آرتریلمیشدیر و شیرینین اونجا صفا و صداقتیندن اسکیلتمیش دیر.

نظامی شیرینی بو کیمی خطالاردان اوزاقدیر. خیانت اونا یاراشان دگیلدیر. او صداقت و صفا مجسمهسی دیر.

عمومیتله، کوثری نین "شیرین و فرهاد" منظومهسی ایستهر اؤز بدیعی، ایستهرسهده اؤز مفکوره و ایده استقامتی اعتباری ایله مکمل، دولغون و گؤزهل بیر صنعت نمونهسی دیر. اثرین آپاریجی آنا خطی فرهادین عشق ماجراسی دیر. خسرو بیر یاماق کیمی اورتایا گیر ـ میش و عشق و صداقت عالمینه بیگانه لیگینی بروزه وئرمیش و سفالتینی گؤسته رمیشدیر. فرهاد یئنه ناکام اولاراق عشق قربانی و محبت شهیدی اولموشدور.

اثر یاخین و اورتا شرق ادبیاتیندا نظمه چکیلمیش "خسرو و شیرین"، "فرهاد و شیرین" و دیگر بو مضموندا قلمه آلینان بدیعی اثرلر سلسلهسینده قیمتلی یئرلردن بیرینی توتماقا لایقدیر.

بیزه گلن مقاله لردن :

دوقتور عباسعلی جوادی

﴿ دگیشدی مین ایللیک الیفبا میزی ...﴾

صون بیر ایل عرضینده ،شمالی آذربایجاندا یول وئریلن نسبی آزادلیق شرایطینده ،آذربایجان دیلی اوچون ایشله‌دیلن الفباء مسئله‌سی گرگین مذاکره اولونور .بونلارا نظر سالمازدان اول بعضی تاریخی فاکتلاری قید ائتمک یئرینه دوشردی :

۱۹۲۹ ـ نجو ایله کیمی شمالی آذربایجاندا دا دیگر مسلمان اؤلکه لرده و اوْ جمله‌دن ایراندا و ایران آذربایجانیندا اولدوغو کیمی، عرب ـ فارس الفباسیندان استفاده اولونموش ، بوتون مطبوع اثرلر ، اوْ جمله‌دن کلاسیک و معاصر ادبیات اثرلری، ائله‌جه‌ده رسمی وغیررسمی یازیشمالار ، تعلیم ـ تربیت وسایره بوُ الفبادا اولموشدور .۱۹۰ ـ نجو عصرین اورتالارینداں بری آذربایجان آیدین لاری ، خصوصیله‌ده میرزا فتحعلی آخوندزاده عرب الفباسی نی اصلاح ائتمک و دگیشدیرمک باره‌ده جدی سعی گؤسترمیشلر و آذربایجان تورکجه‌سی ایله یاناشی ،عثمانلی تورکجه‌سی و فارسجانین معمول الفباسیندا اصلاحات آپاریلماسینا چالیشمیشلار ،آما بو سعی لر کنکرت و عملی نتیجه وئرمه‌میشدیر ،باخما ـ یاراق کی،مثلاً آذربایجاندا استفاده اولونان املاء قایدالاری نسبتاً ساده‌لشمیش و استانداردلاشماغا باشلامیشدیر .

۱۹۲۰ ـ نجی ایللرده عرب الفباسی نی لغو ائدیب لاتین الفباسینا گئچمک باره‌ده فعالیت‌لر شدتلنیر و آذربایجان حکومتی بو سعی لری حمایه ائدیر . ۲۴ ـ نجو ایلده آذربایجان حکومتی لاتین الفباسینا گئچمک حقینده رسمی قرار قبول ائدیر . ۲۶ ـ نجی ایلده باکی داتشکیل تاپان بیرینجی تؤرکولوگلار قوُرولتایینداں بوتون روسیه‌نین تورک خلق لری اوچون لاتین الفباسی نین قبول ائدیلمه‌سی قرارا آلینیر . اوُزون فعالیت‌لردن صونرا ۱۹۲۹ ـ نجو ایلین اولیندن باشلایاراق شمالی آذربایجاندا (آذربایجان دیلی نین خصوصیتلرینه اوُیغون) لاتین الفباسی ایشله‌دیلمه‌گه باشلانیر .

اوْن ایل گئچندن صونرا آذربایجان علملر آکادمی سی و یازیچیلار

اتفاقی ـ گؤزله‌نیلمه‌دن و هئچ بیر سبب گؤسته‌رمه‌دن ـ روس الفباسینا گئچمه‌گی تکلیف ائدیر و ۱۹۴۰ ـ نجی ایلدن باشلایاراق شمالی آذر ـ بایجاندا روس الفباسی ایشله‌دیلیر. داها صونرا بو الفبانین بعضی حرف‌لری لغو اوْلوُنوب اوْنا یئنی (روسجادا اولمایان J و h کیمی) حرف‌لر علاوه اوْلوُنور کی، هله‌ده بو الفبادان استفاده اوْلوُنور.

ایندی یه کیمی بوُ الفباء دگیشیکلیگی طبیعی و حتی لازم بیر پروسه کیمی نظرده توُتولور، داها دوْغرُوسو اوْنون سبب‌لری ونتیجه‌لری باره‌ده هئچ دانیشیلمیردی. بیر ایلدن بری ایسه، شمالی آذربایجان آیدینلاری الفباء دگیشکلیگی مسئله‌سی نی هرطرفلی مذاکره ائتمگه باشلامیشلار. عمومی فکر اوْدوُرکی، الفباء میز زوْرلا و خلقین، ملی تاریخین و شعورون، ادبیاتین و فرهنگین ضدّینه دگیشدیریلمیش. بئله‌جه آذربایجانلیلاری منلیگیندن، تاریخیندن و ملی شعوروندان محروم ائتمگه چالیشمیشلار.

شمالی آذربایجان عالم‌لریندن عزیز میر احمدوف بوُ ایلین ژوئن آیی نین ۲۵ ـ ده یازدیغی مقاله‌ده الفبانین چتینلیگی نین ترقی یوْلونا مانع اوْلمادیغی نی گؤسته‌رمک اوچون مرکب الفبالارینا باخما ـ یاراق ترقی یولوندا ایره‌لی‌لین ژاپون و چین خلقلری نی گؤسته‌ریب دئمیشدیر :

" مبارزه‌لر، چتینلیکلر باهاسینا الده ائدیلیب، دیلیمیزین بوتون اساس طلب‌لرینه جواب وئرن لاتین گرافیکاسی (الفباء سی) ۱۹۳۹ ـ نجو ایلده، شخصیته پرستش دوُرونده (استالین دوُرونده) کفایت قدر دوْشونولمه‌میش طرزده تله‌سیک دگیشدیریلدی."

آکادمیسین ضیاء بنیادوف‌دا " علم و حیات " نشریه‌سی نین اکتبر نمره‌سینده‌کی، مقاله‌سینده یازمیشدیر :

" ... استالین وباشقا "خادملرین " گؤسته‌ریشی ایله ... آذربایجان دا دا اوُزون عصرلر عرضینده بوتون تاریخی، حقوقی، فلسفی وسایره اثرلرین یازیلدیغی عرب الفباسی لغو ائدیلمیشدیر... الفبانین مجبوری دگیشدیریلمه‌سینه قارشی چیخانلارین هامی سی بورژوا ملت‌چی لری کیمی فیزیکی جهت‌دن محمو ائدیلمیشلر... لاتین الفباسی دا ۱۰ ایلدن صونرا دیلده کی بوتون سس‌قامالارین افاده ائتمک اوچون حرفی اشاره‌لرین کفایت ائتمه‌دیگی کیریلتیا (روس الفباسی) ایله عوض

اؤلوُندی ." بنیادوفون فکرینجه" بئله‌لیکله‌ده ، آذربایجان خلقی نین اجتماعی و اینته‌للەقتوال (علمی ، فرهنگی)شعورونا ایکی دفعه اؤلدوروجو ضربه ووُرولدو."

عالم و تاریخچی یاشار قارایُف" آذربایجان " مجله‌سی نین اوُت ۱۹۸۸ تاریخلی نمره‌سینده یازمیشدیر: " تخمیناً ۲۰ ایل مدتینده خلقین الفباسی ایکی دفعه دگیشیب ، نتیجه‌ده تکجه توُرپاغیمیز یوخ، الفبامیزدا پارچالانیب .ایکی الفبالی خلق ! دونیادا ایکینجی بئله فنومن (پدیده) یوخدور. الفبا تکجه بیزیم تاریخیمیزی یوخ،جغرافیامیزی دا ایکی یئره بؤلور، یالنیز ایندیمیزله گئچمیشیمیز آراسیندا یوخ، شمالیمیزلا جنوبوموز آراسیندا دا آرازا چئوریلیر..."

گؤرکملی شمالی آذربایجان شاعرلریندن ظلمتلی گئچمیشه حصر ائتدیگی "ایکی قورخو" آدلی صون شعرینده بئله دئییر :

" باشیمیز اوّستونده همیشه یوُمروق
حلال آدیمیزی دئمگه قوْرخدوُق.
دامغا دا ووُردولار هله بوُ آدا ،
داندیق قوْرخوُموزدان اؤز بابامیزی .
کفایت دگیلمیش بوُ دا جلادا ،
دگیشدی مین ایللیک الفبامیزی .
یئنه سوْیوُمادی جلادین کینی ،
او ائله دوّشوندو، ائله بیلدی کی،
لاتینا گئچمک له بیز یئنی لشدیک .
اوْ بونا دؤزمه‌دی ... اوْن ایل گئچمه‌میش
جلادین امریله "کیریله " گئچدیک ."

الفبا باره‌ده شمالی آذربایجاندا بیر ایل عرضینده بئله‌بیر آنلاییش شکل تاپمیش و گؤرونور آذربایجانلی آیدین لار ،یازیچیلار ، شاعرلر ،عالملر وحتی عادی وطنداشلار آراسیندا حاکم تمایله چئوریلمیشدیر .آما بوُنون عملی نتیجه‌سی نه اولا بیله‌ر؟گؤره‌سن شمالداعرب ویا لاتین الفباسینا قایتماغا سعی گؤسته‌ریله‌جک می ؟ بوُنو گمان ائتمک چتیندیر .شمالی آذربایجانداکی نظر وقلم اهلی ده ایندی بو تنقیدلر اساسیندا نه ائتمک، نئجه حرکت ائتمگین واجب اوْلدوُغونو بیلدیرمیر ،اونلاردان بعضی لری،ساده‌جه ،مکتب‌لرده گؤنوللولر اوجون

بیرده عرب الفباسی درسلری نین وئریلمه‌سی نی طلب ائدیرلرکی، بو فکرلرین گرچکلشمه‌سی ده تنقید اؤلوُنان وضعیتین دگیشدیریلیب دوزلدیله‌جگینه اساس وئرمیر. نئجه اولسا، بحث‌لر ادامه‌تاپیروبو بحث‌لرین گئدیشی و نتیجه‌لری بیزلری ده یاخیندان ماراقلاندیریر.

توپقرم، ابهریم، اولوسوم، ائلیم — قاپاندی گؤزلریم، باغلاندی دیلیم
اجل کفن بیچدی منیم بویوما — اؤلومه نه تدبیر، نه چاره قیلیم!
هانسی غنچه آچدی، صونرا صولمادی؟! — لقمانلار اؤلومه چاره بولمادی!
هانسی بیر پیاله داشمامیش قالدی؟! — کیمین قاپیسینی اجل چالمادی؟
حَسَنَم، سیزلرله دا علاشیرام — من اؤلمو شمسه ده، سیزله یاشیرام
من ابدیته قووُوش سام، ینه — مزاردا محبت یوکو داشیرام

هر ایکی حسینم[1] الیمده‌ن گتدی — ایکیسی ده واختسیز گؤزومده‌ن ایتدی
قارقیش بو دنیایا، نفرین گؤیلره — اونوندا، بونوندا اولدوزو باتدی

درین خزنله مرحومون عائله‌سینه باش صاغلیغی وئریریک.
دکتر غلامحسین بیگدلی - پروفسور.

۱- مرحوم سرهنگ غلامحسین بیگدلی و سروان حسن بختیاریه اشاره‌دیر.

اسماعیل هادی

نهج البلاغه اوخویاق

... اِنَّ اللّٰهَ بَعَثَ مُحَمَّداً (ص) وَ لَیْسَ اَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ یَقْرَأُ کِتاباً وَلایَدَّعِی نُبُوَّةً ،فَساقَ النّاسَ حَتّی بَوَّأَهُم مَحَلَّتَهُم و ....

۳۳ ـ نجو خطبه

عباس اوغلو عبدالله‌دئیر : جمل ساواشیندا "ذی قار" آدلی بیر دؤشرگه‌ده بصره‌لی لر ایله چیرپیشماغا یوللانمیش امیرالمومنین (ع) ـ ین قوللوغونا یئتیشدیم، گؤردوم باشماغین یامایر مندن صوروشدو :

ـ بو باشماقجیغاز نه یه ده‌گر ؟

ـ هئچ نه‌یه ! (ایشدن دؤشوب ائشیگه آتیلمالی دیر!)

دئیه‌جاواب وئردیم. امام بویوردو :

ـ واللّه اولمایا بیر حقّی دیریلدیب ویا بیر ناحقّی سووماق همن بو باشماق منیم اؤچون سیزه حکومت ائتمکدن یئیدیر !

صونرا امام (ع) چیخیب خلقه بئله سؤیله‌دی :

ـ اولو تانری محمّدی (ص) گؤنده‌رنده عربلردن بیریسی یازی اوخوماق بیلمزایدی ،کیمسه نبوت بایراغی قاوزامیشدی (نه‌بیر ساوادلی آیدین نه‌ده بیر ایلاهی رهبر و زایدی) یالنیز اول حضرت ائلی اؤز یئرینه (انسانلیق منزلینه) سؤردو و قورتولاجاغا یئتیردی،جیدالا ـ رین دیکلدیب سارسیلان قایالارین برکیتدی (ایشلرین سهمانلادی جامعه نی هدایت ائتمک اؤچون آرخالاری ایله آزغینلاری سیخارکن) مـــن ده هدایتچیلر ایچینده‌ایدیم (او قده‌ر دؤیوشدوکی، آزغینلارین)قوشون ـ لاری دال چئویریب داغیلدیلار، آمما من سارسیلمادیم ،اؤشنمه‌دیـــم !

ایندی ده منیم یولوم همندیر : من باطیلی یاریب سؤکه جگم تا حق اونون یانیندان دوغولا. قُریش ایله منیم نه ایلگیم؟ کافر ایکن من اونلارلا ووروشدوم، ایندی ده کی آللانمیشلار (آزیبلار)گینه ووروشا - جاغام .دؤنن اونلارایله وار یدیم (پیامبر(ص) ساغلیغیندا قریش کافر ایکن اونلارلا چالدیم، ووروشدوم) بوگؤن گینه ده اولاجاغام.

۳۴ ه نجو خطبه

ساواشدان قاچان قورخاق آرخالارین شاملی- لار ایله وورشماغا چاغیراندا بویورموش :

أُفٍّ لَكُمْ لَقَدْ سَئِمْتُ عِتَابَكُمْ ! أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ عِوَضاً ؟ وَ بِالذُّلِّ مِنَ الْعِزِّ خَلَفاً ؟....

قارغیش سیزه ! سیزی دانلاماقدان یورولدوم ! آخرت یئرینه بو گئچرگی دونیانی خوشلایبرمیسیز ؟ باشی اوجالیق یئرینه آلچاقلیق ذلیللیک سئومیسیز ؟ سیزی من دوشمانلاریز ایله توقوّشماغا چاغیراندا گؤزلریز دیره‌نیر، دئیه‌سن اؤلوم سیزی یاخالایب ویا هوشوزباشیزدان چیخیب، ائله بیل منله دانیشیق یوللاریز باغلانیب، ائله بسمه آدام کیمی تومحوب، هویوخموسوز کی، دئیه‌سن عاغلیز جایب مات قالمیش- سیز !(نه سؤز بئینیزه باتیر، نه‌خئیر - ضرریزی قانیرسیز!) سیز منیم اوّچون آرخایین اولمالی‌دئییل‌سیز ، سیزدن منه نه دایاق چیخار نه‌ده احتیاج واختی گؤوه‌نمه‌لی آرخا ! بویاندان توپلایاندان اویان داغیلیرسیز ! (قیسا توفانباغی تک الده دورمورسوز !) واللّه کی ساواش تندیرین یاندیرماغا هئچ باجاریغیز یوخ ! سیزه آل ائله‌یبر - لر ، آمما سیز آل ائله‌مک باجارمیرسیز. هئی یان - یؤره‌ز آلینیر (شهرلریز باسیلیر) بیرجه آجیغا دولمورسوز. سیزه قورقو قورانلار گؤزلرین یوممازلار. آمما سیز آرخایین یوخلامیشسیز! تاریا آند اولسون سؤز بیر اولمایان یازیقلار آیاقلانیرلار ! واللّه من بئله دؤشونورم کی، ساواش اودو آلیشیب قیرهاقیر باشلانسا ،باشلار بدندن آیریلان کیمی ایبطالب اوغلوندان (مندن) آیریلاجاقسیز !

دئمک دوشمانی اؤزاتی، سؤموگو، دریسینه دادانديران کیشی لاپ یازیق اؤددەک ، اؤره‌کسیزدیر! سن ایسته‌رسن بئله اول ، آمما من مُشرفی قیلینجلارلا دوشمانی ائله کرته‌رم کی باشی نین نارین سؤموکلری

گؤیه آتیلار، قول ـ قیچی بودانیب داغیلار !... جان آتماق منـــدن گؤره‌ک مولام نئیله‌ر (نه ائده‌رسه گؤزه‌ل ائیله‌ر !)

آی ائللر ! منیم سیزین بوینوزدا حقیّم وار سیزینده منـــیم : سیزین حقیّز منیم بوینومدا : سیزی نصیحت ائتمک ، دوغرو یولا چاغیرماق ، ائل ـ مالیزی عدالت ایله بؤلوب پایلاماق سیزی ائله‌اؤرگتمک کی جاهل ، بیلگی سیز قالمایاسیز ، ها بئله سیزی بسله‌مک تربیـــه ائتمکدیر! ... آمما منیم حقیّم سیزین بوینوزدا : بیعت و ایلقاریزا وفا ائتمک ، اؤزده ، دالدا اخلاص ، چاغیراندا من دئمک ،بویوراندا گئتمک دیر !

۳۶ ـ نجی خطبه :

نهروانلی قورو بئین آللانمیشلاری قورخوزاراق دئمیش :

فَاَنَا نَذیرٌ لَکُم ان تَصْبَحُوا صَرْعیٰ بِاثناءِ هٰذَا النَّهرِ وَ بِاَهضامِ هٰذَا الغائِطِ عَلیٰ غیرِ بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّکُم و..

من سیزی ، گؤزوزو آچیب لشلریزی بو چالا ـ چوخور یئر ایله بو چای آرا دؤشمیش گؤرمکدن قورخوزورام ها ! بو قیریلماق اؤچون ده نه اللّه‌دان بیر دوغرو دلیل و اِذن واریز نه‌ده بیر آیدین بهانه‌ز (یالان یئره فدا اولورسوز !) دونیا سیزی دارتیب ،قضا و قدرقادیز ائله‌ییب . من سیزی بو " حکمیّت " ماجراسیندان چکینمگه چاغیردیم آمما سیز ایلقارسیز کؤنز یاغیلار کیمی بویون قاچیتدیز ، من ده علاج سیز سیزین سازیزایله اوینادیم ... سیز یئددی خیاللی سه‌وسک لرسیز ! (هر گؤن بیر سؤز دئییرسیز ، دونن دئیردیز حکمیّت گره‌ک ، ایندی دئیرسیز : علی خطا گئدیب حکمیّت ماجراسین گره‌ک قبول ائتمه‌یه‌ایدی!) آی آتاسیزلار ! من سیزین آیاغیزا شر گتیرمه‌دیم ، ضرریزی ایسته میردیم

سؤزلوک :

نهروان : کوفه شهرینه یاخین بیر چای قیراغیدیر .صفیّن ساواشیندان صونرا بیر تاخیم امامین آرخالاریندان بیعت قیریب او حضرته قارشی چیخدیقلارینا گؤره " خوارج " آدلاندیلار . امام (ع) نهروان داخوارجلر ایله ووروشدو . خوارج لر حکمیّت ماجراسین بهانه ائتمیشدیلـــر . آرتیق آچیقلاما اؤچون ابن الحدید ویا باشقا نهج البلاغه‌نین شرحلرینه باخین .

اوددهک : قورخاق ، قوش اوره ک . سهوسک : (الجک کیمی اوخویون) آخماق ، یانشاق ، عاغیلسیز دانیشان ، بئینی بوش . جیدا : نیزه . جایماق : اشتباه ائتمک ، عاغیلدان چیخماق ، دهلی اولماق . سمه : گیج ،خاخول، مشرفی : بیر یئر آدی دیر قیلینجی آدلیم ایمیش . ائل ـ مالی : بیت المال ، عمومی ثروت ، ملی ثروت .قورقو : توطئه . آرخا : کؤمک ، هاوادار . الؤشنمک : تردید ، شکّ ائتمک ،دوروقسونماق آل : حیله . قادیز / قدیز : اسیر ، گرفتار ،دوسداق ....
قاداماق = قاداقلاماق (باغلاماق مثال : دیلی قاداقلاندی = توتولدو) قاداغا ... کؤکوندن .بورادا "ز" حرفی اسم مفعول علامتی دیر .بیلدـ یگیمیزه گؤره ،ـ ایز/ ـ اوز اکی دیلیمیزده بو روللاری اوینا یبر :
۱) قدیم دیلیمیزده جمع علامتی مثال : بن = بیز ، سن = سیز ،ایکیز ، اؤچوز و .... کیمی .
۲) فعلی مُتعدّی ائتمک اؤچون مثال : دادیزماق ،دامیزماق ،امیزمک (امیشدیرمک) قالخیرماق ، قورخوزماق ، اودوزماق (یئمی اولدورماق) و ... منیم آختاریشیما گؤره بو اکین اؤچونجو نقشی اسم مفعول علامتی دیر . ائل آغزیندان مثاللار : درمک = دریز (بیچیلمیش حاصلین باغی ، بوغدا ، آرپا و ...باغی)قودورماق = قودوز (هاراولموش) توپ = توپوز (مدوّر ، خاشخاش و قانقالین گؤلو) یوغوز (ناقابل سؤز ، یوغون سؤزایله بیر کؤکدن دیر) قادیز ، یالین = یالنیز و... اوجوز ، یارپیز ، اولدوز ، گؤندوز ، سمیز و... سؤزلری اوسته آرتیق ایشله مک گره کدیر .

* عشق ماهنی سی یازیرام *

آخیر چارشامبا کیمی
ایشیق ـ ایشیق گؤلورم
قانادلانیب
سحرین ماوی ـ ماوی قؤینوندا
ذیروه‌لره سؤزورم
سئوگی
سئوینج
سربستلیک
سؤز
ساز
ساغلیق
سعادت
" هفت‌سین " ینی بزیرم

شعر بایراغی چیگنیمده
عشق فرمانی الیمده
خلیا اؤلکه‌لرینده
گئجه ـ گؤندوز گزیرم

حیاتیمدا داددیغیم
ان شیرین لحظه‌لری
خاطیره ایپلیگینه
اینجی ـ اینجی دؤزورم
قلمیمی شفقین
زرینه دالدیریرام
ایچیمده‌کی باهارین
یاشیل یارپاقلارینا
عشق ماهنی سی یازیرام . (تهران ـ ۱۳۶۷)

* قوجالیق *

قوجالیغین قاری یاغیر باشیما * تؤکولوری کیپریگیمه ، قاشیما
ایندی منیم آلتمیش‌آلتی یاشیم‌وار * قضوقده‌رلی،طوفانلی باشیم وار
گؤزده‌بؤلاخ،سینه‌ده‌داغ،باشداقار * مگر قوجا شاعر سهنده اؤخشار ؟
بارلی آغاج تکین بئلیم بؤکولور * خزان یاپراغی تک تؤکوم تؤکولور
دانیشا ،دانیشا هردم چاشیرام * یول گئتمه‌میش یؤرؤلورام آشیرام
ساققالیم‌آغاریب ،دیشیم تؤکولوب * گؤزلرعینگین آلتیندا سؤکولوب
ائو- ائشیگین یولون هردم آزیرام * یاشامیرام ایگنینه‌ن گؤرقازیرام
قوجالیق دؤیور ،گؤپسویور قاپینی * ایستیرقیرا زندگانلیق ساپینی
دونیا جؤت‌قاپیلی کاروانسرادی * هئچ بیلینمیر مقصدیمیز هارادی
نه‌وقته‌جان عؤمرومی وئریم باشا * بیرمثل وار : (آزیاشا ،آزاد یاشا)
سینه نفسیمه دار بیر قفسدی * هرنفس دئییرم :"هوسدی، بسدی "
اهل نظر گؤزلرینی یؤمدولار * وحدت دریاسینا یامان جؤمدولار
دونیا بئش‌گؤن صورابیزی آتاجاق * گینه‌دؤنوب‌آیری دوستلار تؤتاجاق
سئلینن گئده‌جک سئلینن * یئلینن گلن گئده‌جک یئلینن
عقل دئییر : نامرده بئل باغلاما * هئچه ، پؤچا اؤره‌گیوی داغلاما
صبر ائله‌سن حالوا پیشر غؤرادان * چؤخ آجیلار شیرین اؤلار صورادان
گؤنی بیرگؤن وحشی بختون رام اولار * قیش سووشار ،یاز گله‌ر ،بایرام اولار
آمما من بهاری،خزان گؤرورم * هرگوله‌باخاندا تیکان گؤرورم .
پیشمه‌میشم ،هله‌خامام ،چییم من * قیشدا سقفا ،یایدا دمیرچییم من
شاعرلیق سؤیوؤق سوقاتیر آشیمما * چکیرم بؤسؤیوؤق آشی باشیما
اؤزده باخماکی،سؤموگم اتم من * باشدان آیاغاجان محبتم من
نگار آتسا کؤراوغلونون داشینی * کیم سیله‌جک گؤزلری نین یاشینی
عشق منیم اؤره‌گیمی داغلاییب * آیریلیقدا گؤزلریم قان آغلاییب
دئمه‌بس هرگؤزه‌ل وفاسیز ایمیش * محبتین دردی دواسیز ایمیش
گلنازیم ،گلزاری بئش‌اللی توتما * یامان گؤنده بولبولووی اؤنوتما
سن منیم تک‌گرفتار اولمیاسان * گلستاندا سارالیب صؤلمیاسان

"درویش" سؤیله بو مثلی ائلیدن
یار منی یاد ائتسین بیر پوچ هِلینن

حمید نقوی (حامد) تبریزی

* ائل مشعلی سؤندو *

گلدی پاییز ساز اغی سارالدی باها ریمیز
بایقوشلار آلدی گؤلشنی گئتدی هرازیمیز
جار چکدی اؤلکه میزده اؤلوم جارچی سی دئدی
قان آغلایین کی، اؤلدو بؤیوک شهریار یمیز
بوُ غملی ماتمه نه فقط تبریز آغلادی
ایرانیمیزدا باتدی یاساشن دیاریمیز
" نازلی سهند" ایلن "ساوالاندا" باتیب یاسا
"حیدربابا" یؤلوُب ساچیلن اوْ دلفکاریمیز
ائل مشعلی ، ادب چراغی ، شعر اوُلدوزو
سن سؤنمه دن قارانلیق اوْلوب روزگاریمیز
سنلن ادب باغی نه گؤزه ل لاله زارایدی
سن سیز صوْلوبدو باغدا گؤزه ل لاله زاریمیز
شاعرلری کیمه تاپشیردین عزیز آتا
ای شعر ساحه سینده بیزیم افتخاریمیز
دوُر گوُر نئجه بوُ ماتم عظماده گئتدی لر
دیزدن توان و تاب و گؤنولدن قراریمیز
سنلن کنار ایدیر بیزه توفانلی دالغالار
سن سیز دنیزده دالغالار اوْلموش کناریمیز
سندن صوْرا اوْره ک غمینی بیز کیمه دئیک
ای غم گوْنونده داده یئتن غمگساریمیز
بو اؤلکه ده یئتیم سایاغی یالنیزیق یئنه
گر شهریارسیز اوْلا بیر شهر ، یاریمیز
"حامد " اوْنون یئری یارالی سینه لرده دیر
سن صانما کی، اؤلوبدور عزیز شهریاریمیز

(مادرم تبریز *

تا پرستو مژدهٔ فصل بهار آورده است
گلستان ازگل بسی نقش و نگار آورده است

تا فرو شوید غبار غم زچهر باغ و راغ
ابردریادل هزاران آبشار آورده است
قطره‌های ابر نیسانی ز زهدان چمن
صد هزاران لاله و سنبل به بارآورده‌است
درزی اردیبهشت‌از تار و پود برگ و گل
جامهٔ رنگین برای شاخسار آورده است
تا به‌یاد من بیارد قامت‌دلجوی دوست
جویباران سروناز در کنار آورده است
بوی جان افزای جانان بر مشامم می رسد
نکهتی گویی صبا از کوی یار آورده است
وعدهٔ وصلی به‌من در نوبهاران داده بود
مژدهٔ وصلش‌کنونم نوبهار آورده است
انتظار از مرگ بدتر باشد و من منتظر
"وه که عمرما به‌سر این انتظارآورده‌است"
ای بنازم خشگنابی را که بر آزادگان
شاعر آزاده‌یی چون شهریار آورده است
مادرم تبریز ای شهر یلان قهرمان
بازکن در"حامد" است‌جانی نثار آورده‌است

* ائلیمین چیراغی سؤندو *

غصب‌کار دونیامی توُتدو
من دیغلادیم ، او ائوگوندو .
شهریار کی بیر اوُموددو
اوُمود سوُسدو ، جان دؤگوندو !

سلسیله‌لر ، تنها داغلار ،
شئهلی ، گومراه دوُران تاغلار
آی یئتیم قالان بوُلاغلار
هارای چکین آغیر گوّندو !

" حیدر بابا " قالدی چنده
دوُمان دیرماندی " سهنده "
آغ پاپاقلی " آغری " سن ده
دؤگون ، دؤوران ترسه دؤندو .

"قوچلار " مایوس ، " کپز " آغلار
" گؤی گؤل " ناچار قارا باغلار
بیزدن صونرا گلن چاغلار
ائلیمین چیراغی سؤندو !

هارا ، اوّز توُتوم من هارا ؟
قلمیم چکیلدی دارا
گوّنه‌شیم گئییندی قارا
بیر چیخیلماز عجب یؤندو !

" آراس " بدبخت " ساوالان " تک ،
انتیظاردی سوُیا اوّره‌ک ،
فلگی یاندیرام گره‌ک ،
اوّزوّن مندن یامان دؤندو !

(آنقارا ـ ۱۳۶۷)

ح.م «ساوالان»

* باغیلار

۱

عزیزیم کوسو باغلار
سئوگیلرکوسو باغلار
اوره ک یوخا ، یارظالیم
کوئ نول ده کوسوب ،آغلار

۲

کوئ نول هارا باغلیدیر؟ !
یقین یارا باغلی دیر
سئودیجه‌گیم گوئ زه‌لدیر
همده‌قارا باغلیدیر

۳

ائللریمیزصاغ اولسون
بیر- بیره دایاغ اولسون
یوردوبهشت یازیرسان
باشدا قارا باغ اولسون

۴

سئویله میم‌بیله‌نه دیر
آنلاییب ، بیله نه دیر
دردینی‌اونا سوئ یله
درمانین بیله ، نه دیر

۵

من عاشیغام صالیانا
بو ، یول گئده‌ر صالیانا
باشا سیلسله بیغما
صاچلارین آچ ، صال یانا

۶

من عاشیغام هرآیا
هرا ولدوزا ، هرآیا
کوئ مه‌گه ائلی سسله
یادلارگلمز هارایا

۷

باغریما غم چاطاشدی
فلک ده‌بساط آشدی
هریانی‌گزیب ،گلیب
آخربیزه صاطاشدی

۸

من عاشیغام ، یانانا
قایغی چکیب ، یانانا
آتام گئتدی گلمه دی
ایندی آلیش ، یان آنا

۹

عزیزیم بئله دوشدو
صاچلارین بئله دوشدو
من سئودیم ، یاد آپاردی
بیزیمکی بئله دوشدوا ...

۱۰

عزیزیم صالی باغلار
گمیچیم ، صالی باغلار
عاشیق یارلی گونلرین
یادینا صالیب آغلار

۱۱

من عاشیغام گوله سن
باخ بوگوز زه‌ل گوله سن
توخوم سپ ، ترتوک ،بئجرت
خرمن اوسته گوله سن

۱۲

فلکیم غم ، چیله دی
دردوئردی ،غم چیله دی
گوز روشه جان آتیردیم
اجل ده قمچیله دی

۱۳

باغریماغسم قالاندی
جاناآغری جالاندی
منیم‌یارالی کوز نلوم
بیردا هایارالاندی

۱۴

اوز لکه منیم ، وارمنیم
سوز دیگیم ،او، یارمنیم
یوردومادوشن جیزیق
باغریمی ،اویارمنیم

۱۵

جاندان کئچه نه قوربان
سوز زوسئچه نه قوربان
یوردومادوربا خانین
قانین ایچه نه‌قوربان

۱۶

ایکی عزیز بیزده دیر
سوز زلرقلبیمیزده دیر
"ناتوان " قارا باغدا
" حیرانیم " تبریزده دیر

م.م ناظر شرفخانه‌ای

* اوُرمو دریاچه‌سی *

اوُرمو دریاچه‌سی طوفانلی دنیزلر باشی سان سن
پارلیان تاج طبیعتده برلیان قاشی سان سن
دوُزلو ایستکلی مارالخلی ،دره ـ داغ یولداشی سان سن
شور اولوبسان گوُزومون صانکی آخار قان یاشی سان سن
دریا گر سنگ صبور اولسا ، دگیرمان داشی سان سن
سنی طوفان ییخا بیلمز سنه هئچ کیم چیخا بیلمز
سنه یئل،سئل باتا بیلمز سنی گوُنلوم آتا بیلمز
بیر عؤموردیر کی، تقلاّ و طلاطم‌له حوُشوُرسان
قایالار داغ کیمی دوُرسا قاباغیندا دوُروشورسان
گئجه ، گوّندوز ووُروشورسان
کهنه تاریخلرون زیوری سن ، زینتی سن سن
گئچه‌جاقلاردان اوّخوش خاطره‌لر لذتی سن سن
جام جم‌دن مئی ایچن مئیکده‌لر حرمتی سن سن
چیرپینان سینه‌لر ایچره اوّ حلاوتلی یارین دیر
گزمه‌ده ذروه‌لری شهپر همت‌قانادین دیر
اولو "چئچست" آدین دیر
افتخار ائیله سنین سؤنمز "آترپارتگانین" وار
ائله شانلی نشانین وار
ائل دامارینداقانین دیلده سانین جاندا جانین وار.
یئری وار آی سنی اوُپمگلیگه گؤیدن یئره انسین
اتگین ایچره گؤی اولدوزلاری غربیلدن النسین
آیاقین آلتیناداً فرش زمرد سره‌له‌نسین
سنده‌دیر نازلی گونئی ،قوی سنه آی، گوّن ده گوّوه‌نسین
هامی یئر اولسا قوُزئی سنده حرارتلی گونئی وار
شان و حرمتلی صداقتلی محبتلی گونئی وار
اوجا همتلی گونئی وار.
او گونئی کی ، ظلمات ایچره او بیر شانلی چراغ دیر
او گونئی کی ، سوُسوز انسانلارا بیر دادلی بوُلاغ دیر

اوْ گونئی کی ، هامی گؤزلر یاتا آمما او اوْیاق دیر
اوْ گونئی کی ، اوْنا تبریز و اوْ تبریزه دایاق دیر
" خویا " گؤز ، "اوُرمویا " ، " سلماسه " قوُلاق دیر
اوْ گونئی کی ، اوْنون اطلانلاری افسانه یاراتمیش
داغلاری باش ـ باشا چاتمیش
وار حسین کورد کیمی شیری
" مشوو" تک اوجا داغی
آب زمزم کیمی کهریزی بولاغی
صوْلمایان باغچاسی باغی
دوْلی عشقیله چاناغی
اوْ " خیابانی "و " معجز" کیمی اولاد دوْغوُبدیر
ظالمین بوْینوُن اوْغوَبدیر
" شیخ محموده " او الهام ایلییب گلشن رازی
اؤرگه دیب راز و نیازی
گؤسته ریب قیش گونی ، یازی
داغلاری مرزه لی ، کهلیک اوْتی لی لاله لی ، گوللی
بزه نیب چؤللری یاشیل دوْنیلان نازلی شکیللی
قیزلاری اللری فندیقجالی دیر ، تئللری هؤرمه
گؤزلری قاره دئیه رسن کی ، چکیب آی گؤزه سوْرمه
باغلاری ایچره گلین بارماغی آخلاردان آسیلمیش
ائولرینده چوخ آی ـ اولدوز کی ، میلاخلاردان آسیلمیش
کورسی لر اوستی دوزولموش گئجه لر شیشره لردن
هره بیر یاندا دئیه رلر نه شیرین خاطره لردن
اندیره رلر قوْهونی ، قارپیزی ، ناری ، هره لردن
آی سالار آغ شافاقین پنجره لردن
کیشی قاققیلتیسی ، آرواد گوْلوشی گؤیلره قالخار
قاپی لاردان باجالاردان
ائشیده للر نه شیرین دادلی ناغیل خوردا اوشاقلار
قاری لاردان ، قوجالاردان
" آدی " ایلن " بودی " نین شهره قوناق گئتمه لروندن
قورولوب بیتمه لروندن

(جیرتدانین) هیوه‌رلی (دیو) ایله جنگ ائتمه‌لروندن
یازاییم قوی قلم الهام آلالی شن خیالیندان
آت چاپیردان رشید اوغلانلاری نین شانلی حالیندان
اؤزلری آی سایاغی ، قیزلاری نین گوللی شالیندان
آل شافاقدان کی ، گؤله قاش ـ گؤز آتار پرده دالیندان
بسله‌نن داغ ـ دره قوینوندا کی خوشگول مارالیندان
اگیلیب چشمهٔ کوثردن ایچن تُنگسی لریندن
گؤی زمرد کیمی باغلاردا بیتن شبنگی لریندن
داغلارین سینه‌سی اوسته دوزولن اینجی لریندن
آپاران انسانی رؤیایه شیرین دویغولاریندان
گؤز قاباغیندا گلیب گئچمه‌ده بیر ـ بیر گئچه‌جک لر
اؤ کرامتلی قویونلار او سخاوت‌لی اینک لر
او شیرین بارلی قاتیقلار او گؤزه‌ل دادلی چؤره‌ک لر
او عطوفتلی گؤنول لر او محبت‌لی اوره‌ک لر
هانی تئللرده پولک لر ـ هانی بئل لرده بره‌ک لر؟
او بؤیوُن باغلی بؤیوُنلار او بیله‌رزیک لی بیله‌ک لر
هانی یاشماق لی گلین لر هانی عصمت‌لی قادینلار ؟
هانی منجوقلی یاشیل قیرمیزی او شلته توُمانلار ؟
او شهامتلی جوانلار ؟
پاپاغی یانقیلیجی دوزگون او غیرت‌لی جاهیللار ؟
او صداقت‌لی آهیللار ؟
اورمو دریاچه‌سی قویما سؤنه قلبینده‌کی اودلار
وئرمه رخصت گؤن اؤزون چولقالایا قاره بؤلودلار
قوُی بیزیم اؤلکه کیمین گون گونش اولسون هامی یوردلار
قوُشلارین قول ـ قانادین قوُی هامی لار باشینا آچسین
باغلارین بور ـ بوداغی ، گول چیچه‌گی باشینا ساچسین
قوی زومرد کیمی سنبوللریلن ساچلارین اولسون
اوجا داغ داشلارین اولسون
" کهلگ "ین، "باغری فره‌ن " نازلی قلمقاشلارین اولسون
گیجه خلوتلی دنیزلرده " یاشیل باشلارین " اولسون
گونوز اؤلموُشدا " گووه‌رچین کیمی یولداشلارین اولسون

صف چکیب "دوُرنا لارین " گؤیده مناجات ائله سونلر
سنی طور داغی کیمی قبلهٔ حاجات ائله سونلر

oooo

اوُرمو دریاچه‌سی دوُر اوْینا بوُ قیْش بلکه قوُتارسین
داغا دوْز لاله‌لری تا آغاران رنگی قیزارسین
بوُلودون سینه‌سینی ایلدیرمین نیزه‌سی یارسین
" ساوا " دریاچه‌سی تک قویماگیلن رنگین آغارسین
نفسین گؤیلره سال قوی بوُلود اوُلسوُن داغا چیخسین
یاغیش اوْل دامجی لاری قوْی سئل اولوب سال لاری ییخسین
دولو اول یاغ یئرهٔ قارقا کئریسین ، تولکو کیریخسین
" گئچی نین شنگیلی " سین قوردلارین ائت آزاد الیندن
صیدی آل صیاد الیندن ـ منی قورتار یاد الیندن
اوتای اورمیه دیر اوردا بئجه‌رللر گؤزه‌ل آت‌لار
او نه آت‌لار کی ، آغیزدا باخاسان داری دی چاتلار
دارینی وئر قوشا تا قوش قانادیندان سنه وئرسین
سن ده قوش تک قانادین بیرـ بیره چال اوُچماغا قوْوزان
اوْمیدیم ، آرخام ائلیم حاق قاپیسین آچماغا قووزان

oooo

---

۱) چیچست = اورمو دریاچه‌سی نین ان قدیم آدی . ۲) آترپاتگان = آذربایجانین گئچمیشده‌کی آدی . ۳) گلین بارماغی = بیرنوع اوزوم . ۴) میلاغ = گؤیدن آسیلان بیر شئی .

محمد رضا روحانی (زنجان)

مظلوم قارا رنگ آفریقالی
قارداشلاریمیزا اتحاف

* مگر آفریقالی انسان دگیل می ؟ *

دونیاده من، یالنیز بیر الی تانیرام
او دا انسانیتین بؤیوک الی دیر
اوندان صونرا ، داهی بو تشکیلاتلار
قوُلدورلار اسدیرن ، ستم یئلی دیر
حوّا آنام ، آدم آتام ، نه چون ؟ سیز
باخیرسیز نفرتلن (قارا) رنگیمه ؟
قرمز ، ساری ، آق لیق منی آرامаз
لکه اولماز صورتیمه ، شنگیمه
من قوُزو دان ، اسکیگ امز دگیلم
قوُزو هر رنگ اولسا ، آدی قوزو دیر
ساری لار ، قارالار ، آقلار ، قرمیزلار
هامیسی انسان دیر ، خلقت دوُزی دیر
انسان ، خلق اوْلان دم ، خلقت زمانی
کیم "آلمان" ـ ین ، آدین قوْیوُبدیر آلمان
کیمسه نه ؟ "چین" ـ لینی چین لی چاغیردی
"یونان" ـ ین آدینی کیم ؟ قوْیدی یونان
مرزلرین خطین چکه ن قوُلدورون
قوُروسون قوْللاری ، پیس خط چکیبدیر
من ایلن قارداشلار اوْرتالارینا
ستملن ـ جفانون ، تخمون اکیبدیر
بؤلگو ـ بؤلگو دیدن منیم الیمی
الله جان ریشه سین اؤزون کس قوُرود
قوْیما انسانیتین گونشین دوُتسون
مرزلر آدیلن قرانلیق بوُلود
آمریقا ایلن آفریقانین نه ؟ فرقی
مگر آفریقالی انسان دگیل می؟
حجراتین اوْن اوچونجی آیه سی
خداوندا ، مگر ؟ برهان دگیل می ؟

هر دیل ایلن اگر دئسم سؤزومی
هر رنگ اولسام، اولسون انسان ائلی یم
هر باغدا، هر یوُرتدا گول آچمیش اوْلسام
فرقی یوْخدوُر انسانیت گوّلی یم

منه وحشی دئیه‌ن بو قان صوّرانلار
وحشیتده هر وحشی دن وحشی دیر
یوُردوُمو غصب ائدن انسان نمالار
وحشیتین ان بیر منفور نقشی دیر

تؤکوّلدوز داغیتدیز یئنگی دونیانی
بوُیادیْز قیرمیزی رنگیمی قانا
آفریقا مُلکوندن ایتیلین گئدین
هارادی ؟ بابالار یوُردوز ؟ اوْیانا

هاچان ؟ من گؤز تیکدیم سیزین یوُردوزا
اولدوّردوم اؤزوزی ، یئخدیم ائویزی
هاچان ؟ آج ساخلادیم سیز جماعتی
هاچان ؟ بازارلاردا من ساتدیْم سیزی

انسانی انسانلار ، انسان تانیرلار
آپارتاید فکری ایلن انسان شاد اولماز
بوُنلار بیر قوُردلاردی انسان بزه‌نمیش
قوُردون لباسیندا آدامزاد اولماز

انسانلاری قیرماق نئچون جهاندا
اوْلوُبدور مایه‌ی افتخار سیزه
تانکلار صداسی ، آتم بمباسی
نه ؟ قیمتلن وئریب اعتبار سیزه

یقین بیلین بیر گوّن یاتان خلق لر
اوْیانیر، قوْزانیر، باخار ، آنلاشار
سالارلار قوْل قولا ، مظلوم انسانلار
خلق لر قدرتی ریشه‌زی قازار

بیقیشار اوْرتادان گوج دئمک سسی
داخی قوُلدورلاردان نشانه قالماز
انسانلار اوْلادین دریالار ، داغلار
صلحون ایشیغیندا غربته سالماز

گؤرسنن داغلاری یوخون دئیب لر
انسانلار ترپه‌نک وحدت سمتینه
هر گۆجدن ائل گۆچون کسگین بیلیب لر
قۆواق ظالملری محنت سمتینه

آللاهین تۆپراغی ، آللاهین خلقی
آدمین اولادی ، حوا بالاسلی
هر رنگ اۆلساق بیزلر انسانیق انسان
آراماز بیزلری موشک بلاسی

اۆ گۆن تکجه بیر ائل قالیر جهاندا
اۆ دا انسانیتین بؤیوک ائلی دیر
هر یئل اسسه اسسین ، داخی اۆ زمان
قارداشلیق نسیمی ، صفا یئلی دیر

=ص=ص=ص=ص=ص=

حسین محمدخانی (گونئیلی)
==========

حرمتلی شاعریمیز مراغه‌لی میرزا
حسین کریمی نین "وارلیق " درگی
سینده چاپ اولان شعرینه بیر نظیره

*** آنا دیلیمه ***

سپه‌ر باهار بولودی گؤز یاشین یانان دیلیمه
ولی او گؤز یاشی نئیله‌ر بو داغلانان دیلیمه
اون ایلده گلمز حالا،اللی ایل شکنجه اولان
گلن بو اللی ایلی،هئی باسیب تیکان دیلیمه

گؤرنده خصمی گلیر اوزاقدا آغزیمی یومدوم
بو قورخو وار ایدی سؤیلرکی،پارچالان- دیلیمه
سالیندی دوستاغا اؤز الیمله یوردوم ایچینده
بو وضعیله نئجه قالسین داها توان دیلیمه

مراغه اولدوزی اما وفالی قالدی اونا
وئریب قارا گئجه‌لرده اؤزون نشان دیلیمه

کریمی ای ائلیمیم باغی نین هزاری اوخی
شیرین دیلین نه‌گؤزه‌ل بذل ائدیب روان دیلیمه
نه‌تک مراغه‌لی لر، بلکه ،تورکی کیم دانیشار
بیلر نه‌خدمت ائدیبسن اوزون زمان دیلیمه
سیزین الیزله‌سالیندی ائلین یانیقلی سؤزی
بهارعمری گئچن خسته‌ـ یاری جان دیلیمه
ائلین اوره‌ک سؤزونی، ائللره بیان ائله‌دیز
اؤزونله، مرحوم اولان اهل شعر، آتان دیلیمه
قلم اله آلالی یادین اؤنونده آچیب قد
قلم سلاحیز اولوب سیزده پاسبان دیلیمه
سؤزون دیله دوشه‌لی اؤزون گؤنولده یئرآچدین
وره‌ک دؤگوندی سؤزون وئردی تازه‌جان دیلیمه
چوخی بیراؤزگه‌دیلی سالدی آغزینا گوجیله
دانیب آنا دیلینی دؤندی باخدی یان دیلیمه
ولوبدور اؤزگه‌یه قول بیری، دانیب گؤگونی
ونون ـ بونون سؤزونه ساپلادی یامان دیلیمه
فضولی نین آدینی دانیبلار اؤزگه سئوینسین
دا راشدی دؤوره‌دن هرگونده‌جان آلان دیلیمه
نزلده سئوگی سینی تورکه بنزه‌دیب شاعر
شعور سیز ده اولوب زهرلی ایلان دیلیمه
دیلین قاداسین آلیم ،بودیل شیرندیرعسلدن
کیم ال تاپاردی ولی خمره‌ده قالان دیلیمه
گؤروم بو حبل متین"وارلیق"ی اوزون یاشاسین
آچار اولوبه ، اوزون ایللرله باغلانان دیلیمه
"گونئیلی یم" علی معجزله یوردوموزبیراولور
گره‌ک دئیه‌م اولا،یا اولمایا باخان دیلیمه

=====

* تورکجه حافظانه‌لر *

او خمی کی شوخ قاشلار کمر کمانه سالدی
ایکی مین بلای جانی من ناتوانه سالدی
یوخ ایدی یئرایله گؤیلر- وارایمیش صفا ازلدن
نه دؤنن بوگؤن محبت اؤره‌گه زمانه سالدی
نازایلن گؤزین آچان تک اؤ کرشمه‌سی ایله نرگس
نه قده‌ر فریب وفتنه‌قاراگؤز جهانه سالدی
مئی ایچیب اؤ مشک تر لن - چمنه قدم قؤیان تک
اؤزونین سؤئی ایله‌اؤتلاروؤروب ارغوانه سالدی
چمنین چیچک لرینده‌اؤلب و دهانی گؤردوم
من مست بینوانی اؤ چیچک گمانه سالدی
قارا تئللرین بنفشه‌یئل ایلن دؤیون ووُروُردی
کی نسیم‌زولف یارین‌سؤزونی میانه سالدی
سمنین اؤزی ایله همرنگ سانادیم اؤ گول عذارون
اؤتانیب صبا الی ایلن‌تؤپراغی دهانه سالدی
مئی و مطربه ارادت‌یؤخیم ایدی بوُندان اوّل
گؤزه‌ل عشقی نین هواسی منی بوُ زیانه‌سالدی
مئی لعل ایلن بؤگونلر یوُوورام بو کهنه دلقی
کی نه‌گیمسه‌نین نصیبین تاری بوُجهانه سالدی
اؤره‌گیم گره‌ک اؤلای ایمیش بوُخرابی لر له‌آباد
کی فلک ازل نصیبیم بو مئی مغانه سالدی
خمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت
بقصد جان من زار ناتوان انداخت
نبود نقش دوعالم که رنگ الفت بود
زمانه طرح محبت نه این زمان انداخت
بیک کرشمه که نرگس بخود فروشی کرد
فریب چشم تو صد فتنه در جهان انداخت
شراب خورده و خوی کرده میروی به چمن
که آب روی توآتش در ارغوان انداخت

به بزمگاه چمن دوش مست بگذشتم
چو از دهان تو ام غنچه در گمان انداخت
بنفشه طرهٔ مفتول خود گره می زد
صبا حکایت زلف تو درمیان انداخت
زشرم آنکه به‌روی تو نسبتش کردم
سمن بدست صبا خاک دردهان انداخت
من از ورع می و مطرب ندیدمی زین پیش
هوای مغبچگانم در این و آن انداخت
کنون به آب می لعل خرقه می شویم
نصیبهٔ ازل از خود نمی توان انداخت
مگر گشایش " حافظ " در این خرابی بود
که بخشش ازلش در می مغان انداخت

اسماعیل جمیلی

* نغمه‌لر *

یازین سرین دومانی تک بۇرویور * درین دره‌لری اۇجا داغلاری
بۇرونور دۇنۇنا آغ بۇلۇتلارین * اۇپور چیچک لری ایلیق دا ملاری

°°°°°°

گزیر ائل اۇبانی قارانقۇش کیمی * کۆنولدن کۆنوله گیزلی یۇل آچیر
ائل ایله آغلایر، ائل ایله گۇلور * ائل ایله یۇکسه‌لیر، ائل ایله یاشیر

°°°°°°

جۇشور اۇره‌گینده اسگی نیسگیللر * گاهدان دالغالانیرگاهدان دایانیر
گۆی قۇرشاغی کیمین یاز آخشامیندا * الوان پرده‌لره رنگه بۇیانیر

°°°°°°

صدفلی سینه‌سین یاراندا مضراب * اۆنونده حانلانیر یۇزلر خاطره
هجران کدر ایله، وصالین شوقی * عشق ایله هنرله یئنیر بیر یئره

°°°°°°°

چکنده باغرینا گارمانی دوستوم * اۆلکر ها والاری بۇخولور ال لر
سۆزده سیغلمایان دونیا آرزولار * بسله‌نرکن اۇلۇر دیللرده ازبر

°°°°°°

کرم ایلیر اصلی اولان عاشقه * یانیق ها واسی ایلن یاندیریر یا خیر
سارسیلماز عشق ایله ائله اۇبایا * الهام بۇلاغیندان ها والار آخیر

تاپماجام وار...

تاپماجام وار، دئییم بلکه‌تاپاسان:

ـ اوْ نه‌دیرکی، قیْشی سوسار، یاز دینر؟

ـ **طبیعت دیر!**

ـ بونو بیلدین. دئ گؤره‌ک:

انسان نه‌وقت چوْخ دوْشونر، آز دینر؟

ـ **اوْ زمان کی، اؤز دردینی دئینده**

سؤز دیلینده عاجز قالار، ساز دینر!

ـ بلکه ساز دا سوسدورولدو؟

ـ **اوْ زمان**

معنا دوْلو باخیش دینر، گؤز دینر!

ـ اوْخ وورسالار، گؤز کوْر اوْلسا؟

ـ **اوْندا دا**

جیْغیرلاردا گؤزدن قالان ایز دینر!

ـ جیْغیرلاردان کاروان ایزی ایترسه؟

ـ **باخ! آردیجا حسرت دوْلو تؤز دینر!**

ـ حسرت تؤزو نئجه دینر؟

ـ **ائله‌کی**

فیْرچا دینر، نغمه‌دینر، سؤز دینر!

ـ بلکه بونلار هئچ دینمه‌دی، گئجیکدی؟

ـ **اوْ زمان دا هارای دینر، تئز دینر!**

ـ گلدیک، هارای سؤزون دوْزون دئمه‌دی؟

ـ **اوْندا دیر کی، سکوت دینر، دوْز دینر!**

آغ‌آپپاغ بیر گؤورچی نین قالانی:

... صونرا دوروب، اؤز ـ اؤزونه میْریلدایییر:

" بیر گؤوه‌رچین وار جامین آرخاسیندا

قورودولموش حیوانلار دوکانیندا!"

آنقارا ـ دامسلا

* بهار مژده‌سی *

سۇسما یولبول بهار گلدی — آجان گۆللر بیزیم کیدی
یاز عشقیله ، نفسیله — گۆلن چۆللر بیزیم‌کیدی

ooo

اۇجا ـ اۇجا داغلار آشان — قایالارین باغرین دئشن
دره لرده شاققیلداشان — آخار سئللر بیزیم کیدی

ooo

یاغی لارا قارشی دۇران — ظالیم لرین بۇینۇن بۇران
یایلاقلاردا چادر قۇران — آغیر ائللر بیزیم کیدی

ooo

دان اۇلدوزی چیخان زمان — گۆل اوزره شئح آخان زمان
حق نا حقیییخان زمان — اسن یئللر بیزیم کیدی

ooo

خۇش اۇتۇروب خوش دانیشان — ائل عشقیله نغمه قۇشان
ساز قوینوندا چابالاشان — گۆموش تئللر بیزیم کیدی

ooo

هله گۆللر گۆله‌جک لر — اۇزلرینی سیله‌جک لر
نئجه آیدین گله‌جک لر — گۆزه‌ل ایللر بیزیم کیدی

ooo

" نسیمی " دن بیزه قالان — " فضولی " دن قدرت آلان
" عندلیب " لر حئیران اولان — شیرین دیللر بیزیم کیدی

oooo

* قطعه *

قیش گئچدی بهار گلدی بو دونیا تزه‌لندی
بولبول یووادان چیخدی، ایلانلار دئشیگیندن
آچدی گۆل اۇزون ائیله‌دی بۇلبوللری واله
دۇرسن ده عزیزیم‌دا ها غفلت بئشئگیندن
حفظ ائت شرفین ، عرضیله ناموسووی ساخلا
بیر سۇزدو ائشیت شانلی بویوردون کشیگیندن

آغاپاغ بیر گؤوه‌رچین

بیر گؤوه‌رچین وار جامین آرخاسیندا
قاناد آچمیش
اؤ رحمسیز اؤوچولارین اللریندن قوْیوب قاچمیش
قاصیرغالی داغ ـ دره‌دن اوچوب گئچمیش
کؤنوللره اؤمود ساچمیش
آغاپاغ بیر گؤوه‌رچین
غرورلو بیر اوچوشدا.

بیر گؤوه‌رچین وار جامین آرخاسیندا
ایللر بوْیو گؤزتده‌دیک گلسین دئیه
کدرلنمیش اؤرکلرین غم‌غبارین آلسین دئیه
سئوینج دوْلو نغمه‌لری قانادیله چالسین دئیه
همیشه‌لیک قالسین دئیه
آغاپاغ بیر گؤوه‌رچین
غرورلو بیر اوچوشدا.

بیر گؤوه‌رچین وار جامین آرخاسیندا
هامی دوروب ،سئوه ـ سئوه اؤنا باخیر
سئوینج یاشی گؤزلریندن جوْشوب آخیر
اؤرک یاخیر
بیردن ـ بیره شیمشک شاخیر:
اؤردا دوران یاشلی قادین
یاسلی قادین
هارای چکیر:
" ائللر، باخین!
بیر گؤوه‌رچین وار جامین آرخاسیندا
آغاپاغ بیر گؤوه‌رچین
غرورلو بیر اوچوشدا."

در سوگ دکتر فیروز فیوضات

همانگونه که در شماره‌ٔ پیش اطلاع داده شده بود، دوست گرانمایه "وارلیق" دکتر فیروز فیوضاته، در عین سلامت، دو ساعتی بعد از آنکه با ترجمه‌ٔ بخشی دیگر از متون علمی ترکی شناسی به پژوهشهای ما در زمینه‌ٔ زبان، بیدریغ یاری کرده بود ناگهان چشم از جهان فرو بست. وارلیق در حال چاپ بود و ما ناچار به اشاره‌ای کوتاه بسنده شدیم. اینک نامه‌ای یا شاله‌ای از راه دور، در اثر این خبر از یکی از دوستان وی رسیده است که با درج آن با ردیگر آن یار را یاد می کنیم و به روح پرفتوحش درود می فرستیم. "وارلیق"

بسمه تعالی

امروز بعد از ظهر برادر ما تمزده‌ٔ خانم دکتر فیوضات تلفن فرمودند و با مقدمه‌ٔ عالمانه و عارفانه رحلت و از جنت رستن[1] دوست دیرینه، انسان وارسته طبیب با فضیلت و با ایمان دکتر فیروز فیوضات را اطلاع دادند. بهت و حیرت برجان و تنم مستولی شد و تا خود را بازیافتم فریاد و فغانم بلند گردید: " سنه اولمک یا راشمیر خلقی آغلاتما دیریل قوی گل "[2] ای دوستان و ای دردمندان اگر غربت کشیده اید حتماً واقف هستید که تلخی دردها و غصه‌ها در دیار غربت دوچندان میشود شما در آن کشور ایمان و عرفان در چنین شرایطی عزیز از دست رفته را با احترام و عظمتی که دین مبین اسلام بر انسان قائل است بخاک می سپارید در شام غریبانش نوحه سرائی میکنید و آلام و مصیبتها را تقسیم می نمائید دردها را تخفیف میدهید ما اینجا تنهائیم تنهای تنها غریب و بی نوا تنهاشیون میکنیم و عاجزانه و غریبانه از درگاه رحمت و بارگاه کبریائیش آمرزش عزیزان از دست رفته را استغاثه داریم.

یقین دارم که شرح حال و زندگانی فخر آمیز دکتر فیوضات بر دوستان و علاقه مندان آن شادروان معلوم و روشن است بدینگونه من قصد اشاره بر تحصیلات پزشکی و تخصصی او و ژرفای دانش پزشکی و زباندانی او در زمینه آلمانی و فرانسه و انگلیسی و احترام مقبولیتش در داخل و در جامعه پزشکی

آلمانی غربی را ندارم. او یک انسان خوب بود. انسان پرتلاش وظیفه‌شناس قانع ومتواضع، بی توقع وبی ادعا بود او از پرتگاه جهل ونادانی وعناد گذشته بودوکبروغروروتفرعن را درنفس خودنابودساخته بود وبرادر توامان نیزداشت منهم‌دردوران تحصیل پزشکی وتخصص،رفیق توأمان او بودم چون روان پزشک هستم تجزیه وتحلیل وبرآوردوتخمین کاراکتروشخصیت و خلق وخوی انسانها شغل وحرفه وموضوع درس وکلاس من است ،بدین سبب آشکارا گواهی میدهم‌که فیروزدرمراتب ومدارج انسانی ارزش ومقامی بس‌والا داشت باهوش وباذوق وباتامل وشکیبا بودموقعی که‌دست چپ خودرا زیر چانهٔ مردانه‌اش قرارمیدادوبه‌فکرفرومیرفت افسرده به‌نظرمیرسید. ناهمواریها و ناهنجاریها را خوب تشخیص میداد لیکن شکوه و شکایت نداشت سعی داشت نظر وعقیدهٔ دیگران را بداند بادقت فوق العاده گوش میداد وبه‌ندرت اظهار نظرمیکرد. پدر فرهنگی و فاضلش را عاشقانه می پرستید در عودت به‌وطن مادرش شدیداً ملحوظ بود شوهری بس‌صدیق و وفادار پدری بی نظیر وبسیار فداکاربود.

درزمستان سال ۱۳۶۵ که‌با دوستان دیگر درخانهٔ سراسر صفایش بودم آهسته به‌من گفت هیچ میدانی که‌من دراین سن و سال به‌خاطر این دو فرزند به‌اسکی میروم و اسکی می کنم؟ رفتارش درمطب و رابطه‌اش با بیمار جادارد که‌نمونهٔ برای همهٔ پزشکان جهان باشد. چندسالی در جوار همدیگر مطب داشتیم. درخیابان فلسطین امروزی او چندقدم‌بالاتر از خیابان جمهوری و من چند متر پائین تر از آن خیابان طبابت می کردیم. صلاح و صرفهٔ بیمار و نتیجهٔ مثبت طبابت را ازجان خوعزیزتر داشت و ازهمکاران محترم هیچکدام مریضی را سراغ ندارندکه‌از طبابت ویاطرز رفتاردکترفیوضات مختصر رنجشی داشته‌باشد. بقول نظامی او با درد بیمارانش قبل ازمرگ چندین بار مرده‌بود :

همان به‌کاین نصیحت یاد گیریم که‌پیش ازمرگ یک نوبت به‌می ریم

حضورمحترم همسر فداکاروفادارش نوردیدگان عزیز باهوش و با استعدادش برادران مهربان وهمهٔ افرادخاندان جلیل ودوباجانانه یارو همکارصدیقش صمیمانه تسلیت میگویم. خداوندتبارک وتعالی روانش راشاد وبازماندگانش را سلامت دارد. انشاءالله . (دکتر هدایت‌خاقانی)
(۶ دی ۱۳۶۷)

---

۱) زمحنت رست هرکو چشم دربست * بدین ترتیب طوطی از قفس رست (نظامی)
۲) ازمنظومهٔ ترکی شهریار" فخریه اؤلومی " که در رثاء شادروان سعید فخریه در تبریز سروده شده‌است.

مرحوم سروان حسن بختیاری نین واختسیز وفاتی مناسبتی ایله

غلامحسین بیگدلی

حسنم، ترک ایتدیم فانی دنیانی — بو فانی دنیادا بیر قالان هانی ؟

دنیا چوخ گؤرموشدور خانلار سلطانلار — ایندی ده آپاردی حسن سلطانی

حسنم، من گتدیم سیزلر صاغ قالین — دنیادا باش اوجا، اوزو آغ قالین

طوی - بایرامدا منی سیز یاد اسالین — بو نامرد دنیادان انتقام آلین

دنیا وفا سیز دیر کیمسه یه قالماز — دنیا بیر کیمسه یه وفادار اولماز

هیچ کسین شنلیگی ابدی دگیل — کیمسه نین چراغی صبحه چن یانماز

سیزین له آغلادیم، سیزینله گولدوم — شادلیغی غمی ده سیزینله بولدوم

اجل پیاله سین تز چکدیم باشا — من بیواخت سارالدیم تله سیک صولدوم

ابهرین صفالی، صولو داغلاری — سیز بیردو لوخسونون، آغلایین باری

آیریلدیم وطن ده ن، ائل دن، اوبادان — بیرده گؤره ممز سیز من بختیاری

قوی چایلار آغلاسین، گؤللر آغلاسین — وفالی، صفالی ائللر آغلاسین

کیشنه سین بولودلار، گؤیلر آغلاسین — چیچکلر، چمنلر، گؤللر آغلاسین

ای منیم آی لاریم، هم اولدوزلاریم ! — وفالی همسریم، نازلی قیزلاریم !

ایگیدا وغلانلاریم، بال نوه لریم ! — دیدار حسرتینده قالدی گؤزلریم

سیز ای عزیزلریم بختیار اولون — خوش گونلر گئچیرین شاد اولون گولون

منیم بو داغیمی سیندیردی زامان — دوران قانادینی قیردی بولبولون

حسنم گدیرم مزاره ساری — من کی اونوتمارام عهدی، ایلقاری

اولوم الی منی سیزده ن آییردی — لیکن اونوتمایین سیز منی باری

عزیز یالقئز دان بیرگیله

یاد دان چئخاتدی دلبر دیر آشنا منی

بیگانه لرله بیر یئره قاتدی خدا ، منی

یاددان چئخاتدی شعرده آزرم نامینی

گویا قاتیبدی ئوزگه لره بینوا منی

غمزِ نگاهِ مستیله آلمئشدی جانیمی

ایمدی ائدیب نشانهٔ تیرِ جفا منی

رنگِ وفا گؤرونموری ابنای دهرده

دیوانه ائیله یور بالا ، بو ماجرا منی

صدق و صفایله دولی دُرسینه‌م ای رفیق

جور و عتاب لر ایلمز بی صفا منی

بیر عومر ، من وفا و محبّتله سؤرمیشم

سن ایستیسن که ایلیه‌سن بی وفا منی..؟

بیر مرغ پرشکسته ایدیم دامِ عشقده

صیّاده باخ شکسته پرائتدی رها منی

بیر کهنه عاشقم ، ینه ده بیستوندن

فرهادِ سر شکافته ایلیر صدا منی

«آزرم» ، شکوه ایلمه «یالقئز» نگارده‌ن

آخر گله‌ر ترحّمه ، ائتمه‌ز جدا منی

تبریز بهمن ۶۷ آزرم تبریزی

دوقتور یوسف معماری

==========

﴿ دیوانه شکلینده ﴾

گولوم قوی کوی عشقینده گزیم دیوانه شکلینده
جمالون شمعینی یاندیر یائیم پروانه شکلینده

سنین عشقین منی مجنون ائدیب صحرالره صالدی
منه باخدین نه‌دن سن ده بئله بیگانه شکلینده

ائله مست ائیله‌دی عشقین منی پیمانه سیندیردیم
اوْره‌ک جامینه قان دوْلدو مئی و پیمانه شکلینده

منی حئیران ائدیب حئیران باخیش گؤزلر ،گؤزه للیکده
نه‌قاش قاشدی،نه‌گؤز گؤردو ،نه‌چانه چانه شکلینده

دولاننام باشووه‌ای نازنین عشقینده سرمستم
دولانسین باشیمه دونیاده قوی میخانه شکلینده

الیم چاتسا اگر بیر گون ،او زولف منبرافشانه
ویرار کیرپیکلریم شانه‌او زولفه شانه شکلینده

جفا چوخ گؤرموشم اغیاردن گل سن روا بیلمه
محبت ائیله‌ییب بیر باخ منه جانانه شکلینده

گئدیب اغیاره ناز ائتدین،منه‌اود ووردون اودلاندیم
یوزه آخدی گؤزوم یاشی داغیلدی دانه شکلینده

گؤزوم دوْلدوُ، گوّلوم صوْلدوُ، یازیم دؤندو خزان اوْلدو
باخیب هر سمته من گؤردوم اونوغمخانه شکلینده

قضا دؤندی ،قدر چؤندی ، چیراغی بختیمین سؤندی
پریشان اوْلدو احوالیم ،اوْره‌ک ویرانه شکلینده

منه رحم ائیله گل بو یوسفی زندانیدن قورتار
دولاندیر باشووه "معماری"نی پروانه شکلینده

عزیز محسنی

دینله‌منی ، دینله‌منی !

کولک اسیر ،ده‌گیرصولغون یارپاقلارا
ساری . صولموش بو یارپاقلار
باش‌آشاغی،
اله‌نیرلر یئره‌ساری
پرتداق ـ پرتداق
بیری ـ بیره
دولاشیرلار .
سورشورلر ،
بوزوشورلر .
یول ـ یولاجاق
باشدان ـ باشا
دولور بئله‌قورو ،ساری یارپاقلارلا
گنج بیر یولچو
دوشونمه‌دن
یارپاقلاری ایاقلایير
خیشیلدایير ،جیریلدایير بویارپاقلار
اوندان صونرا ،
یئره انمیش
هله‌بوینو ،قلبی سالم چوخ‌سولمایان
کیچیک یارپاق .
دیله‌گلیر .
اؤز دیلی ایله‌ندا وئریب بئله‌دئییر :
ای گنج اوغلان !
بوردان‌بئله‌مغرورا ؤتوب غمی بئله
آیاقلاما !
بونوبیل کی،بیرنئچه‌گون بوندان‌قاباق
منه باخیب‌شن له‌نیردین ،
کؤلگه‌م‌آلتدا ،راحات ـ راحات
اوزانیردین ، هل لنیردین
باخیب منه ،یئل لنیردین
ایندی منی آیاق آلتدا
بئله‌ظالیم ازمه‌گیلن !
دایان ، دایان !
بئله‌مغرور گئچمه‌گیلن ،
آییق ـ سایق خیشیلتیما بیر
قولاق آس ،
بیل کی،سن ده‌بیرگون گلرقوجالار
سان
گؤزلری نین نورو سؤنر
قولاقلارین ایشدن دوشر
ساچ آغارار ،دیشون دوشر .
ال ـ اياغین تیترهر ـ اسر
دیزلرینده طاقت قالماز
منی هئچ کیم یادا سالماز
دونیا بئله بیر دونیادیر ،
یارانانلار اویونجاق دیر ،
طبیعتین قادر الی
هر وارلیغین یاخاسیندان
توتاجاقدیر
باش‌آپارما ، چوخ تلسمه
هنده‌وه‌ره بیر یاخشی باخ
سیر ائت منیم بوحالیمی،
دینله‌منی ، دینله منی !

حسن راشدی / کرج

ائلیمیزین ساز و سؤز اوستادی

* عاشیق قشم *

ائلیمیزین ایلکین سؤز صنعتکارلاری عاشیقلار اوْلموشلار. اللرینده قوْپوُز، دیللرینده سؤز ائل ـ اوْبایا نصیحت ـ اؤگود وئره‌ن اوْزانلار شفاهی خلق ادبیاتیمیزین بینوره‌سینی قوْیان صنعتکارلاردیرلار. هله اسکی اسکی زامانلارین اوْزانلاری صونرالار عاشیقلارا وقوپوزلاری سازلارا چئوریلسه‌ده اونلارین شاعرلیک وظیفه‌لری دگیشمه‌میشدیر.

تاریخ بوْیوُ عاشیقلارین یاراتدیغی سؤز صنعتی بیر اینجی کیمی ائل آراسیندا دیلدن ـ دیله، سینه‌دن ـ سینه‌یه گزیب بیزه چاتیبدیر.

عاشیقلار ائلیمیزین شادلیغینی، کدرینی اؤز ساز و سؤزلرینده ترنّم ائتمیش هامینی بیرلیکده قارداشلیغا چاغیریب ظلمکارلارا ودشمنه قارشی سؤزلر و شعرلر سؤیله‌میشلر.

عاشیقلارین ساز و سؤزلری حماسی داستانلاریمیزدا اؤز تاثیرینی قوْیموُشدور. بوُ داستانلاردا حکایه قهرمانلاری اؤزلرینی چتین شرایط ده گؤردوْکده سازلاریندان الهام آلاراق دوشمنه یوْروش ائتمیشلر.

ایلک عاشیقلارین ویا داها دوْغروسو اوْزانلارین هانسی عصره عاید اولدوقلاریندان دقیق معلوماتیمیز یوْخدور. لکن "دده قورقور"کتابیندا اوغوز ائلی نین بؤیوگو" قورقوت آتا" ایلک اوزانلاردان ساییلابیله‌رکی احتمالاً بعضی داستانلاری نین کؤکو اسلام دوروندن قاباغا عایددیر.

عاشیقلار حقینده گئنیش معلوماتیمیز صفوی دورونه عایددیر. عاشیق قوربانی ایلک عاشیقلاردا ندیرکی اوْنوُن اثرلری بیزه گلیب چاتیبدیر. عاشیق عابباس توُفارقانلی، ساری عاشیق، خسته قاسم، عاشیق علعسگرو باشقالاری اؤزلریندن گؤزه‌ل اثرلر بیزه‌یادگار قوْیموُشلار.

چاغداش (معاصر) و قید حیاتدا اوْلان مشهور عاشیقلاریمیزدان بیری ده "عاشیق قشم" جعفری دیر.

ائلیمیزین ساز و سؤز صنعتکاری عاشیق قشمین ترجمهٔ حالی باره‌ده ایندیه قده‌ر معلومات آز اولموش، مطبوعاتدا اونون یاشایشی حقینده بیر نئچه سطردن آرتیق سؤز یازیلما میشدیر.

" آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی " کتابیندا اؤنون یالنیز دؤغولدوغو یئر و چاپدان چیخان کتابیندان آد آپاریلمیش و داها بوُندان آرتیق عاشیقین ترجمهٔ حالی باره‌ده معلومات وئریلمه میشدیر.

"فروغ آزادی" روزنامه‌سی ده عاشیق قشمین یاشایشی باره‌ده نئچه سطیرله کفایتلنمیش و اؤنون "ائل منی آتماز" شعر کتابیندان نمونه لر وئرمیشدیر. بئله بیر شرایطی نظره آلاراق تصمیم توُتدوم عاشیقین شرح حالی حقنده آرتیق معلومات الده ائدیم.

یاشادیغیم ائوین اؤز به اؤزونده عاشیق قشمین اؤغلو مظاهرله قؤنشوُ اؤلماغیم منه بوُ امکانی وئریردی کی، اوُزاقدان تانیدیغیم عاشیقلا یاخیندان گؤروُشوب حضوروندان بهره آپاریب یاشایشی ویارا - دیجیلیغی باره‌ده آرتیق معلومات توُپلاییب مطبوعات اختیارینداقوُیام.

آنجاق بوُ گؤروش چوخدا آسان دگیل ایدی. چونکی اوستاد قشم شبسترین گونئی ماحالی نین " کؤندور " کندینده یاشاییردی. اؤ چوخ نادر حاللاردا تهران و یاکرج شهرینه گلیب اؤغلو ائوینده اؤلوردو. بلکه اؤنون اؤغلانلاری صنعتکار آتالارینی ایلده نئچه‌دفعه "کوندور"ده گؤرور حضوروندان فیض‌آپاریردیلار. آنجاق انتظار بیر آی بوُندان قاباق صونا چاتدی.

گؤروشو آرزوسوندا اؤلدوغوم عاشیق، اؤغلو ائوینه‌قوُناق گلمیش دی، بئله بیر خبری ائشیده‌رک ملاقات قرارینا گلیب آبان آیی نین اؤن آلتیسیندا گئجه ساعت‌دوققوز حدودوندا اوستادین حضورونا چاتدیم. ایلک دفعه اؤنونده اولدوغوم عاشیق، یورقان - دؤشکده اولدوغو حالدا منی گؤردوکده یئریندن قالخیب اؤتوردو.

آرتیق حال و احوال ائدندن صونرا بئله بیر جسمی شرایط ده منی قبول ائتدیگدن اؤز منتدارلیغیمی بیلدیریب یانیندا اؤتوُردوم.

آلنی نین درین قیریشلاری، بئلینی نین اگریسی اؤنو اؤزون زمان چتینلیک لرله .آمانسیز چارپیشمالارینی آیدین گؤسته‌ریردی. آنجاق اؤنوُن بوُ یاشدا و بوُ جسمی شرایط ده فوق العاده خوش برخوردوذکالی انسان اؤلماسی آدامی اؤزونه مفتون ائدیردی.

عاشیقین جسمی شرایطینی نظره آلاراق سؤزو اوُزاتمادان اؤزوباره ده دانیشماغی، یاشایش و یارادیجیلیغیندان سؤز آچماغی رجا ائتدیم. کؤنوللو حالدا صوُرغوُلاریما جواب وئردی.

ایندی ایسه آشاغیدا گلن معلومات بو اوُغورلو گؤروشون ییغجام شکیلده نتیجه‌سیدیر. ائل ـ اوْبا میزین افتخاری عاشیق قشم ۱۲۸۸ نجی هـ. شمسی ایلینده شبستریـن " گونئی " ماحالی نین " کوندور"کندینده صنعتکار عائله‌سینده آنادان اوْلموشدور. آتاسی نین آدی عاشیق محمد علی و آناسی نین آدی زیبا خانم دیر. اوْن بیر یاشیندا ایکن شمالی آذربایجانا گئتمیش اوْن ایلدن آرتیق اوْرادا یاشامیش و آذربایجان نین مشهور شاعری صمد وورغونلا یاخیندان گؤروشموشدور.

عاشیق دوغما کندی " کوندور"ه دؤندوکدن صوْنرا چوخلو طوی مجلس لرین یوْلا سالیب بیگلر و خانلارلا آمانسیز مبارزه آپارمیشدیر.

عاشیق قشم میشوو داغیندا کور اوغلونون چنلی بئلی کیمی نئچه ایللر عؤمور کئچیریب پهلوی حکومتی علیهنه مبارزه آپاریب وبوداغ‌دان الهام آلاراق شعرلرینده ترنم ائدیب ،شهرتی مرزلری آشیب قوْنشو اؤلکه‌لره او جمله‌دن تورکیه‌یه یاییلمیشدیر.

عاشیق چوخلو شاگردلر تعلیم ائدیب جامعه‌یه تحویل وئریبدیر. لکن اوْنوْن اوغلو مظاهر، آتاسیندان دؤرلو تاثیرلر آلیب وبوُمکتبین اوُزون ایللر شاگردی اوْلوب و ایندی ده اؤزونو آتاسی نین شاگردی حساب ائدیر.

اسلامی انقلابدان صونرا عاشیق انقلابین اول صفینده دایانیاراق ظلمه و استعمارا قارشی سازلا، سؤزله چیخیشلار آپاریب ،صونرا تبریز رادیو ـ تلویزیونو طرفیندن شاگردلر تعلیم ائتمگه چالیشمیشدیر.

۱۳۶۰ ـ نجی ایلده تورکیه‌نین دانشگاه اوستادی "یاووزآق پینار" عاشیق قشم‌له گؤروشموش و بو عاشیقدان معلوماتلار الده ائتمیش تورکیه مطبوعاتیندا چاپ ائتدیرمیشدیر. اوْ، چاپ ائتدیردیگی مقاله لرده عاشیقین یاشادیغی شرایط دن تاسف‌له‌رک دئمیشدیرکی، دونیا شهرتلی عاشیق قشم" کوندور" کندینده "بیرقاپولو"ائوده یاشاییر! و ایران بوُیدا اؤلکه بوُ شخصیتی لایقی قدهر ساخلایابیلمه‌یبدیر.

عاشیق قشم شهریارین اؤلومو ندن تاسف‌له‌رک حیدربابا شاعرینین اؤلوموتوا ئشیدندن صونرا آلتداکی شعری سؤیله‌میشدیر.

شهریور آیینداآلتمیش یئدی ده　　قورویوب بدنیم قانیم گئدیبدیر
رادیودان بیرصدا دگدی گوشیما　　ائله‌بیلدیم خانیمانیم گئدیبدیر

چون مریضم الیم چاتمادی اله آدی مشهور اولدو هر ائلدن ائله
آیریلیق نغمه‌سی قویماز بیرگله ائله بیلدیم‌شوکت شانیم‌گئدیبدیر

گونئی لی "قشمم "قالدیم‌انتظار "حیدربابا "نی ساخلایین یادگار
هشتادا وچ یاشیندا گئتدی شهریار دوستلارا یچون بیرایلقاریم گئدیبدیر

عاشیق قشمین آتا ـ باباسی دا عاشیق اوْلموش و بئشینجی باباسی " عاشیق احمد" تیکمه‌داشلی خسته قاسمین کندینده یاشامیش و خسته قاسمین فامیل لریندن اولموشدور.

خسته‌قاسمین بیرچوخلو باغلامالارینی کی ایندی یه قده‌ر هئچکس اونون آچماسینا موفق اولمایيب‌دیر،قوجامان عاشیق قشم آچیيبدیر.

عاشیق قشمین ایندی یه قده‌ر یالنیز " ائل منی آتماز" آدیندا بیر جلدکتابی چاپدان چیخیب‌لکن اوْنون شعرلری نئچه‌کتاب‌حدودیندە‌ـ دیر.اؤز دئدیگینه گؤره تکجه بیر صاندیق یازدیغی سؤزلرینی سیچان لار یئمیشدیر.

ائلیمیزین ساز و سؤز اوستادی عاشیق قشمه جان ساغلیغی و معنوی حیاتیندا یئنی ـ یئنی موفقیت‌آرزولاماقلا عاشیقین " من تورکم " شعرینی نمونه اوْچون آلتدا گتیریریک :

* من توْرکم *

آنام منه لای لای چالیب آنام توْرکدو من ده تورکم
سوْدو وئریب منی بسله‌یيب سوْدو تورکدو من ده تورکم

°°°°°°

بال دادی وار ممه‌سینده منی بسلیب سینه‌سینده
لیلی مجنون هوسینده مجنون تورکدو من ده تورکم

°°°°°

تاریخ لرده سؤزوم قالسین تمیزلیکده اوْزوم قالسین
من ده اؤلسم ایزیم قالسین ایزیم تورکدو من ده تورکم

°°°°°°

چالیشین تاریخده قالین آزادلیقدان الهام آلین
" قشمی " ده یادا سالین ائلیم تورکدو من ده تورکم

*

هر کیمسه اولا خادم علم و هنر اؤلمز

دوخسان ایل بوندان اول (هـ. قمری ۱۳۱۸ ـ نجی ایللر حدودوندا) مرحوم حاج اسدالله معرفتین خاطره‌ده، مشهدده و پطروسکی (ایندیکی ماخاچ قالا)ده...اؤز خرجی ایله تیکدیردیگی و هربیرخرجی اؤز عهده‌سینه آلدیغی یئنی اصولدا "مدرسه‌های مجانی معرفت" مدرسه‌سی نین مناسبتیله شعر،حسین محمدخانی" گونئیلی"دن دیر.

هرکسدن اؤلنده قالا یاخشی اثر اؤلمز
بئش گون یاشاییشدا ، ائدیب عمری هدراؤلمز

یاخشی ایشه قوْل قوی ،تاپاسان دونیادا شهرت
تاریخ گئچه‌جک گوْزگوْسودور، قیل اوْنا دقت
تاریخدا اوْلان یاخشی یاماندان ائله عبرت
گؤر کیمسه‌لر عالمده اؤلوب ، کیمسه‌لراؤلمز

هرکیم ائده خدمت ائلینه، بعد مماتی
اجرین وئره‌ر الله اوْجالار هم درجاتی
عالمده ایچیب خضر کیمی آب حیاتی
تاریخ بؤیی عمری اوْلاجاق مستمر اؤلمز

اسکندره دئی عالمین اهلیله ساواشما
بیر یئرتیجی قورد مِثلی بو دونیایه‌دا راشما
ظلماتدا گزیب ، چشمهٔ حیوانی آراشما
آللاتما اؤزون کیم اوْ بولاقدان ایچه‌ر اؤلمز

عمر ائتمه‌گه بئش گوْن نه‌گره‌ک بیربئله طغیان
ائت ائللره خدمت کی،اوْدوْر چشمهٔ حیوان
یانسیْن ائلین عالمده گره‌ک دردینه انسان
ائل قایغیسینا یانسا اوْره‌ک دینجه‌لراؤلمز

تاریخ گؤیونون اوْلدوزی دیر حاتم طائی
آلمیش ایشیغی آلتینا ،مین اوْلدوزی، آیی
یئددی قاپی دان پایلاییب اوْ، یولچویا پایی

قوْچاقلیغی دیلدن دیله دائم گزه‌ر اؤلمز
عالمده بئله کیمسه‌یه ائللر اؤگونه‌رلر
تاریخه اوْره‌ک دیر بوُلار هرآن دؤگونه‌رلر
ائللر اوْنی بیلجک اؤزونونکی سئوینه‌رلر
هرباش‌کی بئله بیر آدیله یوْکسه‌لر اؤلمز
دیللرده گزیر " معرفت" خامنه‌ییـــن آدی
بو بانی خئیر ، علمه اوْلوُب رهبر و هادی
سوق ائتدی سوادلانماغا اوْ اهل بـــلادی
گئچدیکجه زمان شأنی اوْلار معتبر اؤلمز
بوُ خئیر ایشیله شهرتی دیلدن دیله چاتدی
بو ایل کی اوْنون تأسیسی دوْخسان ایله چاتدی
دوْخسان نه‌دی،شاید هله مین ایللره چاتدی
تاریخیله بوآد، ائده‌جکدیر ســفر اؤلمز
بیلدی کی، ائلین جهل اوْدیله ائوی یاندی.
ایللر بوْیی هانسی ال ایله یـوُردی تالاندی
لقمان ائله‌بیل خسته‌گوروب ،دردینی قانـدی.
لقمان کی طبیب اولدی داها محتضر اؤلمز
اینجارسیز ائلین حالینا عیسی نفس اوْلـدی
اوُیموشلارا های،یاتمیشا بانگ جرس اوْلـدی
دیلسیزلره دیل، سس‌سیزه‌هریانداسس اولـدی
اؤرگتدی اوْ، دیل کی ستمه دیللـه‌نر اؤلمز
بیگانه‌نی گؤردی ائویمیز ایچره سوْخوُلـدی
وحشی بیزی سایدی،بیزه‌مین لر تله قـوردی
آزاد ایدی هرکیمسه‌نی آسدی، کیمی ووُردی *
غیرتلی بئله بیرگونی هاردان گؤره‌ر اؤلمز؟
گؤرمکده فرنگ اهلینی علم ائتدی مظفـــر
قاندی بشر علمیله اوْلوب عالمـــه سرور
آدم ده اوْلان علمه ائدیب سجـــده ملک‌لـــر
علمین دنیزینده هرآدام کی اوْزه‌ر اؤلمز

---

* اشاره‌دیر گئچمیشده ایران دا کاپیتولاسیون مسئله‌سینه.

غفلت یوخوسوندا ائلینی سئومه‌دی یاتسین
جهلین کؤکونی سعی ائدیب اؤلده‌قویارتسین
اؤندان صورا ، علمیله ،یاتان خلقی اویاتسین
آیدین دی اؤکس‌کی، تاپا جهله ظفر اؤلمز

"خامنه" کی اؤلوُر"معرفت"ین اؤز آنا یوُردی
نو سبک ایله اؤل شهرده بیر مدرسه قوردی
بیر مدرسه کی،درس‌هامی مجانی اؤخوردی
بوُ خدمته هرکیمسه اؤلا مفتخر،اؤلمز

گئچدی نئچه ایل مشهده ده اولدی مسافر
بیر مدرسه‌ده اؤردا تیکیب ائیله‌دی دایر
اؤز دئینی نی الحق کی، ادا ائتدی بوُ زایر
بوخئیر ایشه‌هرقدرده دؤوران اؤتر اؤلمز

بو مدرسه‌لر یوردوموزون زیوری اؤلدی
او"معرفت"ین آدی گونئی مفخری اولدی
بو سؤزده"گونئیلی" دیلی نین ازبری اولدی
هر کیمسه اولا خادم علم و هنر اؤلمز

=ص=ص=ص=ص=ص=ص=

"معرفت ، مجانی مدرسه"لری نین بانی سی مرحوم حاج اسداله معرفتین عکسی

عکس مرحوم حاج اسدالله معرفت خامنه بانی "مدرسه‌های مجانی معرفت"

﴿ آتالار سؤزو ﴾

* قولی سینیغین دردینی ، قولی سینیق بیلهر .
* قوْتوُر قوْیوُندان بیر چنگه یوّن ده غنیمت دیر .
* گوّن گیرمه‌ین اوطاغا حکیم گیره‌ر .
* ساغ یئری قارنی نین آلتیندا دیر ،اوّنی دا اؤرکن کسیب .
* کورون ایسته‌دیگی بیرگؤز، ایکی گؤز اولسا ـ نه سؤز ؟!
* اؤلن جانینی قورتاریر . وای قالانین حالینا !
* بو دونیا عارسیز ایله غم‌سیزین دیر .
* زوْر قاپی دان گلنده ، حق باجادان قاچار .
* ایلان هر یئره اگری گئده‌ر ، اؤز یووا سینا دوّز .
* کسیلسین اوْ ایکی ال کی، بیر باشی ساخلاماز
* کتاب وئره‌نین بیر الین کسرلر .قایتارانین ایکی الینی.
* کؤلگه‌ده اوْلانین کؤلگه‌سی اوْلماز .
* گوّجون چاتمایان ایشه گیریشمه
* اوْد دوّشدوگو یئری یاندیرار .
* گزه‌نین آیاغی شیشه‌ر . اوْتورانین باشی
* بالیق باشیندان ایگله‌نر .
* آرتیق طمع داش یارار .داش قاییدار باش یارار .
* آرخالی کؤپک قوُرد پاسار .
* قوْرو آغاجی اوْدوُنلوغا گسرلر .
* ائله گل اوْتوُر کی، " دوُر گئت " دئمه‌سین لر .
* یئددی دفعه اؤلچ ، بیر دفعه بیچ .
* تیسباغا یول گئده بیلمه‌ز . دامینی دالیندا گزدیره‌ر .
* سرکه تند اولاندا اؤز کوّپونو پارتلادار .
* یاتان اصلان اوْلسا دا ، فرصت اوْیاغین دیر .
* حق یاندیران شمعی سؤندورمک اوْلماز .
* زحمتله یئیلن آجی صوغان، منت له یئیلن بالدان شیرین دیر .
* زحمتی مشاطه چکه‌ر ، لذتی داماد آپارار .
* ایشه باخ ، آلا قارقا ، شوخ طرلانی بگه‌نمیر .

* خبـــــر *

شرقی آذربایجانین معارفه باغلی اولان تربیه‌وی ایشلر اداره‌سی (امور تربیتی) ارکستری ایگیرمی دؤرداستان دا بیرینجی اولدی

هله اوستاد علی سلیمی حضرتلری نین رهبرلیک ائتدیگی آذربایجان عموم ارشاد اداره‌سی ارکستری نین تهران شهرینده بیرنجی رتبه‌یه یوکسه‌لیشیندن اون بیر گون کئچمه‌میش آذربایجان موسیقی خادملری بو اؤلکه‌یه دیگر بیر افتخار قازاندیلار.

مرداد آیی نین اوچوندن ـ دوققوزونا قده‌ر معارف وزارتی طرفیندن یاریشا اوچون دعوتلنمیش ایرانین ایگیرمی دؤرداستانی نین تربیه‌وی ایش‌لر ارکسترلری رامسر شهری نین یاخینلیغیندا یئرلشمیش میرزا کوچکخان آدینا یاپیلیق اوردوگاه (اردوگاه تابستانی)دا بیر یئره توپلاندیلار. همین توپلانیشدا اوستاد یحیی اسماعیل زاده طرفیندن رهبرلیک ائدیلن آذربایجان استانی نین تربیه‌وی ایشلر ارکستری قطعه‌لردن "هراتی" قطعه‌سینی و سرودلاردان "ایران" و "آذربایجان" سرودلارینی‌اجرایا قویماقلا بوتون اشتراک ائدن ارکسترلر آراسیندا بیرینجی لیگی قازانیب اوردگاهین اخلاق کاپی نی الده ائتدی .معارف وزارتی طرفیندن بؤتون ارکسترین عضولرینه معارف‌وزیری طرفیندن امضالانمیش بیرلوحه وئریلدی .

همین یاریشدا شرقی آذربایجانین تربیه‌وی ایشلر ارکسترینده تاردا سعید مقدم ملا محمود ـ وحید حسینی شمع چی ـ جاوید بیگ زادلو شاهین سلطانی ه سیامک حمیدی ـ علیرضا محمدی ـ محمد جهدیان حق ـ محمد عشق آبادی ـ اسماعیل نوروزپور ـ آیدین شاطریان و بهرنگ مسعودی فر، آکاردیون دا مسعود لیاقتی ـ جواد سیدحسینی و فرزاد جباروند جاوید، ناغارادا یعقوب نقاش فردوک و علی سروری مکی زاده قوشا ناغارا و تخته‌ده محمدحسین قوجای یوسفی ، قاوال دا کیانوری نیا ، کامانچادا سهند جنتی و روشن احمدی چالیردیلار .اوخویانلارایسه یوسف کله‌جاهی و علیرضا غیب‌نژاد اولموشلار.

میرزا کوچک خان آدینا یاپیلیق اوردوگاهدا کئچیریلمیش یاریشدا ارکستر رهبریتینده یحیی اسماعیلزاده و تکنوازلیق دا ایسه وحید حسینی شمع چی تاردا ،مسعودلیاقتی آکاردیوندا سهندجنتی کامانچادا بیز آذربایجانین تربیه‌وی ایشلر ارکسترینه الده‌ائتدیگی بو بؤیوک نائلیتی تبریک ائدیب وداها آرتیق باشاریلارینی دیله‌ییریک .

رضا افشار

آذربایجان خلق موسیقی سی نین اساسلاری

آذربایجان موسیقی سی‌نی سئوه‌نلره بؤیوک بیر موشتولوغو موزوار:
"انتشارات دنیا" طرفیندن نفیس بیربیرام هدیه سی سا همانلانیبدیر. دونیا اؤلچوسونده تانینمیش و موسیقی ده‌اولدوغو قده‌را دبیات ساحه سینده‌ده‌قدرت صاحیبی اولان ،عزیرحاجی بگوف "ـ ون " آذربایجان خلق موسیقی سی نین اساسلاری " آدلی‌اثری چاپدان چیخیبدیر. بوقیمتلی اثری آقای (کریم مشروطه چی " یازیمیزاکؤ چورورکن،اؤزونه‌خاص سلیقه ودقت‌له ، کتابین ۱۹۵۰چاپی نی ساده‌جه‌کؤ چورمکله‌کفایت لنمه‌میش ، حتی ـ اؤزونون ده‌اشارت‌ائتدیگی کیمی ـ "...اثرین‌اصلی نسخه‌سی ۱۹۸۵ ـ ده روسجادان اینگیلیزجه‌یه‌ترجومه‌سیله‌مقایسه" ائدیلمیش وبوندان علاوه ، " کتابین صونوندا لغتلر ،اصطلاحلارودستگاهلار حقیندهایضاحلار" کتابین اصلی متنینه آرتیریلمیشدیر.

مولف ،اوخوجولاریمیزین یاخیندان تانیدیقلاری بیرموزی سی ین دیر. لاکین بوا ولغولاری (واقعیت وفاقتلاری) خاطیرلتمکده‌فایدا وار:

عزیر حاجی بگوف بوندان ۱۰۴ ـ ایل قاباق آنادان اولوب و ۴۱ـایل قاباق ۶۳ یاشیندا وفات‌ائتمیشدیر. او ،کتابین مقدمه سینده بئله تقدیم‌اولور:

" ...آذربایجان ملی اوپرا سی بانی سی ،ملی فیلارمونیا قورو جوسو ،علمی موسیقی درسلیک لری نین مؤلفی ،بؤیوک بسته‌کارلارین معلمی وخلق موسیقی سی اساسیندا قلاسیک موسیقی نین یارادیجی سی ... قابیل یازیچی ، بیوکسک سویه ده‌معلم ....".

عزیر حاجی‌بگوف ،یارا تمیش اولدوغو اوپئرئت واوپئرا لاری ایله‌دونیا جاتانینمیش بیرشخصیتدیر. هرکسین بیلدیگی کیمی " آرشین مال آلان " و "کورا وغلو" اونون شاه اثرلرین دن دیر.

"آذربایجان خلق موسیقی سی نین اساسلاری " اونون عؤمور بویو تجربه سی نین محصولودور. کتاب بیر " گیریش " ـ له باشلاییر. ایلک پارا قرافی برابر جه‌اوخویوروق:

"آذربایجان لادلاری نین (مقاملاری نین) قورماقانونلارینی و بو قانونلار اساسیندا عمله‌گلن معنالی ملودیالاری علمی ـ نظری جهتدن تحلیل ائتمک اوچون آذربایجان خلق موسیقی سی نین اساس جهت لرینی

یا خیندا ن ا وٴ یرنمک لازیمدیر . ا و ، اسا س جهتلر بونلاردیر :

۱ـ سس سیستئمسی

۲ـ " تترا قوردلارین " (دوٴ ردنوتلومیزا نلارین) بیرلشمه ا وصوللاری

۳ـ آذربا یجا ن لاللاری (مقا ملاری) سس قا تا ری نین قورولما قا یدا لاری

۴ـ آذربا یجا ن لاللاری نین عملهگلمه قا یدا لاری .

بو "گیر یش" وضمنا " "تا ریخی معلومات " ـ دا ن صونرا آشا غیدا کی موضوعلارا یئروئریلیر :

ا سا س جهتلر خلق اوسلوبوندا آذربا یجا ن لاللارینداموسیقی بسته له مک قا یدا لاری : بوموضوعلار حقیقنده مثا للارلا۱۴۴ـ صحیفه ده مفصلا" بحث ا ئدیلیر .

کتا ب سلیقه لی بیرشکیلده ترتیب ا ئدیلمیش ، منا سب بیرقا پاق (روی جلد) طرحی ا یله موسیقی سئوه نلره سونولور . کتا بین بیرمراجعت منبعی ولاجا غینا گوٴ ره عا دی جلدلرین یا نیندا نفیس جلدی (زرکوب) نسخه لری ده کتا بچیلاردا وا ردیر . آقا ی مشروطه چی یه بوا هتمام و زحمتی ا وچون تبریک ا ئدیریک .

* کومئدیلر (تمثیلات *

اورتا شرقده اروپا ئی سبکده ایلک تئا تر ا ثرلری اولان و میرزا فتحعلی آخوندزا ده نین بوندا ن ۱۳۰ ایل قا با ق (۵۸ ـ ۱۸۵۰م)یا زدیغی تمثیلات آدلی نما یشنا مه لری تورکیه ده ازمیر ادبیات فا کولته سی مدرس لرینندن دوقتور یا ووز آق پینار طرفیندن تورکجه سینه کؤچورولهره ک کومئدیلر آدیله اگه (ازمیر) اونیورسیته سی طرفیندن چا پ و نشر ا ئدیلمیشدیر .

تمثیلات آلتی نما یشنا مه دن (حکا یت ملا ابرا هیم کیمیا گر ، حکا یت مسیو ژوردا ن ، سرگذشت مردخسیس ، حا جی قا را ،مدا فعه وکیل لری حکایتی) سرگذشت وزیرلنکرا ن، حکا یت خرس قولدوربا سا ن)عبا رت دیر و ا یندییه جن روسجا ،فا رسجا ،فرا نسیزجا ،و آلما نجا یا ترجمه ا ئدیلمیشدیر .

بیز بو نا ئلیتی محترم دوقتور آق پینا را تبریک دئییریک .

* بخشعلی خان یکانی *

(۲)

شهرخوی پس از آزادی به یکی از کانون های انقلابی تبدیل می گردد امیرحشمت نیساری از سوی انجمن ایالتی آذربایجان به فرمانداری این شهر منصوب می گردد و حیدرعمواوغلو نیز جهت تمشیت امورورفع مشکلات وارد خوی شده و درنتیجه اصلاحات اجتماعی وسیاسی شروع می شود. به زودی انجمن ولایتی ومدرسه که از مظاهر دموکراسی بودند تاسیس شده وروزنامه ای به نام مکافات [1] منتشر می گردد و درنتیجه درروند انقلاب مشروطیت بس مفیدوکارسازمی گردندوحتی پس از اشغال تبریز توسط سالدات های روسیهٔ تزاری ،آزادیخواهان این شهرپرچم آزادی را دراهتزازنگهمیدارند تا این که فاجعه محرم سال ۱۳۳۰ هـ.ق پیش می آیدومجاهدین تبریز مجبور به مهاجرت از این شهرمی شوندوپس ازورودبه شهرسلماس امیرحشمت که در این موقع سرکرده مجاهدین مهاجربودسیدکاظم یکانی راکه ازهمراهانش بودبه خوی اعزام می کندتاآزادیخواهان خوی را از حوادث پیش آمده آگاه ساخته وازآن ها بخواهدکه هرچه زودتر خودرا به سلماس برسانندتا پس از شورومشورت تصمیم لازم را بگیرند. دوسه روزبعدپانصدتن از مجاهدین خوی واردسلماس می شوندکه میرزانوراللهخان،قوچعلی خان و بخشعلی خان نیز همراه آنان بودند.

مجاهدین مهاجرپس ازبحث وتبادل نظرچون نتوانستندتصمیم واحدی اتخاذنمایندلذا سه دسته شدند. امیرحشمت با تنی چند ازیارانش برآن شدند که ازراه اورمیه و کردستان خودرا به تهران برسانند. حاج میرزاآقا بلوری همراه باگروهی ازمجاهدین به سوی چهریق روانه شده تا به دولت عثمانی پناهنده شوند.

ولی یکانیان که دستهٔ انبوهی بودندچون ازنقشهٔ روس ها چندان اطلاعی نداشتندورفتن ازایران برایشان سخت بودلذا تصمیم گرفتندکه به زادگاه خودرفته ودرآنجا روستائی راستادجنگی قراردهندواگر تفنگداران صمدخان شجاع الدوله یاافرادی دیگربرسرشان هجوم آوردندبه دفاع برخیزند.

---

۱) برای اطلاع بیشترازاین روزنامه ر.ک به مجله وارلیق ش ۱۰و۹- ۱۳۶۳

میرزا نورالله خان به خوی رفت که در آنجا کارهای خود را انجام داده و سپس به هم ولایتی های خود بپیوندند و چون در این شهر سالدات های روس او را زیر نظر گرفتند لذا وی اندک وجهی تهیه دیده مخفیانه از خوی به روستای یزدکان که در چهار فرسخی خوی قرار داشت و آن زمان در دست عثمانی ها بود پناه برد سپس قوچعلی خان ،بخشعلی خان ، رجبعلی خان و دیگر همرزمانش نیز به آنجا آمده و گروهی شدند .وچون همگی مردان رزمنده وغیوری بودند این وضعیت ادباری پیش آمده را نمی توانستند تحمل کنند ،چراکه می دیدند پس از آن همه تحمل مشقت و خون دادن،حاصل آن همه زحمت و مرارت به دست قزاق های دژخیم از بین رفت واکنون خاک میهنشان نیز به اشغال دشمن بی رحمی درآمده که حتی اجازه نمی دهد فرزندان این آب و خاک در وطن خود شان زندگی کنند لذا تنها راه چاره را درآن می بینند که با دست زدن به نبردهای چریکی،خواب راحت را از اشغالگران ددمنش سلب نمایند و نگذارند آن ها به راحتی درسرزمین آذربایجان گردنکشی کنند .

چقدر شبیه است قیام این مردان رزمنده به خیزش خلق مبارز ویتنام چراکه آن ها نیز چون سرزمین خود را از سوی امپریالیست های فرانسوی و آمریکائی اشغال شده یافتند راهی جز عصیان برعلیه دشمنانشان نیافتند وبه همین علت هم "دیوهیوکن "شاعر ویتنامی گفته است :

روح من به سرزمین زادگاهم می بالد
تن من چون کشتی دکل شکسته است
وحیات تنهائی من وحشتناک
چقدر ترسناک است صدای بی وقفه نبرد پیکارگران
بنابراین همه چیز عصیان است و هیچ چیز بها ندارد

اشغالگران که همیشه در راه خوی ـ سلماس در رفت وآمد بودند و از این راه اسلحه و مهمات حمل می کردند ،این مردان رزمنده در راه کمین کرده و به نیروهای دشمن حین عبور شبیخون می زدند و درنتیجه افراد را کشته و منهزم می کردند و محمولاتشان را که اغلب سلاح و جنگ افزار بود به یغما می بردند تا دشمن آن ها را برعلیه هموطنانشان مورد استفاده قرار ندهد .

یکانی ها تا مدتی جنگ های پارتیزانی خود را ادامه می دهند و ضربات سختی به روس های تزاری وارد می نمایند تا این که سالدات ها می فهمند و از دست آن ها به عثمانی ها شکایت کرده و اظهار رنجیدگی می نمایند . عثمانی ها نیز این ها را از مرز دور ساخته و به ایالت وان می فرستند. این

مردان غیرتمنددرخاک عثمانی نیزراحت نمی نشینند ،دسته هائی پدید آورده وبه سوی اغوا وغلو واطراف خوی که روس ها درآنجا اردوگاه داشتند می فرستندوبه عملیات ایذائی خودادامه می دهندودرنتیجه قزاق های خونخوار را مستاصل می نمایند .تا این که عثمانی ها می فهمندوآنان را دو دسته کرده یک دسته را با میرزا نورالله خان به استانبول می فرستندودستهٔ دیگررا با بخشعلی خان و رجبعلی خان به شهر بتلیس ـ یکی از شهرهای کردنشین ترکیه که درمرز شرقی این کشورواقع شده ـ برده و همهٔ شان را درآنجا زندانی می کنند .

بخشعلی خان این جوان گردن فراز پس ازچندی همراه با همسنگرش رجبعلی خان اززندان گریخته وبه زادگاهش یکانات برمی گرددوچون دراین هنگام روس های تزاری که پس از اشغال آذربایجان،صمدخان شجاع الدوله این مردافیونی بدترازبیگانه راحاکم برجان ومال مردم کرده بودندتا هرچه بی رحمانه تر ثمرات انقلاب مشروطیت را ازمیان برداشته وزمینه را برای باز ـ گشت محمدعلی میرزای مخلوع آماده نماید ،لذا بخشعلی خان این مجاهد نستوه وپاکباز نمی تواندا ین اعمال متجاوزانهٔ دشمنان اشغالگررا ببیندوعکس العملی نشان ندهد ،درنتیجه تعدادی ازیارانش را دورخودگرد آورده وجنگ های پارتیزانی را هرچه شدیدتربرعلیه روس ها آغاز می کند .چه خوش گفته است : و.ب . ایتس شاعر معروف ایرلندی :

گفت حالا که همه چاهها خشکیده اند
باکدام آب گل ها را آبیاری کنیم
پاسخ داد چیزی نمانده است بجز
خون جاری درون رگ هامان
گل سرخ نباید بخشکد .

کسروی می نویسد :" باآن که یکان نزدیک به جلفاست وروسیان دراین پیرامون ها بسیار می بودندوایستگاهها بنیادنهاده بودندبه اینان دست نمی یافتند .کم کم نام بخشعلی خان برزبانها افتادوروسیان ازنام او ترسیدند .دلیری های این جوان بسیار است ولی چون ما ازدورشنیده ایم به این اندازه بس می کنیم "(۱)

بخشعلی خان تاآغازجنگ جهانی اول تیرماه سال ۱۲۹۳ شمسی به پیکار

---

۱) کسروی تاریخ هیجده ساله آذربایجان ـ ص ۴۵۴ ـ ۴۵۵

رهائی بخش خودادامه می دهدتا دامنهٔ جنگ به ایران نیزکشیده می شود و عثمانی ها ازراه خوی و سلماس نیروواردآذربایجان می کنندکه بسیاری از مجاهدین مهاجرازجمله میرزانورالله خان یکانی نیز به همراهی آن ها به میهنشان بازمی گردندوچون عثمانی ها با روس ها می جنگیدند درنتیجه بخشعلی خان نیزبه آن ها می پیونددوبه نبردخودعلیه نیروهای تزاری ادامه می دهد .کسروی ضمن ستایش ازدلاوری های وی اظهارمی دارد:" بخشعلی خان (پس ازپیوستن به عثمانی ها نیز.م) درجنگ ها همچنان دلیری می نمودودرهمه جا پیشرو او بود " (۱)

پس ازورودعثمانی ها به آذربایجان نخست روس ها عقب نشینی میکنند ولی پس ازآن که نیروهای تازه نفسی ازقفقازبه آن ها ملحق می گردند عثمانی ها را شکست داده وازآذربایجان بیرون می رانند .ولی بخشعلی خان این مبارزخستگی ناپذیرهمچنان درآذربایجان می ماندوبه مبارزه خودبانیروهای خصم ادامه می دهد .اردوی تزاربا آن که برای به دست آوردن وی تلاش فراوان می نمایدولی ازیافتن کوچکترین ردپائی از او عاجز می ماند .

قهرمان داستان ماکه درپیکار با دشمن شترکین شب و روز نمی شناسد وبنا به طبیعت جنگ های چریکی ازدهی به دهی نقل مکان می کندشبی وارد چهریق می گرددوچون اسماعیل آقا سیمتقو سر ایل شکاک نیز قبلا به عثمانی ها پیوسته ودوش به دوش آن ها با روس ها جنگیده بودبخشعلی خان این جوان باصداقت با این آشنائی اورا دوست خودپنداشته ودرخانهٔ این میزبان ناجوانمردفرودمی آید .اسماعیل آقا تظاهربه مهمان نوازی کرده وباروی خوش ازبخشعلی خان پذیرائی می کند .ولی پس ازآن که مهمان خسته اش به رختخواب می رودنیمه شب اوراهنگام خواب گرفته دست هایش را بسته وفردا به روس ها تحویل می دهد .این مردفرصت طلب که ازطرف روس ها تحت تعقیب بود پس ازعقب نشینی عثمانی ها دنبال فرصتی می گشت که دل سالدات ها را به دست بیاورد .اوبا تحویل دادن مهمان مبارزش ،برای خود واطرافیانش ازاشغالگران زینهارمی طلبدوآن ها نیزبا خوشحالی هرچه تمامتربخشعلی خان راگرفته ودرخوی زندانی می کنندوپس ازچندروز در میدان نمک این شهربه دارمی آویزند .

---

۱) کسروی تاریخ هیجده سالهٔ آذربایجان ــ ص ۴۵۴ و ۴۵۵

عمریست که آوازهٔ منصور کهن شد * من از سرنو جلوه دهم دار و رسن را

کسروی می نویسد: "جوان دلیر به هنگام دار زدن چنین گفت: "سیمتقو نامردانه مرا در خانهٔ خود دستگیر کرده، شما مرا آزاد کنید و تفنگ و اسبم را به من دهید اگر سیمتقو توانست با همه ایل خود با من برآید و مرا دستگیر کند سزاست که شما مرا بکشید" ولی روسیان کی به این سخنان گوش دادند؟ با آن کینه که از وی در دل می داشتند کی او را رها کردندی؟! بدین سان یک جوان دلیر دیگری قربانی نادانی های کشوردارا ن گردید".

همان سان که تاریخ باشد گواه یکانی جوانان مشروطه خواه
چنان عرصه بر روس کردند تنگ که دادند چون بخشعلی پیش جنگ
چوبر روی دشمن زدی تک سوار هزیمت گرفتی سپاه تزار
دریغا که یک مرد مهمان فروش که اغوای ابلیس را کرد گوش
سر سفره بگرفت بی ننگ و عار به روسان سپرد و زدندش به دار (۱)

کسروی دربارهٔ سرنوشت دیگر برادران وی نیز می نویسد:

" برادر (بزرگش) قوچعلی نیز در اشنویه با دست همراهان خود کشته گردید اما شیرعلی که از همه کوچکتر می بود و گویا این جوان از پاشل می بود و اینست که با برادران خود نرفته و در ایران مانده بود و چون روسیان خانه های ایشان را تاراج کرده بودند شیرعلی با مادرش به دیه "ماراکان" پناهنده و در خانه های دایی های خود پنهان می زیست. علی خان ماکوئی که اقبال السلطنه او را به فرمانروائی یکان گمارده بود کس فرستاد که او را گرفت کشت. اینست سرگذشت سه تن برادر" (۲)

روانشان شاد و یادشان گرامی باد.

سوختم تا گرم شد هنگامه دل ها ز من برجهان بخشودم و برخود نبخشودم چو شمع
اینکه دارم میزنم بر آب و آتش خویش را روشنی در کار مردم بود مقصودم چو شمع

*

۱) شعرا زحاج اسمعلی صفری اهل و ساکن یکانات ۲) کسروی پیشین ص ۴۵۵

سرعین ـ ر. الف. قارتال

«وارلیقین اون بیر یاشینا آلقیش»

یاشا یاشا یاشا وارلیق — دولدون اون بیر یاشا وارلیق
دنیز کیمی دالغالانیب — گؤروم آشا ـ داشا وارلیق

قاناد آچیب اوچا ـ اوچا — گونش کیمی ایشیق صاچا
هر اوره‌گه بیر یول آچا — قیلا بیر تاماشا وارلیق

بولود گلیر یاغا ـ یاغا — تؤکولور گوله یاپراغا
اوچا قونا بیزیم داغا — یارانیب یاراشا والیق

بزه نیبدی آل ـ قوماشا — اون بیر یاشین وورور باشا
بولبوللری قوشا ـ قوشا — الله‌ره یولاشا وارلیق

الله‌ره بولبول آدلانیب — آجی آغیزلار دادلانیب
قاناد آچیب قاناداناب — گوللره یاناشا وارلیق

اوره گینده چوخ آرزولار — دنیز کیمی آشار داشار
آچا گوللر گله باهار — گول گوله دولاشا وارلیق

«قارتال» الین آتیب سازا — الل نغمه‌سین یازا ـ یازا
گونش پارلیر چیخیب یازا — باخان گؤز قاماشا وارلیق

لیتوگرافی: الوان
چاپخانه‌کاویان ـ میدان بهارستان